

Đuro Batričević
Cvetko Pavlović
Costa C. Roșu

VALAHII DIN MUNTENEGRU



VLASI U CRNOJ GORI

Novi Sad, 2004

<https://biblioteca-digitala.ro>

Dr. Đuro Batričević Mr. Cvetko Pavlović Costa C. Roșu

VALAHII DIN MUNTENEGRU
VLASI U CRNOJ GORI

SOCIETATEA ROMÂNĂ DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR DIN VOIVODINA
RUMUNSKO DRUŠTVO ZA ETNOGRAFIJU I FOLKLOR IZ VOJVODINE

MUZEUL BANATULUI MONTAN DIN REȘIȚA - ROMÂNIA
MUZEJ PLANINSKOG BANATA IZ REŠICE - RUMUNIJA

Editura Fundației



Colecția Exclusiv

CIP – Каталогизacija у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

94(=135.1) (497.16)

БАТРИЧЕВИЋ, Ђуро

Valahii din Muntenegru = Vlasi u Crnoj Gori / Đuro Batričević, Cvetko Pavlović, Costa C. Roșu; traducere, prevod Vasa Barbu. – Novi Sad: Editura Fundației, 2004 ([s.l. : s.n.]). – 164 str.; 21 cm. – (Biblioteca de albume, documente și monografii: ALDOM. Colecția Exclusiv)

Tekst uporedo na srp. i rum. jeziku. – štampano u Rumuniji. – Str. 4-15:
Predgovor / Biljana Sikimić. – O autorima: str. 144-149. – Bibliografija. – Registri.

1. Павловић, Цветко; 2. Roșu, Costa C.
а) Власи – Историја – Црна Гора

COBISS.SR-ID 194002183

Biblioteca de albume, documente și monografii
ALDOM
a fost înființată în anul 1997

Dr. Đuro Batričević
Mr. Cvetko Pavlović
Costa C. Roșu

VALAHII DIN MUNTENEGRU



VLASI U CRNOJ GORI

Traducere / Prevod
Vasa Barbu

Editura Fundației
Novi Sad, 2004

PREDGOVOR

Koautorska studija koja je pred nama, «Vlasi u Crnoj Gori», rezultat je dugogodišnje uspješne saradnje uglednih crnogorskih historičara Đura Batričevića i Cvetka Pavlovića sa «Rumunskim društvom za etnografiju i folklor», iz Vojvodine, konkretnije, sa predsjednikom ovog društva, publicistom i folkloristom Kostom Rošu. Većina priloga iz studije «Crnogorski Vlasi» stekla je svoju naučnu proveru u zbornicima radova simpozijuma «Banat - kulturna i istorijska prošlost», koji iz godine u godinu uspešno organizuje «Rumunsko društvo za etnografiju i folklor». Inače, tradicija proučavanja srpsko-rumunskih odnosa u Vojvodini vrlo je duga, da spomenemo samo serijske publikacije koje su prethodile današnjim redovnim okupljanjima na simpozijumu o jugoslovenskom Banatu: «Analele Societății de Limba Română» i „Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina”, kao i šest rumunsko-jugoslovenskih simpozijuma održanih tokom sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetog veka.¹

Dvojezična studija «Vlasi u Crnoj Gori» (svi radovi su prevedeni na rumunski jezik) donosi nam u savremenom svetlu neke manje poznate istorijske podatke o balkanskim Vlasima. Naučna interesovanja za ovu temu počinju još sredinom 19. veka² i kontinuirano se nastavljaju sve do

¹ Radovi su objavljivani u zbornicima pod naslovom „Actele simpozionului de raporturi culturale, literare și lingvistice româno-iugoslave”.

² Od starijih autora svakako su za osvetljavanje problema balkanskih Vlaha najznačajniji radovi Gustava Weiganda, zatim Franca Mikloshicha (Über die Wanderungen der

PREFAȚĂ

Studiul de față, „Valahii din Muntenegru”, semnat de trei autori, este rezultatul colaborării îndelungate și reușite între doi istorici muntenegreni de referință – Đuro Batričević și Cvetko Pavlović – și Societatea (Fundatia) Română de Etnografie și Folclor din Voivodina, respectiv cu președintele acesteia, publicistul și folcloristul Costa Roșu. Majoritatea lucrărilor din studiul „Valahii din Muntenegru” au fost verificate din punct de vedere științific prin publicarea lor în volumele „Actelor Simpozionului „Banatul - trecut istoric și cultural”, pe care îl organizează cu succes, an de an, Societatea (Fundatia) Română de Etnografie și Folclor din Voivodina. De altfel, tradiția cercetării raporturilor sârbo-române în Voivodina este lungă; să amintim doar seriile de publicații care au precedat actualelor simpozioane despre Banatul iugoslav: „Analele Societății de Limba Română” și „Contribuții la istoria culturală a românilor din Voivodina”, precum și cele șase simpozioane româno-iugoslave organizate în cursul anilor '70 și '80 ai secolului al XX-lea.¹

Studiul bilingv „Valahii din Muntenegru” (tradus în limba română de către publicistul și scriitorul Vasa Barbu) ne pune în lumină, nouă contemporanilor, unele date istorice mai puțin cunoscute despre valahii din Balcani. Interesul științific pentru această temă a apărut încă pe la mijlocul secolului al XIX-lea² și în mod continuu se manifestă până în prezent,

¹ Lucrările au fost publicate în culegerile de texte intitulate „Actele simpozionului de raporturi culturale, literare și lingvistice româno-iugoslave”.

² Dintre studiile autorilor de mai demult, în tot cazul, cele mai importante studii referitoare la elucidarea trecutului valahilor din Balcani sunt cele semnate de Gustav

danas, tako da se zbog postojeće obimne, pre svega istorijske i lingvističke literature, balkanski Vlasima u nauci smatraju za dobro istraženu temu. Naravno, reč je o Vlasima, ostacima romanizovanih starosedelaca Balkana, koji su se u ovim krajevima održali i posle dolaska Slovena. U poveljama srpskih i bosanskih vladara sa početka 13. veka Vlasima se nazivaju i Dubrovčani kao potomci romanizovanog stanovništva. Vlasima prvobitno nisu bili vezani za određenu teritoriju, živeli su nomadskim životom, ali su ipak organizovani u posebne grupe – katune. U našoj historiografiji se smatra da u slovenskom okruženju vlaški katuni nisu dugo čuvali svoje autohtono etničko obeležje, vremenom su slavizirani, te da je ovaj proces u Srbiji bio završen do kraja 13. veka.³ U prvoj polovini 14. veka Vlasima su posebna društvena kategorija koja se razlikovala po svom zanimanju. Vlaški katuni su u Srbiji u početku bili pod neposrednom vlašću vladara, kasnije su darovnicama prešli u posed manastira, a verovatno i vlastele. Na njihovom čelu bile su starešine, iz dubrovačkih dokumenata poznati kao katunari. Međutim, mnogo je teže doći do pouzdanih naučnih dokaza o jeziku kojim su balkanski Vlasima govorili i o njihovoj duhovnoj kulturi.⁴

Studija «Vlasima u Crnoj Gori» dobrim delom se oslanja na lingvističku, preciznije onomastičku građu. Pokušaćemo da ovde ukratko sumiramo dosadašnja relevantna lingvistička znanja o balkanskim Vlasima. U nekadašnjoj Jugoslaviji bilo je solidnih lingvističkih priloga proučavanju balkanskih Vlaha. Pored starijih istraživača, Petra Skoka, Henrika Barića, Ivana Popovića, srodnim, romanističkim jezičkim problemima bave se, između ostalih, Avgust Kovačec, Pavao Tekavčić i Goran Filipi. Izuzetan doprinos osvetljavanju vlašskog pitanja dali su i rumunisti Sextil Puškarju, Aleksandar Rosetti, Emil Petrović, Radu Flora, Elena Skarlatoju i Dorin Gamulesku. Vlaška onomastička građa pouzdano je analizirana u radovima savremenih autora – Petra Šimunovića, Aleksandra Lome,

Rumunen in den dalmatinischen Alapen und den Karpaten, Wien 1879); tu su i radovi rumunskih lingvista: T. Capidana, I. A. Candrea, N. Draganu; kao i nezaobilazna studija Karla Kadleca (Valaši a valašské pravo v zemích slovanských a uherských, Praha 1916).

³ Leksikon srpskog srednjeg veka, Beograd 1999, s.v. vlasima.

⁴ U ovom smislu vrlo je korisna studija Dragoslava Antonijevića o savremenim balkanskim stočarima, Sarkačanima i Arumunima (Obredi i običaji balkanskih stočara, Beograd 1983).

astfel că, mulțumită actualei bibliografii (de altfel, foarte voluminoasă) din domeniul istoriei și lingvisticii, valahii din Balcani sunt considerați, de către știință, o temă bine cercetată. Evident, este vorba despre valahi – rămășițe ale populației autohtone romanizate din Peninsula Balcanică – care s-au menținut în aceste ținuturi și după venirea slavilor. În cartelele domnitorilor sârbi și bosnieci de la începutul secolului al XIII-lea, numele de valahi este dat și locuitorilor din Dubrovnik, drept urmași ai populației romanizate. La început valahii nu au fost legați de un anumit teritoriu, căci au fost nomazi, dar totuși au fost organizați în grupuri speciale – cătune. Istoriografia de la noi consideră că aceste cătune valahe, înconjurată de populația slavă, nu și-au păstrat mult timp caracterul etnic autohton, ci s-au slavizat, și că acest proces în Serbia s-a încheiat la sfârșitul secolului al XIII-lea³. În prima jumătate a secolului al XIV-lea, valahii au constituit o categorie socială specială care s-a deosebit din aspectul profesiei practice. Cătunele valahe din Serbia la început s-au aflat sub autoritatea domnitorului, iar mai târziu, prin unele acte de donare, au trecut în proprietatea mănăstirilor și, probabil, și a nobilimii. Ele au avut în frunte conducători, cunoscuți drept cătunari (katunari) în documentele din Dubrovnik. Însă, este cu mult mai greu să se găsească dovezi științifice sigure despre limba pe care au vorbit-o valahii din Balcani și despre cultura lor spirituală.⁴

Studiul „Valahii din Muntenegru” se bazează, în bună parte, pe material lingvistic, mai precis onomastic. Vom încerca să sumăm pe scurt cunoștințele lingvistice relevante pe care le avem până în prezent despre valahii din Balcani. În ex-Iugoslavia au existat o mulțime de studii lingvistice solide despre cercetările efectuate referitor la valahii din Balcani. Pe lângă vechii cercetători, cum sunt Petar Skok, Henrik Barić, Ivan Popović, de probleme lingvistice romanistice similare s-au ocupat, între alții, Avgust Kovačec, Pavao Tekavčić și Goran Filipi. O contribuție deosebită la elucidarea problemei valahe și-au adus-o și româniștii Sextil Pușcariu, Alexandru

Weigand, Franc Mikloshich (Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alapen und der Karpaten, Wien 1879), apoi de lingviștii români T. Capidana, I.A. Candrea, N. Drăganu, precum și inevitabilul studiu al lui Karel Kadlec (Válaši a valašské pravo v zemích slovanských a uherských, Praha 1916).

³ Leksikon srpskog srednjeg veka, Beograd 1999, s.v. Vlasi.

⁴ În acest sens, este foarte util studiul lui Dragoslav Antonijević despre păstorii contemporani din Balcani – sarcaceni și aromâni (Obredi i običaji balkanskih stočara, Belgrad 1983).

Pavla Ivića, Milivoja Pavlovića i Zvezdana Pavlović. Od izuzetnog značaja su i srednjovekovni popisi vlaških antroponima Đurđice Petrović, Milice Grković i Mitra Pešikana. Apelativna leksika rumunskog porekla uspešno se danas istražuje o relativnoj mladoj slavističkoj i balkanološkoj disciplini – karpatologiji.

Pokazaćemo ovde samo egzemplarno u kom pravcu su tekla neka od interdisciplinarnih istraživanja ovog problema, odnosno – kakve se mogućnosti nekom istoričaru jezika, ali i istoričaru uopšte, otvaraju korišćenjem onomastičke, pa i apelativne leksike postojećeg jezika, za rekonstrukciju nekog drugog, danas iščezlog jezika.

Sintetička studija rumunskog istoričara Silvija Dragomira Vlahii din nordul peninsulei Balcanice în evul mediu, Bucureşti 1959, zasniva se na građi serije autorovih prethodnih radova, značajna je sa historiografskog stanovišta, ali prilično laička u svom lingvističkom pristupu. Osim prvog poglavlja posvećenog Vlasima u Bugarskoj, cela studija se bavi Vlasima na teritoriji nekadašnje Jugoslavije. Počevši od srednjovekovne Srbije, analizirani su pomeni Vlaha u hrisovuljama i njihovo geografsko rasprostiranje, sa posebnim osvrtom na oblast između Vidina i Morave. U odeljku o Vlasima u Crnoj Gori i Hercegovini Silvije Dragomir koristi i etnografsku građu Dučića i Erdeljanovića. Poseban odeljak posvećen je vlaškim toponimima, a u popis vlaških toponima uključeni su i svi toponimi koji sadrže etnik Vlah ili njegove izvedenice. Dragomir s pravom iz ove analize isključuje severoistočnu i severnu Srbiju, oblasti u kojima je rumunski jezički sloj recentan. Posebni odeljci posvećeni su cazinskim Vlasima, «kraljevskim», odnosno kninskim Vlasima, ličkim, odnosno velebitskim Vlasima, Morlacima u Dalmaciji i Vlasima na Krku i u Istri. O svima njima navedeni su istorijski i onomastički podaci, ali je Dragomir inače prilično nepouzdan u poglavlju posvećenom jeziku Vlaha. Sam Dragomir spisku vlaških toponima sasvim proizvoljno dodaje crnogorske toponime Strugarevo i Strugari. U nauci je sporno i Dragomirovo razmatranje pojedinih karakteristika jezika balkanskih Vlaha, npr. da su, kao i Istrorumuni, bili skloni rotacizmu (prema primerima: Rumeri, Sarebire i sl.)

Roșetti, Emil Petrovici, Radu Flora, Elena Scarlatoiu și Dorin Gămulescu. Materialul onomastic valah a fost analizat cu certitudine în lucrările autorilor contemporani, cum sunt Petar Šimunović, Aleksandar Lome, Pavle Ivić, Milivoje Pavlović și Zvezdan Pavlović. Importanță deosebită au și listele de antroponime valahe din Evul Mediu, pe care le-au făcut Đurđica Petrović, Milica Grković și Mitar Pešikan. În prezent, lexicul apelativ de origine română se cercetează cu succes în cadrul unei discipline slavistice și balcanologice relativ tinere – carpatologia.

Vom arăta doar prin câteva exemple în ce direcție au mers unele dintre cercetările interdisciplinare ale acestei probleme, respectiv ce perspective se deschid unui istoric al limbii, dar și unui istoric în general, prin folosirea lexicului onomastic, precum și apelativ al limbii actuale, pentru reconstruirea unei alte limbi – a limbii dispărute în prezent.

Studiul sintetic al istoricului român Silviu Dragomir Valahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu, București 1959, se bazează pe materialul pe care îl oferă o serie de lucrări anterioare ale autorului, importante din aspect istoriografic, dar destul de laice în privința abordării lingvistice. Cu excepția primului capitol consacrat valahilor din Bulgaria, întreg studiul se ocupă cu valahii de pe teritoriul ex-Iugoslaviei. Începând cu Serbia medievală, sunt analizate toate atestările din hrisoave despre valahi și răspândirea lor geografică, fiind abordată în mod deosebit regiunea dintre Vidin și Morava. În capitolul despre valahii din Muntenegru și Herțegovina, Silviu Dragomir folosește și materialul etnografic oferit de Dučić și Erdeljanović. Un capitol aparte este consacrat oponimelor valahe, iar în lista toponimelor valahe sunt incluse și toate toponimele care conțin cuvântul valah și derivatele lui. Pe bună dreptate, Dragomir exclude din această analiză, Serbia de nord-est și de nord, în care stratul lingvistic româneasc este de dată recentă. Capitole aparte sunt dedicate valahilor din Cazin, valahilor „regali”, respectiv din Knin, valahilor din Lika, respectiv valahilor de pe Muntele Velebit, morlacilor din Dalmația și valahilor de pe Insula Krk și de pe Peninsula Istria. În toate aceste capitole sunt prezentate date istorice și onomastice, însă Dragomir este destul de nesigur în capitolul consacrat limbii valahilor. Însuși Dragomir adaugă superficial, listei de toponime valahe, toponimele muntenegrene Strugarevo și Strugari. Științific este

Rumunski lingvista Sextil Puşcarju⁵ polazi od pojedinačnih radova Silvija Dragomira koji mu pružaju sintetički pogled na balkanske Vlahu od 12. do 16. veka. U analizi Vlahu i Morlake iz Srbije, Bosne i Hercegovine Puşcarju iznosi lingvističke dokaze da pastirski termini rumunskog porekla pokazuju od koga su Sloveni na Balkanu zapravo naučili stočarstvo. Puşcarju razmatra i pitanje vlaških migracija u Dalmaciju, Slavoniju, Istru, dok kao poseban problem ističe vlaški karakter Uskoka. U svojoj onomastičkoj analizi, Puşcarju koristi istorijske studije Konstantina Jiričeka, Silvija Dragomira kao i lingvističke radove Petra Skoka. Onomastički materijal crpeo je i iz studije Karela Kadleca (koji je svojevremeno dao listu svih vlaških imena do kojih je u svoje vreme mogao da dođe). Puşcarju zaključuje da su Vlasi (u njegovoj terminologiji «zapadni Rumuni») govorili istim istorijskim dijalektom kao i današnji Istrorumuni, srodnim dakorumunskom, ali različitim od arumunskog dijalekta rumunskog jezika.

Ugledni zagrebački romanista i etimolog, Petar Skok, u prvoj polovini dvadesetog veka, bavio se rumunsko-slovenskim odnosima pre svega u jeziku, a posebno mesto u njegovim istraživanjima pripada leksičkim tragovima balkanskih Vlahu u južnoslovenskim jezicima. Skokova istraživanja rumunskog jezika paralelno teku na više nivoa, počevši od opšteromanističkih radova, kao što su «Osnovi romanske lingvistike», «Dolazak Slavena na Mediteran» ili «Slovenstvo i romanstvo na jadranskim otocima», gde je akcenat na karakteru prvih kontakata Slovena sa romanskim stanovništvom i balkanskim Vlasima. Radove o južnoslovenskoj onomastici rumunskog porekla Petar Skok je svojevremeno objavljivao u časopisu «Zeitschrift für Romanische Philologie» (gde su analizirani toponimi: **Barbatovci**, **Barbatovo**, **Bunovci**, **Hrmanj**, **Romanija**, **Kormata**, **Kormatura**, **Ligati**, **Ligatić**, **Lupulovići**, **Magura**, **Smedrevo**, **Šerbulova** itd.). Rumunskim etimologijama posvećena je i Skokova serija radova pod opštim nazivom «Zur Kunde des romanischen Elements in der

⁵ Sextil Puşcariu: Studii istoromâne I-III, Bucureşti 1906, 1926, 1929.

contestabilă și abordarea de către Dragomir a anumitor caracteristici ale limbii valahilor balcanici, de exemplu, că sunt părtinitori, ca și istroromânii, rotacismului (potrivit exemplilor: Rumeri, Sarebire ș.a.)

Lingvistul român Sextil Pușcariu⁵ pornește de la anumite studii ale lui Silviu Dragomir care îi oferă o privire sintetică asupra valahilor balcanici din perioada dintre secolul al XII-lea și secolul al XVI-lea. Prin analiza valahilor și morlacilor din Serbia, Bosnia și Herțegovina, Pușcariu expune dovezi că noțiunile păstorești de origine română arată de la cine de fapt au învățat slavii din Balcani meseria de păstori. Pușcariu analizează și problema migrărilor în Dalmația, Slavonia, Istria, iar ca problemă aparte menționează caracterul valah al uscocilor. Analiza onomastică a lui Pușcariu se bazează pe studiile istorice ale lui Konstantin Jiriček, Silviu Dragomir, precum și pe studiile lingvistice ale lui Petar Skok. Materialul onomastic l-a extras din studiul lui Karel Kadlec (care a alcătuit lista tuturor numelor valahe la care putea să ajungă în vremurile sale). Pușcariu conchide că valahii (respectiv „românii apuseni”, în terminologia sa) au vorbit același dialect istoric ca și istroromânii de azi, asemănător dialectului dacoromân, dar diferit de dialectul aromân al limbii române.

Petar Skok, renumit romanist și etimolog din Zagreb, a fost preocupat, în prima jumătate a secolului al XX-lea, de raporturile româno-slave la nivel de limbă (în primul rând), iar un loc deosebit în cercetările sale revine urmelor lexice pe care le-au lăsat valahii balcanici în limbile slavilor de sud. Cercetările lui Skok în domeniul limbii române au fost efectuate paralel la mai multe nivele, începând cu studiile romanistice generale, cum sunt „Osnovi romanske lingvistike” („Bazele lingvisticii romanistice”), „Dolazak Slovena na Mediteran” („Ieșirea slavilor la Mediterană”) sau „Slovenstvo i romanstvo na jadranskim ostrvima” B („Slavism și romanism pe insulele din Marea Adriatică”), unde s-a pus accentul pe caracterul primelor contacte ale slavilor cu populația romanizată și valahi balcanici. Petar Skok a publicat studii despre onomastica sud-slavă de origine română în revista „Zeitschrift für Romanische Philologie” (unde sunt analizate

⁵ Sextil Pușcariu: Studii istroromâne I-III, București 1906, 1926, 1929.

serbokroatischen Sprache» (analizirani su apelativi rumunskog porekla, npr.: kočenica, laja, pura, trze, hrnjkaš, aramija, krnata, cura, škuljeljka, balaura; burag, intačiti, jabušoliti, krpuša, parlog, plaš, škrt itd.). Ovim rečima Petar Skok je pripisivao vlaško poreklo, mada su neke od ovih reči u radovima drugih lingvista, dobile kasnije i drugačije tumačenje. Neka različita etimološka rešenja doneta su već i u posthumnom Skokovom četvorotomnom «Etimologijskom rječniku». Ovaj rečnik sadrži i bogat onomastički materijal, a nekoliko odrednica posvećeno je rumunskim sufiksima (odrednice -čor, -šor, -ul, -šor² i -onj). Pojedine odrednice ovog rečnika prevazilaze etimološke potrebe i mogu se koristiti kao izvor podataka o balkanskim Vlasima (odrednice Vlah i Čiribiri).

Tragovi balkanskih Vlaha u apelativnoj leksici temeljno su analizirani u radovima Ivana Popovića⁶. Popović je sistematizovao sva dotadašnja lingvistička znanja o rumunizmima po geografskom i, delimično, hronološkom principu. Konstatujući da su rumunske pozajmljenice dobro zastupljene na skoro celoj teritoriji nekadašnje Jugoslavije, Popović izdvaja reči karakteristične za pojedine geografske oblasti. Tako su, prema Popoviću za Srbiju tipične: *bač, bačija, burdelj, moša, vičorak, sugare, garda, skorteika, kornem, kaš, furka (vurka, urka), fužnem, faša*. U Bosni su potvrđene: *zarica, škuljeljka, burdelj, pura i faša*; u Crnoj Gori: *berikat, kunuzdra, mačuga, klinur, urda*; u Dubrovniku: *kopsa, brenza (i: brendza), undurulja*; u Dalmaciji i na ostrvima: *mrkatunja, strgljata, konastra (i: kunastra), glindura (i: gljendura), bata, pato, šaso (i: šasto, šato), šopće, zeći*. Vrlo su značajna i Popovićeve razmišljanja o dubini prodiranja rumunskih pozajmljenica, tako, po njemu, izvesne reči imaju sasvim lokalni karakter i javljaju se sporadično, tu i tamo (kao žinžire u Istri, zarica u centralnim oblastima); neke se javljaju u dve potpuno odvojene geografske oblasti, gde se najčešće radi o dva geografski i hronološki potpuno nezavisna oblika. Popović je posebno analizirao primere potvrđene na široj teritoriji, onoliko koliko su mu

⁶ V. posebno studiju: Valacho-serbica, «Godišnjak II, Naučno društvo NR BiH», Sarajevo 1961, 101–121.

toponimele: **Barbatovci, Barbatovo, Bunovci, Hrmanj, Romanija, Kormata, Kormatura, Ligati, Ligatić, Lupulovići, Magura, Smedrevo, Šerbulova** etc.). Etimologiilor românești este consacrată seria de studii cu titlul general „Zur Kunde des romanischen Elements in der serbokroatischen Sprache” (sunt analizate apelativele de origine română, de exemplu: **kočenica, laja, pura, trze, hrnjkaš, aramiša, krnata, cura, skuteljka, balaura, burag, intačiti, jabušoliti, kpruša, parlog, plaš, škrt** etc.). Acestor cuvinte Petar Skok le-a atribuit origine valahă, deși unele dintre ele mai târziu, în lucrările altor lingviști, au fost interpretate altfel. Soluții etimologice diferite au fost prezentate și în cele patru volume postume ale „Dicționarului etimologic” („Etimološki riječnik”) al lui Petar Skok. Acest dicționar încadrează și un bogat material onomastic, iar câteva determinante sunt consacrate sufixelor românești (determinantele **-čor, -đor, -ul, -đor** și **-onj**). Unele determinante ale acestui dicționar depășesc nivelul necesităților etimologice și se pot folosi ca izvor de date despre valahii balcanici (determinantele **Vlah** și **Čiribiri**).

Urmele valahilor balcanici în lexicul apelativ au fost analizate temeinic în studiile lui Ivan Popović⁶. Popović a sistematizat toate cunoștințele lingvistice de până atunci despre românisme după principiul geografic și, parțial, cronologic. Constatând că împrumuturile românești sunt bine reprezentate aproape pe întreg teritoriul ex-Iugoslaviei, Popović evidențiază cuvintele caracteristice anumitor regiuni geografice. Astfel, după părerea lui Popović, în Serbia sunt tipice cuvintele: **bač, bačija, burdelj, moša, vičorak, sugare, garda, skorteika, kornem, kaš, furka (vurka, urka), fužnem, faša**. În Bosnia sunt atestate cuvintele: **zarica, skuteljka, burdelj, pura** și **faša**; în Muntenegru: **berikat, kunuzdra, mačuga, klinur, urda**; în Dubrovnik: **kopsa, brezza** (și: **brendza**), **undurulja**; în Dalmația și pe insulele din Adriatică: **markatunja, strgljata, konastra** (și: **kunastra**), **glindura** (și: **gljendura**), **bata, pato, šaso** (și: **šasto, šato**), **šopće, zeći**. Foarte interesante sunt și părerile lui Popović referitor la profunzimea pătrunderii împrumuturilor românești, astfel că el consideră că unele cuvinte au doar caracter local și apar sporadic, ici și colea (de exemplu **žinžire** în Istria, **zarica** în regiunile

⁶ Vezi mai ales studiul Valacho-serbica, «Godišnjak II, Naučno društvo NR BiH», Sarajevo 1961, 101-121.

tadašnji dijalekatski izvori dozvoljavali (*mačuga, ker, trze / trzjak, burdelj, kunuzdra / kulastra, škorteljka, klindur, furka, fičor*). Svestan teškoća oko preciziranja hronologije rumunskog uticaja na južnoslovenske jezike, Popović zaključuje da se radi o relativno novijim uticajima kada su u pitanju apelativi i onomastička građa iz zapadnijih krajeva – jer u tim oblastima u prošlosti nije bilo Rumuna. Novi rumunski uticaji obuhvataju Banat, istočnu Srbiju i zapadnu Bugarsku. Na pitanje o postojanju starijeg rumunskog uticaja, koji bi pokazivao starije fonetske oblike, Popović odgovara negativano i zaključuje da su sve rumunske pozajmljenice iz oblasti nomadskog stočarstva novijeg datuma, «iz istorijskog perioda», a da se ispod tog «etimološki providnog sloja» nalazi stariji sloj, sloj «istočnog balkanskog latiniteta», što će buduća istraživanja sigurno dokazati.

Pred nama je, dakle, studija «Vlasi u Crnoj Gori». Svojim prilogima o najstarijim žiteljima drevnog Cetinja i vlaškim plemenima Kuča, ova knjiga će biti vredan i stabilan kamenčić u složenom mozaiku slike o balkanskim Vlasima.

Dr Biljana Sikimić,

*Balkanološki institut
Srpska Akademija nauka i umetnosti, Beograd*

centrale); unele apar în două regiuni geografice întru totul separate, unde de cele mai multe ori este vorba de două forme total independente din aspect geografic și cronologic. Popović a analizat separat exemplele confirmate pe un teritoriu mai larg, în măsura în care i-au permis sursele dialectale de odinioară (mačuga, ker, treze / trznjak, burdelj, kunuzdra / kalastra, škorteljka, klindur, furka, fičor). Fiind conștient de greutățile în privința precizării cronologiei influenței românești asupra limbilor sud-slave, Popović ajunge la concluzia că este vorba de influențe relativ noi când este vorba de apelative și materialul onomastic din regiunile apusene – fiindcă în acele ținuturi în trecut nu au fost români. Noile influențe românești cuprind Banatul, Serbia de răsărit și Bulgaria de apus. La întrebarea referitoare la existența unei influențe românești mai vechi, care ar fi indicat particularități fonetice mai vechi, Popović a răspuns negativ și a conchis că toate împrumuturile românești din domeniul păstoritului nomad sunt de dată mai nouă, „din perioada istorică”, și că sub „stratul etimologic transparent” se află un strat mai vechi, stratul „latinității orientale balcanice”, ceea ce vor dovedi cu siguranță cercetările de viitor.

Așadar, avem în față studiul „Valahii din Muntenegru”. Datorită textelor despre cei mai vechi locuitori ai orașului Cetinje de odinioară și despre triburile valahe Kuči, această carte va fi o pietricică valoroasă și stabilă a mozaicului complicat al imaginii valahilor balcanici.

Dr. Biljana Sikimić,

*Institutul de Studii Balcanologice al
Academiei Sârbe de Științe și Arte,
Belgrad*



Istorija i kultura Cetinja

Cetinje - istorie și cultură

ISTORIJA I KULTURA CETINJA

Narodno predanje kaže da su prvi stanovnici drevnog Cetinja, buduće prestonice Zete i Crne Gore, grada na obroncima Lovćen planine, koja se prostire nedaleko od Crnogorskog Primorja, bili Vlasi. U ovom kraju, kako kaže u svojim radovima i poznati crnogorski etnograf Andrija Jovičević, «Vlasi su bili mnogobrojni i mišljenja smo da sve dok su se oni tuda kretali i vodili na pašu svoja stada, u ovom kraju nije bilo drugog naseljenog mesta sem vlaškog». Pored toga, Vlasi su bili veoma dobro organizovani i imali su svog starešinu, a takođe su bili hrabri i jaki. Jedan od njihovih vođa bio je, prema predanju, Radule Vlah, o kome Jovičević kaže da je bio «snažan junak koji je leti boravio na Cetinju, a zimi na Primorju (Jadranskom). Kad je zetski gospodar, Ivan Crnojević, nameravao da se preseli na Cetinje, morao je da protera Vlahe otuda i da ubije Radula Vlaha... Pridobio je jednog Zećanina*, koji je sa 30 Crnogoraca iz raznih plemena sačekao Radula Vlaha ispod Bjeloškog Sokola i tu ga je ubio i njegovu pratnju, baš na Đurđevdan, kad se vratio sa Primorja. Vlasi, kako su ostali bez starešine, morali su da se povuku u planine».

Međutim, kako tvrdi dr. Jovan Erdeljanović, koji je jedan od najvećih istraživača ovih krajeva i naroda koji su tu živeli, «Kad je Ivan Crnojević hteo da se preseli na Cetinje, morao je da protera tamošnje Vlahe i samog Radula Vlaha, pa je stoga Ivan uspeo da pridobije Vuka Bjeloševića,

* Reč je, ustvari, o Vuku Jovanovu Bjelošu iz Zete.

CETINJE - ISTORIE ȘI CULTURĂ

Legenda spune că primii locuitori ai străvechiului oraș Cetinje, așezat la poalele muntelui Lovčen, în apropierea Litoralului adriatic muntegrecan, devenit, mai târziu, capitala Zetei și a Muntenegrului, au fost valahii. În această zonă, după cum constată și cunoscutul etnograf muntegrecan Andrija Jovičević în studiile sale, „Valahii erau foarte numeroși și noi credem că atâta timp cât ei au umblat și și-au păstorit turmele în această regiune, n-a mai existat o altă localitate, în afară de cea valahă”. În plus, valahii erau aici bine organizați avându-și și căpeteniile lor, bărbați foarte curajoși și vâjnoși. Unul dintre aceștia, intrat în legendă, a fost Radule Vlah, respectiv Radu Valahul, despre care același Jovičević, spune că „a fost un viteaz puternic, vara trăia în Cetinje, iar iarna pe Litoralul (adriatic). Atunci când Ivan Crnojević, domnitorul Zetei, a vrut să se mute în Cetinje, a trebuit să-i alunge pe valahii de aici și să-l ucidă pe Radu Vlahul... A tocmnit un cetățean din Zeta care, însoțit de 30 de muntegreceni din diferite triburi, l-a pândit pe Radu sub Bjeloški Sokol și l-a ucis pe el și pe ceata lui, în ziua de Sf. Gheorghe când se întorceau de pe Litoral, la Cetinje. Valahii rămânând fără căpetenie, s-au retras în munți”.

După dr. Jovan Erdeljanović, însă un alt mare cercetător al acestor ținuturi și al popoarelor care au trăit aici: „Ivan Crnojević, când a dorit să se mute în Cetinje, a trebuit să-i alunge pe valahii de aici și pe însuși Radule Vlah, de aceea Ivan a reușit să-l atragă de partea sa pe Vuk Bjelošević, respectiv Vuk

* Concret, este vorba de Vuk Jovanov Bjeloš, din Zeta

odnosno Vuka Jovanova (gorepomenutog Zećanina) koji je sa svojom četom sačekao Radula Vlaha kod Velje Bukve, severnije od Bjeloša, i ubio ga zajedno sa svojom pratnjom. Od tog dana Vlasi nisu više došli na Cetinje».

U svojim radovima o vlaškom stanovništvu iz ovih krajeva, Erdeljanović kaže da su «Radule Vlah i njegovi živeli u katunima oko Bjeloša i da o tome svedoče i mnogobrojni toponimi (sačuvani do današnjeg dana) koji potiču od njegovog imena, kao što su na primer: Radulova Glavica, Radulov Brijeg, Radulova Jama, Radulovi Dolovi..., kao i drugi toponimi vlaškog porekla; na primer: Lašor, Gropeza, Šura, Bučinela, Lavorinski breg itd.

O Radulu Vlahu postoje više predanja u Cetinjskim i Lovćenskim plemenima, koja se, međutim, veoma razlikuju. Jedno im je ipak zajedničko. Naime, da je Radule Vlah bio veoma poznata ličnost tih vremena i krajeva, «neustrašivi junak i poznati starešina odvažnog plemena vlaških nomada koji su živeli u Podlovćenskim krajevima pre dolaska Ivana Crnojevića, ali i kad se on tu preselio». Istinita je i činjenica – kako kaže i dr. Božidar Šekularac u svom radu «Istorijska obzorja u Dukji i Crnoj Gori» – da je Ivan Crnojević, kad se preselio na Cetinje, veoma poštovao Radula Vlaha. «Ivan Crnojević oženio se dva puta: prva žena zvala se Gojislava i bila je ćerka Đurđa Arijanina Komnina, a druga žena zvala se Mara i bila je ćerka Stefana Vukčića. Mara je rodila tri sina i jednu ćerku po imenu Jekaterina, koja se udala za Radula, vlaškog vojvodu».

Možemo zaključiti koliko je mnogo bio poštovan Radule Vlah na dvoru crnogorskog vladara Ivana Crnojevića, kad je ovaj udao ćerku-jedinicu za Radula Vlaha. Istovremeno, kako je Radule Vlah bio starosedelac i značajna ličnost, Ivan Crnojević je svakako hteo da ga pridobije i orodačanjem putem krvne veze, tj. udajom svoje ćerke za vlaškog vojvodu. Ali, kako je vreme prolazilo, sve više su dolazili do izražaja lični interesi a i sporovi među njima, koji su kulminirali likvidacijom vlaškog vojvode, a posle toga proterivanjem vlaških plemena iz Cetinjskog Polja i samog Cetinja, ali ne i onih iz Podlovćena i iz Crnogorskog Primorja, gde su se Vlasi prilagodili novim životnim uslovima i osnovali svoje porodice.

Jovanov (cetățeanul din Zeta, amintit mai sus) care l-a așteptat cu ceata lui pe Radule Vlah la Veljka Bukva, la miază-noapte de Bjeloși, mai jos de Bjeloški Sokol, și l-a ucis pe el și ceata lui. Și, de atunci, valahii n-au mai venit în Cetinje”.

În studiile sale referitoare la populația valahă din aceste ținuturi, Erdeljanović mai spune, că „Radule Vlah cu ai săi au trăit în cătunele din Bjeloși și că aceasta ne dovedesc și toponimele (păstrate până în zilele noastre) care provin de la numele său, ca de exemplu: Radulova Glavica (Colina lui Radu), Radulov Brijeg (Dealul lui Radu), Radolova Jama (Peștera lui Radu), Radulovi Dolovi (Văile lui Radu)... precum și alte toponime de origine valahă, ca Lašor, Gropeza, Šura, Bucinela, Lavorinski breg etc.

Despre Radu Vlahul există mai multe legende care circulă la populația din triburile din Cetinje și Lovčen, dar care se deosebesc foarte mult între ele. Un lucru, însă, le este comun, anume că Radu Vlahul era foarte cunoscut în acele vremuri și ținuturi, „un viteaz neînfricat și o căpetene de vază a unui trib curajos de nomazi valahi, care au trăit la poalele muntelui Lovčen, înainte de venirea lui Ivan Crnojević aici dar și în timpul mutării acestuia. Mai este adevărat și faptul – așa după cum afirmă dr. Božidar Šekularac în studiul său *Orizonturi istorice din Duklja și Muntenegru* – că după venirea sa la Cetinje, Ivan Crnojević, l-a respectat pe Radule Vlah. „Ivan Crnojević s-a căsătorit de două ori. Prima soție s-a numit Gojislava și a fost fiica lui Djurdje Arijanin Komnina, iar a doua s-a numit Mara și a fost fiica lui Stefan Vukčić. Mara a născut trei băieți și o fată pe numele Jekaterina, care s-a căsătorit cu Radule, voievod Valah”.

Ne putem da seama cât de respectat a fost Radu Vlahul la Curtea domnitorului muntenegrean Ivan Crnojević, când acesta și-a căsătorit unica fiică cu el. Totodată, Radu Vlahul, fiind autohton și o personalitate de vază, Ivan Crnojević a dorit să-l atragă de partea sa chiar și prin înrudire de sânge. Din păcate, cum trecea timpul, tot mai mult au crescut interesele personale și, în același timp, conflictele între ei, care au culminat cu lichidarea voievodului valah și, mai apoi, cu alungarea triburilor valahe din Câmpia Cetinje, și din orașul Cetinje, dar nu și a celor de la poalele muntelui Lovčen și de pe Litoralul muntenegrean în genere, unde valahii s-au adaptat condițiilor și și-au întemeiat familii.

Vlaška crkva – prvo svetilište Vlaha iz Cetinja

Sredinom XV-og veka, Vlasi Radula Vlaha podigli su i svoje prvo svetilište. Malu crkvu od pruća i naboja koja je sačuvala i do dan-danas ime Vlaška crkva, a koja je izvestan period, posle ubistva Radula Vlaha i odlaska ovdašnjih Vlaha, prepuštena zubu vremena. Kada se Ivan Crnojević preselio sa Oboda na Cetinje, sagradio je tu 1482. godine svoj presto, a dve godine kasnije i manastir – gde je preselio sedište Mitropolije sa Žabljaka. Na taj način, Cetinjsko Polje postaje pravo duhovno sedište tadašnje Zete. Đurđe Crnojević, Ivanov sin i naslednik njegovog zetskog prestola između 1490. i 1496. godine, a takođe i poslednji crnogorski vladar iz dinastije Crnojević, osnovao je tu, u zadužbini svoga oca – Manastiru iz Cetinjskog Polja, prvu štampariju kod Južnih Slovena. To znači da je, 38 godina posle Gutenbergovog otkrića štamparske tehnike, Đurđe Crnojević nabavio malu štampariju iz Venecije i postavio na Cetinje. Zadužio je jeromonaha Makarija (1463-1533) da se pobrine o štampanju knjiga. Već 1494. godine Makarije štampa prvu svoju knjigu «Oktoih prvoglavnik», posle koje se, 1496. godine, objavljuju još četiri knjige, koje su prve štampane knjige ćiriličnim pismom na ovim prostorima.

Međutim, godine 1496, rad ove štamparije je obustavljen zbog invazije Turaka. Makarije, zajedno sa svojim vladarom Đurđom Crnojevićem, napušta Crnu Goru. Pretpostavlja se da su određeno vreme boravili u Veneciji, odakle potiče vladareva majka, a posle u Sremu, kod porodice Đurađa Brankovića, a kasnije u Vlaškoj, u Trgovištu, gde je Makarije nastavio svoj rad na štampanju knjiga u Manastiru Dealu, gde je objavio knjige na staroslovenskom jeziku «Liturgier» /Liturghierul/ (1508. god.), «Oktoih» /Octoihul) (1510. god.) i «Tetraevangel» /Tetraevanghelul/ (1512. god.).

Jeromonah Makarije – štampar prvih knjiga na Cetinju i u Trgovištu

Ko je, ustvari, bio jeromonah Makarije? O njemu ima malo podataka. Zna se da je bio svešteno lice i veoma dobar štampar. Dugo vremena postojala je hipoteza, a kasnije i mišljenje, da je on bio ugro-vlaški

Biserica valahă – primul lăcaș de rugăciuni al valahilor din Cetinje

Pe la jumătatea secolului al XV-lea, valahii lui Radu Vlahul și-au înălțat și primul lor lăcaș de rugăciuni. O biserică din lemn, care și-a păstrat până astăzi denumirea ei de Biserica valahă, respectiv Vlaška crkva, dar, care o perioadă de timp după uciderea lui Radule Vlah și plecarea valahilor de aici, a rămas în voia vremurilor. Ivan Crnojević, s-a mutat în 1475, din Obod la Cetinje, și aci și-a construit în 1482, reședința sa domnească, iar doi ani după aceea, și o mănăstire – în care a adus Mitropolia din Žabalj. În felul acesta, Câmpia Cetinje devine un adevărat centru spiritual al Zetei din acele vremuri. Aici Djurdje Crnojević, fiul lui Ivan și urmașul lui la tronul Zetei în perioada 1490-1496, de altfel, ultimul domnitor muntenegrean din dinastia Crnojević, a înființat la Mănăstirea din Câmpia Cetinje, ctitorie a tatălui său, prima tipografie a slavilor de sud. Aceasta înseamnă că la numai 38 de ani după ce Guttenberg a descoperit tiparul, Djurdje Crnojević a procurat o tiparniță la Veneția și a adus-o la Cetinje în care l-a angajat pe ieromonahul Macarie (1463-1533) să se ocupe de tipărirea cărților. Astfel, în 1494, Macarie scoate aici prima sa carte *Oktoih prvoglavnik*, după care, până în anul 1496, urmează încă patru cărți, ele fiind primele tipăriri apărute în aceste spații cu litere chirilice.

Din păcate, în 1496, activitatea acestei tipografii este întreruptă de invazia otomană. Macarie împreună cu domnitorul său Djurdje Crnojević au părăsit Muntenegrul. Se presupune că o scurtă perioadă de timp au petrecut la Veneția, de unde își trăgea originea mama domnitorului, iar mai apoi în Srem, la curtea despotului Djuradj Branković, iar după aceea, în Țara Românească, la Târgoviște, unde Macarie și-a continuat activitatea de tipograf. Aici, la Mănăstirea Dealul, Macarie a tipărit *Liturghierul* (1508), urmat de *Octoih* (1510) și *Tetrevanghelul* (1512), toate în limba slavă veche.

Ieromonahul Macarie – tipografii primelor cărți apărute la Cetinje și Târgoviște

Cine a fost, de fapt, ieromonahul Macarie? Despre personalitatea lui nu există prea multe date. Se știe sigur că a fost față bisericească și un foarte bun tipograf. Mult timp a ființat ipoteza, mai târziu, și afirmația că el a devenit

mitropolit. Iako su ovu hipotezu branili mnogi istraživači, nju nisu mogli da dokažu i odbrane, tako da je kasnije odbačena.

Nemamo preciznije podatke o mestu i godini rođenja jeromonaha Makarija, a takođe ni iz kog plemena ili roda (porodice) potiče. Pretpostavlja se da potiče iz porodice Crnojevića. Radomir Nikolić, međutim, mišljenja je da je Makarije došao na Cetinje iz Makedonije, iz okoline Skoplja, iz onog kraja koji se naziva Crna Gora, a koji je prava kolevka kulturnih tradicija. Nismo pronašli, na žalost, nijedan dokaz ili pretpostavku da je Makarije imao vlaško poreklo, iako je poznato da su Vlasi 1462-1463. godine, kad se pretpostavlja da je rođen, a i kasnije, do 1475. godine, kad su napustili ovaj kraj, bili većinsko stanovništvo u gradu Cetinju i okolini. Njegovo kasnije preseljenje sa Cetinja u Vlašku, u grad Trgovište, navodi nas na pomisao da ništa nije bilo slučajno. Zašto se preselio u Vlašku, a ne na drugo mesto? Na primer, u Skoplje, odakle se pretpostavlja da potiče, ili u Veneciju, gde je izučio štamparski zanat, ili na Obod, gde je praktikovao štamparski zanat. Postavlja se još jedno pitanje: Pred kraj svog života, 1526-27. godine, Makarije je napustio Trgovište i otišao u Hilandar na Svetoj Gori, gde je postao iguman manastira. Kasnije je dva puta posetio Vlašku i Moldaviju. Poslednji put to je bilo 1533. godine, kad se susreo sa moldavskim vojvodom Petruom Rarešuom, koji je za Hilendarski Manastir obezbedio godišnje donacije. Cilj Makarijeve ponovne posete bilo je prikupljanje pomoći od ovdašnjih hrišćana za Manastir Hilandar. Makarije je napisao između 1526. i 1528. godine «Tlkovanje», odnosno knjigu o istoriji Dačije, koju je poklonio vojvodi Petru Rarešu prilikom svoje posete Moldavije 1533. godine.

Cetinje, grad u punom ekonomskom i kulturnom razvoju

Za vreme vladavine Ivana Crnojevića i njedovog sina Đurđa Crnojevića, grad Cetinje je bio u punom procvatu. Na žalost, snažan i brz razvoj grada i ovdašnje kulture, prekinut je 1499. godine, kad je Zetska država izgubila nezavisnost. U sledeća dva veka bilo je puno teških iskušenja. Tek pred kraj XVII.-og veka, 1697. godine, kad je na presto Cetinske Mitropolije došao Danilo Petrović, osnivač dinastije Petrović u Crnoj Gori, Cetinje počinje da se razvija i urbanizuje. Drugi procvat

mitropolit ugro-valah. Deși această ipoteză au apărut-o mai mulți cercetători, ea nu a putut fi argumentată, iar mai târziu a fost respinsă.

Date mai sigure despre locul și anul nașterii lui Macarie nu ne sunt cunoscute, dar nici din ce trib, respectiv familie de muntenegreni provine. Se presupune doar că își trage originea din familia Crnojević. Radomir Nikolić, însă, consideră că Macarie a venit la Cetinje din Macedonia, din apropierea orașului Skoplje, din ținuturile care poartă denumirea de Crna Gora (Muntenegru), care este un adevărat leagăn de tradiții culturale. Din păcate nu am întâlnit nicăieri o afirmație sau ipoteză chiar despre originea lui valahă cu atât mai mult cu cât prin anii 1462-63, când se consideră că s-ar fi născut, dar și mai târziu, până prin 1475, când valahii părăsesc acest ținut, orașul Cetinje și împrejurimile lui erau în majoritatea locuite de valahi. Mai apoi, stabilirea lui, după părăsirea orașului Cetinje, în Țara Românească, la Târgoviște, ne face să credem că nimic nu a fost întâmplător. De ce s-a stabilit în Țara Românească și nu în altă parte? La Skoplje, de exemplu, de unde se presupune că a venit, sau la Veneția, unde a învățat meseria de tipograf, sau la Obod, unde și-a făcut ucenicia de tipografic. Și, se mai pune încă o întrebare: Spre sfârșitul vieții, prin 1526-27, de la Târgoviște, Macarie a plecat la Muntele Sfânt, la Hilandar, unde a devenit egumen al mănăstirii. După aceea în două rânduri a revenit, în Țara Românească și în Moldova. Ultima dată, în 1533, când s-a întâlnit și cu voievodul moldovean Petru Rareș, care a asigurat daniile anuale Mănăstirii Hilandar. Scopul revenirii lui Macarie în Țările Române a fost colectarea ajutoarelor de la creștinii de aici pentru Mănăstirea Hilandar. Același Macarie a scris, între anii 1526-1528, o *Tlkovanje*, o istorie, de fapt, a Daciei, pe care a făcut-o cadou voievodului Petru Rareș, cu prilejul vizitei sale din 1533 în Moldova.

Cetinje și înflorirea sa economică și culturală

În timpul domniei lui Ivan Crnojević și a fiului său Djurdje Crnojević, Cetinje a cunoscut o perioadă de adevărată înflorire. Din păcate, această dezvoltare rapidă a orașului și a culturii de aici a fost întreruptă în 1499, când statul Zeta și-a pierdut independența. Au urmat aproape două secole de grea încercare. Abia spre sfârșitul secolului al XVII-lea, prin 1697, când în scaunul Mitropolitan de la Cetinje a fost ales Danilo Petrović, întemeietorul dinastiei Petrović din Muntenegru, Cetinje începe să se dezvolte și să se urbanizeze. O a doua înflorire în dezvoltarea sa, orașul o cunoaște în timpul domniei cneazului

u svom razvoju, grad Cetinje je imao za vreme vladavine Kneza Nikole I Petrovića. Tada su građena mnoga monumentalna zdanja, kao što su «Lokada», novi knežev dvorac, bolnica itd. Priznavanjem nezavisnosti Crne Gore, odlukom Berlinskog Kongresa, 1878. godine, Cetinje postaje istinska prestonica gde se grade moderna zdanja namenjena diplomatskim predstavništvima Francuske, Rusije, Engleske, Austro-Ugarske, Italije itd.

Proglašavanje Crne Gore za kraljevinu 1910. godine takođe se odrazilo snažno na dalji razvoj njene prestonice. Može se reći da je posle toga, pa sve do 1914. godine, grad imao treći privredni i kulturni procvat u svojoj istoriji. Između dva svetska rata, grad se sve više gradi i razvija, a broj stanovništva stalno se povećava. 1941. godine, Skupština Republike Crne Gore donosi odluku kojom se sedišta republičkih organa izmeštaju iz Cetinja u Podgoricu, odnosno Titograd, čime za Cetinje počinje ponovo period stagnacije, koji je trajao do 1992. godine, kad je Cetinju ponovo vraćen atribut glavnog grada Republike Crne Gore, a time su mu ponovo otvorene perspektive razvoja.

Nikola I Petrović. Atunci au fost construite mai multe edificii monumentale, între care Lokanda, noul palat al cneazului, spitalul etc., iar, odată cu recunoașterea independenței Muntenegrului, prin Hotărârea Congresului de la Berlin din 1878, Cetinje devine o capitală adevărată, în care se ridică edificii moderne pentru reprezentanțele diplomatice franceză, rusă, engleză, austro-ungară, italiană etc.

Proclamarea Muntenegrului de regat, în 1910, de asemenea s-a reflectat puternic asupra dezvoltării în continuare a capitalei sale. Se poate spune că în anii care au urmat, până în 1914, orașul a cunoscut cea de a treia epocă de înflorire în istoria sa, atât din aspect economic cât și cultural. Între cele două războaie mondiale, orașul se construiește tot mai mult și crește numărul locuitorilor săi. Urmează, însă, anul 1946 și hotărârea Adunării Republicii Muntenegru, prin care sediul organelor republicane se mută la Podgorica, respectiv Titograd, ceea ce pentru Cetinje a însemnat o perioadă de stagnare, care a durat până în 1992, când a redevenit capitala Republicii, cu noi perspective de dezvoltare.



Vlasi, prvi žitelji drevnog Cetinja

*Valahii, primii locuitori ai străvechiului
oraş Cetinje*

VLASI, PRVI ŽITELJI DREVNOG CETINJA

Poznati publicista i istaknuti diplomatski službenik na dvoru knjaza Nikole I Petrovića Njegoša, Jovan – Jošo Filipov Ivanišević, od najranije mladosti se interesovao o porijeklu svojih davnih predaka, koji su tridesetih godina 15. vijeka doselili u Podlavlčenski dolac, kasnije Cetinje, i tu se nastanili. Doznao je, slušajući svoje pretke, da su to bila hrabra vlaška plemena, porijeklom iz Starog Vlaha, sa Zlatibora, koja je predvodio njihov mudri, daroviti i proslavljeni vojvoda Ivan Borojević sa sinovima.

Ivanišević je, u nedostatku pouzdanih historijskih izvora i arhivske građe, koristio narodno predanje, sačuvane legende i priče svojih predaka, koje su se pažljivo prenosile sa pokoljenja na pokoljenje.

Poznato je da je narodno predanje u Crnoj Gori, od najstarijih vremena, uglavnom verno prenošeno, pa je ono kao takvo najbliže ostalo istini. To je Ivaniševiću bilo dobro poznato, pa je mnoga predanja koristio, neka je sa rezervom prihvatao, a neka od njih je znalčki u svoj rad ukomponovao.

U svakom slučaju, autor se ovim prilogom na najbolji način odužio svojim slavnim precima, cetinjskim Vlasima, koji su bili neustrašivi junaci, mudraci, pa čak i savjetnici onovremenom gospodarstvu Crne Gore, Ivanu Crnojeviću. Primjera radi navodimo slučaj vojvode Ivana Borojevića, koji je Ivana Crnojevića nagovorio da se, pored njega, naseli u Podlavlčenskom docu, što je Ivan Crnojević i prihvatio. Tom prilikom je Ivan Borojević Cetinjskom manastiru priložio, kao zavjet, dobar dio svojih posjeda.

Prilog Jovana – Joša Ivaniševića, pod naslovom: »Podlavlčensko Cetinje«, objavljen je u novosadskom »Javoru« za 1892. godinu. On predstavlja jedinstven spomenik u riječima i najljepši vijenac, sapleten u

VALAHII, PRIMII LOCUITORI AI STRĂVECHIULUI ORAȘ CETINJE

Cunoscutul publicist și funcționar de seamă în diplomație la Curtea cneazului Nikola I Petrović Njegoš, Jovan – Jošo Filipov Ivanišević, încă din tinerețe s-a interesat de originea strămoșilor săi, care în anii '30 ai secolului al XV-lea au venit în Podlovcenski dolac, mai târziu Cetinje, și s-au stabilit aci. A aflat, ascultând povești și legende păstrate și transmise pe cale orală de la strămoși, că ei au făcut parte din triburile valahe vitejești, originare din Stari Vlah, de pe Zlatibor, și că au avut în frunte pe înțeleptul, înzestratul și celebrul voievod Ivan Borojević și pe fiii săi.

Ivanišević, neavând surse istorice certe și material de arhivă, a pornit de la tradiția orală a poporului, de la legendele păstrate și de la poveștile pe care i le-au spus strămoșii săi, care se transmiteau din generație în generație.

Este cunoscut că tradiția populară orală în Muntenegru a fost transmisă în general veridic din cele mai vechi timpuri, așa că a rămas foarte, foarte aproape de adevăr. Acest lucru i-a fost foarte bine cunoscut lui Ivanišević, astfel că multe tradiții orale (legende) din popor le-a folosit în munca sa de cercetare – pe unele le-a acceptat cu o anumită rezervă, iar pe altele le-a înglobat cu mare măiestrie în lucrările sale.

În orice caz, acest autor și-a făcut datoria în cel mai bun mod față de celebrii săi strămoși, valahii din Cetinje, care au fost eroi neînfricați, oameni înțelepți și chiar și consilieri la Curtea domnitorului de odinioară al Muntenegrului, Ivan Crnojević. Drept exemplu amintim cazul voievodului Ivan Borojević, care l-a convins pe Ivan Crnojević să se stabilească, alături de el, în Podlovcenski dolac, ceea ce a și acceptat Ivan Crnojević. Cu acel prilej Ivan Borojević a donat drept legământ o bună parte din proprietățile sale Mănăstirii Cetinje.

Lucrarea lui Jovan-Joša Ivanišević, intitulată „Podlovcensko Cetinje” („Cetinje de la poalele muntelui Lovćen”) a fost publicată în revista „Javor” din Novi Sad (din anul 1892). Ea prezintă un document scris unic și cea mai

slavu i čast svojim slavnim precima, vojvodi Ivanu Borojevu i njegovim potomcima, koji, bježeći ispred turske najezde, nađoše utočište u podlovcenskoj egzotici, koju oplemeniše i od nje stvoriše pitomo naselje, iz kojega će kasnije izrasti crnogorska prestonica, istorijsko i slavom ovjenčano Cetinje.

Jovan Ivanišević je rođen 1868. godine u Donjem Kraju, predgrađu Cetinja, u onom istom mjestu koje su njegovi preci nastanili prije ravno 430 godina. Osnovnu školu i nižu gimnaziju svršio je u rodnom Cetinju, a 1886. godine postao je učitelj.

U Stanojevićevoj *Enciklopediji* se za Ivaniševića kaže: »Neko vrijeme radio je na dvoru knjaza Nikole, kao diplomatski službenik. Godine 1893. kao slobodouman i izuzetno obrazovan, došao je u sukob sa knjazom Nikolim, zbog čega je pao u nemilost, pa je bio prinuđen da napusti Crnu Goru i prelazi u Bosnu. Od 1897. stalno je u redakciji službenog Sarajevskog lista, a od 1918. godine urednik je novog službenog lista Narodno Jedinstvo. Neko vrijeme je radio u Novom Sadu, gdje se posvetio naučnom radu. Istakao se publicističkim radovima, a bavio se i folklorom.

Ivaniševićev književni prilog »Podlovcensko Cetinje«, objavljuje u četiri nastavka. U »Predgovoru« posebno naglašava: »Danas je – a i odavno – glasita prestonica najmanje, slobodne i nezavisne evropske državnice Crne Gore. Oglašena je ova u lovcenskoj planini prestonica, koja je zapamtila ima više od četiristo godina toliko slavnih Gospodara svoga trona i u kojoj neprekidno vlada evo dvjesta godina slavnovladajuća kuća Petrovića – Njegoša«.

Ivanišević zatim posebno podvlači: »Mnogo se o tome srcu gorštakove otadžbine govori i piše, a malo mi je dolazilo pred oči i malo mi je dolazilo do ušiju, da je ko govorio, pisao i svijetu na vidik iznosio što – gođ o stanovnicima ove oglašene prestonice i o stanovnicima njezine okoline«.

Autor želi što je tako bilo, pa nastavlja: »I zaista opet velim – malo je ko govorio i iznosio pred svijetom: ko su i okle su i će žive? malo ćete o tome nać u štampanim knjigama, to je zabilježeno u ćivim »knjigama«, kojijeh s dana u dan sve manje biva, ćim svijetu ostaje nepoznat mnogi dragocjeni biser i u zemlju se zatrpava istinito predanje njegova porekla«. Zatim, sa sjetom, nastavlja: »To vidim ja i svak, ko ima dobre oći i zdrav razum, da je danas mnogo manje tijeh »ćivijeh knjiga«; mnogo manje nego nazad nekoliko godina«. Zatim naglašava: »Mnogo ti stari ljudi bi pričali

frumoasă coroană împletită întru gloriificarea și onoarea celebrilor săi strămoși, adică a voievodului Ivan Borojević și a urmașilor săi, care, fugind în fața invaziei turcești, și-au găsit adăpost în ținutul exotic de la poalele muntelui Lovćen, pe care l-au înobilat și l-au transformat într-o localitate agreabilă, care mai târziu va deveni capitala Muntenegrului, istoricului și gloriosul oraș Cetinje.

Jovan Ivanišević s-a născut în anul 1868 în localitatea Donji Kraj, suburbie a orașului Cetinje, în locul în care strămoșii săi s-au stabilit în urmă cu 430 de ani. Școala generală și clasele inferioare ale liceului le-a terminat în orașul său natal Cetinje, iar în anul 1886 a devenit învățător.

În *Enciclopedia* lui Stanojević, în legătură cu Ivanišević se menționează următoarele: „O anumită perioadă a lucrat la curtea cneazului Nikola, ca funcționar în diplomație. În anul 1893, fiind un om iubitor de libertate și extrem de instruit, a ajuns în conflict cu cneazul Nikola, astfel că a căzut în dizgrație și a fost constrâns să părăsească Muntenegrul și să treacă în Bosnia. Începând cu anul 1897 se află în permanență în redacția monitorului oficial „Sarajevski list”, iar începând cu anul 1918 este redactor în noul monitor oficial „Narodno Jedinstvo”. O anumită perioadă a lucrat și la Novi Sad, unde s-a dedicat muncii de cercetare științifică. S-a evidențiat prin lucrările sale publicistice, dar l-a preocupat și folclorul.

Lucrarea literară a lui Ivanišević „Podlovcensko Cetinje” a fost publicată în patru continuări. În „Prefață” se accentuează în mod deosebit: „Cetinje este astăzi – dar a fost și încă de demult – capitala renumită a unui mic stat european, liber și independent, Muntenegrul. Această celebră capitală de la poalele muntelui Lovćen are o vechime de mai mult de 400 de ani și pe al său tron mulți domnitori celebri, iar de 200 de ani în ea, iată, guvernează celebra casă de domnitori Petrović-Negoš”.

Ivanišević apoi subliniază: „Multe se vorbesc și scriu despre această inimă a țării acestui muntean de vază, dar n-am văzut și n-am auzit că cineva a vorbit, a scris și a oferit lumii date despre locuitorii acestei renumite capitale și ai împrejurimilor ei”.

Autorul regretă că s-a întâmplat așa, astfel că spune în continuare: „Și într-adevăr din nou afirm – puțini au vorbit și au oferit lumii date despre acești locuitori – cine sunt, de unde provin și unde trăiesc ei? Puține date ve-ți găsi în cărțile tipărite, căci acestea au fost înregistrate în „cărți vii”, care din zi în zi sunt tot mai puține, astfel că lumii îi rămâne necunoscută o perlă prețioasă și în pământ rămâne îngropată istoria adevărată a originii lor”. Apoi, melancolic, continuă: „Văd și singur, ca și mulți alții care au ochi buni și minte sănătoasă, că aceste „cărți vii” sunt mult mai puține decât în urmă cu mulți ani”. După aceea,

i objašnjavali, ali: »dok dijete ne zaplače, majka ga se ne sjeća«. Sa smrću staraca, mi mnogo što – šta izgubismo što sami ne znamo, »a što ni – kod nekijeh – i ne treba«.

Autor posebno, sa žaljenjem, konstatuje: »Mnogi nas ima, koji se smijemo i rugamo pričanju staraca, neki pak i poslušna, no ne umije sastavit i napisat ono, što je čuo, drugi se boji da mu se svijet ne naruga kakve besposlice piše, treći se boji, da će mu se narugat: nije lijepo, četvrti ostavlja za opet, peti čeka, dok ko drugi počne, šestome je teško o tome radit, sedmi se boji, bit će za' Petru i Pavlu, Janku i Marku, đe se kažu ko je i okle je, osmi strahume, neće bit istina sve ono, što je napisao. Pa u tome razgađanju i prebačivanju mnogo nešto propane, što bi naraštaji skupo platili«.

Autor je unaprijed svjestan de pojedinac ne može mnogo uraditi, pa napominje: »Doduše – jedno je jednome čojku sve o tome radit, ali nam treba svijema skočit, pa što ko može, amo da pomaže kaplja po kaplja, pa eto Morača«. Kad bi svaki o svom rodnom mjestu, ili o onom mjestu, đe živi, tako počeo radit i pisat, pa i pomalo, ali jezgrovito, jasno, bistro srpski pa bilo i »lakonički«, bi se sastavila velika istorija, rad koje nas bi naši potomci blagosiljali i s nas i našijeh predaka pregled imali«.

Člankopisac, u najboljoj i najplemenitijoj namjeri, na ovaj način podstiče i sokoli iole pismene stvaraoce da nešto na tom lanu urade, pa nastavlja: »Elamo, ljudi boži, pregnimo, s »pregaocu Bog daje mahove«; ne stidimo se, s »u stid gine čojstvo i junaštvo«; počnimo, e je početak temelj svakoj stvari. I ja ću progovorit nekoliko onako i onoliko, kako sam čuo i što mi se učinilo istinitije. Što vam budem kaževao, nijesam čuo od jednog ili dvojice, no – što se ono u pjesmi pjeva – »od trideset i trojice«, pa sam uzeo jezgru od svega toga«.

Autor u svom *Predgovoru* ističe da se postarao da, prema svojim mogućnostima, nešto više napiše o vlaškim plemenima, kao o svojim precima, koji su svojevremeno naselili Podlovcenski dolac. On je takođe bio svjestan činjenice da ne može dokučiti čitavu istinu, ali se zato potrudio da, pored narodne tradicije i narodnog predanja, prouči i sva dokumenta, kao i povelje, do kojih je mogao doći. Pored ostalog, autor je u pomenutom novinarskom tekstu uspostavio dobar hronološki red, pa poslije *Predgovora*, u podnaslovu navodi »Cetinje«, za koje kaže da se tako zove »od kad se na nj doseli Ivanbeg Crnojević, a do tada se ono zvaše Podlovcenski dolac ili Podlovcensko poljice«.

accentuează: „Mulți dintre oamenii în vârstă ar povesti și ar da explicații, însă: „până copilul nu plânge, mama nu-și amintește de el”. Odată cu stingerea din viață a bătrânilor, noi pierdem multe dintre cele ce nu le știm nici noi înșine, „iar ceea ce lipsește – pentru unii – nici nu este necesar”.

Autorul constată, cu părere de rău, că: „Suntem mulți care râdem și luăm în batjocoră cele povestite de bătrâni, iar unii totuși ascultă, dar nu știu să compună și să scrie ceea ce au auzit, pe când alții se tem că lumea îi va lua în râs că scriu lucruri inutile, cei de-ai treilea se tem că vor fi luați în râs că nu e frumos, cei de-ai patrulea amână să scrie, cei de-ai cincilea așteaptă să scrie și altcineva, cei de-ai șaselea se tem că îi va părea rău lui Petar și Pavle, lui Janko și Marko, că se va scrie cine și de unde este, cei de-ai optulea se tem că nu va fi adevărat ceea ce este scris. În această situație de denaturare și reproș, multe dintre aceste urme transmise pe cale orală se distrug, cu toate că generațiile noi le-ar plăti scump”.

Autorul este conștient în mod anticipat că un individ nu poate face prea multe, astfel că menționează: „De fapt, unui singur om îi este foarte greu să facă aceasta, așa că fiecare dintre noi ar trebui să ne angajăm și să punem umărul, căci „turnând picătură cu picătură, ne trezim că avem râul Morača”. Dacă fiecare ar începe să procedeze astfel în localitatea sa natală sau în localitatea în care trăiește și ar începe să scrie și să noteze în mod concis, într-o limbă sârbă inteligibilă și clară, ba chiar și laconic, s-ar compune respectiv scrie o măreață istorie, o lucrare pentru care urmașii noștri ne-ar blagoslovi și lăuda, și ar avea o dare de seamă asupra vieții noastre și a strămoșilor noștri”.

Autorul lucrării, având cea mai nobilă și bună intenție, în acest mod stimulează și încurajează pe creatorii cât de cât alfabeți să facă ceva pe acest plan, iar apoi continuă: „Haideți, oameni de la Dumnezeu, să să facem ceva, căci „și Domnul ne va ajuta...”; să nu ne rușinăm, căci „ rușinea face să piară umanismul și eroismul”; să începem deci, căci începutul stă la temelia fiecărui lucru. Și eu voi vorbi ceva, respectiv atât cât am ascultat și mi s-a părut adevărat. Ceea ce vă voi povesti, nu am auzit de la unul sau de la doi, ci – cum se zice în cântec – „ de la treizeci și trei”, iar eu am extras nucleul celor auzite”.

Autorul în *Prefață* la lucrarea sa menționează că s-a străduit, după posibilitățile sale, să scrie cât mai multe lucruri despre triburile valahe drept strămoși ai săi care în vremurile de demult au populat Podlvočenski dolac. El de asemenea a fost conștient de faptul că nu poate afla întregul adevăr, dar s-a străduit ca, pe lângă tradiția populară orală și legendele din popor, să cerceteze și toate documentele, precum și chartele care i-au stat la dispoziție. Între altele, autorul în lucrarea respectivă a reușit să facă o bună ordine cronologică,

Obzirom na vrijeme nastanka ovog rukopisa, autor nije imao širi izbor pouzdanih historijskih izvora, pa se služio legendama koje su do tada kružile kroz narod, za koje je i on bio siguran da nemaju sasvim pouzdane historijske podloge, od kojih su neke interesantne kao plod bujne ljudske mašte, pa kaže: »Pored poljica vrela je rečica Cetinja, koja se sastavljala iz dva kraka: jedan je krak izvirao izviše suhodola (brdo iznad Cetinja – primjedba autora), iz Vranje stijene, a drugi iz Baljuškova potoka, pa – malo dalje od izvora – oba su se kraka sastavljala, a na njihovom sastavku u docnije vrijeme je ograđena kuća za mline, pa je do skoro bila kućiščina te kuće, pa i kamenje od mlina. Na ovoj rečici bilo je više mostova, što nam svjedoče i Ivan – begovi hrisovulji, jedan od tih mostova bio je pred današnjom Vlaškom crkvom«.

Autor u ono vrijeme, očigledno, nije bio upućen u tektonske poremećaje, niti je znao da je Cetinje, od najstarijih vremena, bilo poznato kao trusno područje, pa se u daljem izlaganju poslužio narodnim predanjem, u koje ni on nije vjerovao, ali ga je naveo kao plod ljudske mašte i narodnog vjerovanja. Jedno od tih predanja glasi:

»a) Majka je imal jedinca sina, pa se utopio u rijeku i majka ga dugo tražila, pa ga ne moga naći, te uzme runo crne vune i baci ga u rijeku, a triput je zakumi nebom i zemljom da prestane teći, da bi našla sina; rijeka prestane teći, majka nađe mrtva sina, ali se rijeka više ne vraća svojim koritom«.

»b) Rečica Cetinja pomenula je izvorom, te danas ne teče pravcem, kojim je prije tekla, no suprotnim pravcem, pa izvire tamo neđe u svijet, a jekom vode pri izvoru kao da zbori: Cetinj, cetinj; žali za Cetinjem«. Ovo je drugo predanje.

Treće predanje glasi: »v) Rijeka Cetinja tecijaše niz Podlovcenski dolac i kad dobježa Ivan Crnojević sa Žabljaka, a kad ne bješe Obodske rijeke; pa otide Ivan s bizinima (lovačkim kerovima – primjedba autora) u lov iznad gradića Oboda, a kroz gustu alugu oko Obodske pećine. No jedan bizin ne izađe za dugo, a u tome iziđe bizin iz pećine sav moker, te se Ivan naljuti, ubije ga i prokune: »Mutna te rijeka odnijela!« Tada presuši rijeka Cetinja, a iz pećine provri rijeka, koja se po Ivanu Crnojeviću i prozove – Crnojevića«.

Autor i sam zaključuje da je posebno treća legenda plod bujne mašte, u koju ni on ne vjeruje, pa kaže: »Ja se ne slažem s ovijem trećijem

astfel că după *Prefață*, în subtitlu se referă la Cetinje, despre care spune că se numește astfel „ de când s-a mutat Ivanbeg Crnojević, iar până aci se numea Podlovcenski dolac sau Podlovcensko poljice”.

Având în vedere data la care a fost scrisă această lucrare, conchidem că autorul nu a dispus de mai multe surse istorice sigure, ci s-a servit de legendele care circulau în popor, despre care și el însuși era sigur că nu au un suport istoric cert, dintre care unele sunt interesante deoarece sunt rezultatul unei fantezii umane foarte bogate, astfel că afirmă: „Lângă câmpie murmură râulețul Cetinje, care a rezultat din doi afluenți: unul care izvorăște deasupra de Suhodol (deal care se află deasupra de Cetinje – nota autorului), din Vranja stijena, iar celălalt din Baljuškov potok, și – nu departe de izvor – ambii afluenți s-au contopit, iar pe locul lor de întâlnire, în vremurile ce au urmat, s-a construit o casă pentru mori, astfel că în acel loc până nu de mult au existat temeliiile acestei case și chiar și piatra de moară. Pe acest râuleț au fost mai multe poduri, despre care atestă și hrisoavele lui Ivanbeg, iar unul dintre acele poduri se afla în fața actualei Biserici Valahe (Vlaška crkva)”.

Autorul, pe semne, în vremurile acelea, n-a fost bine informat în legătură cu mișcările tectonice, nici nu a știut că Cetinje, din cele mai vechi timpuri, a fost cunoscut drept zonă tectonică, astfel că în continuarea expunerii a apelat la tradiția populară orală (povești și legende), în care nu credea nici el însuși, dar a amintit-o drept rezultat al fanteziei omenești și al credinței populare. Una dintre aceste legende spune:

„a) O mamă avea un singur fiu și acesta s-a înecat în râu; mama l-a căutat mult timp, dar nu l-a putut găsi, astfel că a luat un caier de lână neagră și l-a aruncat în râu și de trei ori a implorat râul, jurând pe cer și pe pământ, să înceteze să mai curgă, pentru a-și găsi fiul; râul a încetat să mai curgă, mama a găsit fiul mort, dar râul nu s-a mai înapoiat în albia sa”.

„b) Râulețul Cetinja și-a schimbat izvorul și azi nu mai curge în direcția în care curgea înainte, ci în direcție opusă, astfel că izvorăște undeva în lumea largă, iar murmurul apei la izvor parcă zice: „Cetinj, Cetinj; tânjește după Cetinje”. Aceasta este cea de a doua legendă.

Cea de a treia legendă spune: „c.) Râul Cetinja curgea în jos de Podlovcenski dolac atunci când Ivan Crnojević a ajuns aci, fugind de pe Žabljak, și atunci când nu mai era râul Obod; când Ivan a plecat la vânat cu câinii săi de vânatoare deasupra de orașelul Obod și a trecut prin pădurea deasă din jurul peșterii Obod. Mult timp nici un câine nu a ieșit din peșteră, iar când unul a ieșit ud learcă, Ivan s-a supărat, l-a ucis și l-a blestemat: „Ducă-te cu el râul cel tulbure!”. Atunci râul Cetinja a secat, iar din peșteră a țâșnit un râu care, după Ivan Crnojević, se numește Rijeka Crnojevića”.

predanjem: da nije bilo Obodske rijeke i prije to ne tvrdim, a da se nije zvala Crnojevića – istina je».

Autor i za Cetinje kaže: »Podlovcénsko poljice, Cetinje, sve je ravnica, te izgleda kao dio kakvog jezera; a i priča se, da je bilo u neko vrijeme to jezero, pa se i danas mogu naći okamenjeni ostaci školjka».

Ivanišević je do detalja proučio cetinjsko polje i njegovu okolinu, iz čega izdvajamo samo ovaj najzanimljiviji dio, koji glasi: »Lik cetinjskog polja je kriva sablja, kojoj je na balčaku varoš, na oštrici pleme Donji Kraj, na vrh pleme Baice, a prema ugnutoj tupoj strani, podalje od polja, iznad glavica – Konak.

Cetinjsko polje sa svake strane opkoljeno je glavicama i brdima kao kakvim veličanstvenim zidom. Zapadno do same varoši je Orlov krš, pod kojim je Manastir, a blizu njega izvor Ivan – begov, na kojemu bješe Mara Ivan – begova, kada joj dođe glas da se Staniša, sin joj poturčio. Ovaj izvorčić vri samo u proljeće i kišovito doba...«

Ovim je autor želio da istakne prirodnu odbrambenu moć Cetinja, koje je oivčeno sa svih strana brdima i planinama.

Prvo naselje Cetinja

U ovom poglavlju autor ističe da je ovo mjesto u dalekoj prošlosti bilo naseljeno. Tu svoju tezu temelji na osnovu sačuvanih legendi i predanja, pa kaže: »Govori se, da je Podlovcénski dolac bio naseljen još u prastaro doba, pa da su ti prvi naseljenici doca – ili kako ih narod naziva – »Matarugi« - izumrli. A veli se, da su ovuda i Grci živjeli. Pa ima spomenika, tragova i predanja, koja mi daju misliti, zbilja da je bilo i prije naselja na Cetinju. Priča se da su pod Sandin vrh živjeli Sankovići, koji izumru od kuge i budu svi ukopani u glavicu na sred polja, koja se od tada naziva Sankova gomila«. Ivanišević dalje kaže: »Na vrh brda Velje Kovačice vidi se u naokolo kao ograda u razvale velka gomila kamenja, za koju govore, da je bila žrtvenik prvim naseljenicima cetinjskim».

Najnovija arheološka iskopavanja su utvrdila da je na području današnjeg Cetinja bilo ilirskih naseobina. To se najbolje vidi iz lokaliteta otkrivenog na Orlovom kršu, iznad Cetinja.

Autorul însuși conchide că cea de a treia legendă este, în mod deosebit, rezultat al unei fantezii exagerate, în care nu crede nici el însuși, astfel că zice: „Eu nu sunt de acord cu cea de a treia legendă; dar că nu a existat înainte Obodska rijeka, aceasta nu afirm, însă că nu s-a numit Crnojevića rijeka – este adevărat”.

Autorul și în legătură cu Cetinje spune: „Podlovcensko poljice, Cetinje, este o câmpie întinsă, astfel că pare a fi parte dintr-un lac; de fapt, se și povestește că în vremurile de demult a fost lac, astfel că și azi se pot găsi rămășițe pietrificate de scoici”.

Ivanišević a cercetat detaliat Câmpia Cetinje și împrejurimile, iar din acest studiu evidențiem cea mai interesantă parte: „Cetinjsko polje seamănă cu o sabie îndoită, pe al cărei mâner se află orașul, pe tăiș tribul Donji Kraj, pe vârful tribul Baice, iar spre partea concavă, nu departe de câmpie, deasupra de coline – Konak.

Cetinjsko polje (Câmpia Cetinje) este înconjurată de fiecare parte de coline și dealuri care constituie parcă un zid magnific. La apus de oraș se află Orlov krš, sub care este Mănăstirea, iar aproape de ea Ivanbegov izvor, la care bocea Mara lui Ivan Beg când a aflat că fiul Staniša a devenit turc. Acest izvor așază apare doar primăvara și în perioada ploioasă...”

Prin aceasta autorul a dorit să pună în evidență puterea de apărare naturală pe care o are Cetinje, care este împrejmuit de toate părțile cu dealuri și munți.

Cetinje - prima așezare (localitate)

În acest capitol autorul subliniază că această localitate a fost populată încă în trecutul îndepărtat. Această teză o întemeiază pe legendele și tradițiile populare păstrate, și spune: „Se povestește că Podlovcenski dolac încă în vremurile preistorice a fost populat de „matarugi” (cum li se spune în popor), dar care au murit. Se mai zice că aici au trăit și grecii. Și există monumente, urme și legende care mă fac să cred că la Cetinje au fost într-adevăr așezări omenești și în trecut. Se povestește că sub Sandin vârful au trăit „Sankovići”, pe care i-a exterminat ciuma și au fost îngropați pe movila din mijlocul câmpiei, care de atunci se numește Sankova gomila”. Mai departe Ivanišević spune: „În vârful dealului Velja Kovačica se vede o construcție ruinată din care a rămas o grămadă de pietre, despre care se zice că ar fi un jertfelnic din vremurile primilor locuitori din Cetinje”.

Cele mai noi săpături arheologice au arătat că pe teritoriul actualului oraș Cetinje au fost așezări ilire. Aceasta s-a putut vedea cel mai bine pe vatra așezării descoperite la Orlov krš, deasupra de Cetinje.

O tome dokle može doseći ljudska mašta i narodno predanje, govori sledeći primjer: »Jednom Radanoviću Špadijeru u Carigradu kaže jedan Čifut (Jevrej – primjedba autora) na vjeru novce u Tijesno ždrijelo (periferija Cetinja – primjedba autora) u jednu ploču na kraju samog puta i zdogovore se, da pošlje Radanović polu para Čifutu, a polu sebe; to Radanović obeća, pa dođe i nađe zlatne novce pod jedan bus trave, nasred stane ploče, ali pogazi vjeru i ne pošlje Čifutu ništa: Čifut dočuje, da je Radanović našao novce, kako mu je i kazao, pa – pošto mu ništa ne pošlje – stane ga kleti, pa kao da ga ukle: Radanović u starosti osiromaši, a pošlje se istraži, te od njega danas nema niko«.

Ivanišević na osnovu narodnog predanja, koje je bliže istini, i ovo kaže: »U Otaru su naodili ljudi – a i danas naode – razbijajući i krčeći rupe, zemljanih lonaca i raznijeh komada srebrnijeh i mjedenijeh novaca. To su isto naodili i po cetinjskom polju ispod gomila, koje su razbačevali ili prenosili. U Treštenici je bilo po gredama starog pisma, koje su u novije vrijeme čobani svojijem šaranjem izmrsili, a i lišaj ga je pokrio«.

Ovo već nije predanje, već potvrda arheoloških istraživanja, na osnovu kojih se utvrdilo da su na području Podlovcenskog doca, u davna vremena, živjele druge civilizacije, a u prvom redu Iliri, zatim Grci, a možda i druge skupine, prije doseljavanja slovenskih plemena i njihovog naseljavanja na ovim prostorima.

U poglavlju »Drugo naselje Cetinja«, čiji je podnaslov: »Vojvoda Ivan Borojev«, Ivanišević posebno obrađuje doseljavanje vlaških plemena u Podlovcenski dolac, pa ističe: »Predanje kaže, da nije bio nastanjen Podlovcenski dolac u početku XV-og vijeka, pa tek pri kraju prve polovine XV-og vijeka doseli se na nj vojvoda Ivan Borojev iz Starog Vlaha (Zlatibora). Vojvoda Ivan življaše s fameljom u Nišu u vrijeme turskog nasilja, pa se ataka (sukobi – primjedba autora) u jednom boju s Turcima, te mu pogine najstariji sin Dragoljub, on preprati famelju u Raču, a s četom pribježe planini Starog Vlaha, u svoje rodno mjesto, zadržavši oko sebe dva starija sina, Boroja i Vladislava. Pošto je prepratio famelju u Raču, Ivan je živio dvije godine u planinama Starog Vlaha, boreći se s Turcima, a u tome rane mu se oba sina, te bude prinuđen voditi ranjene sinove kod famelje, a i s druge strane bio je prinuđen ostaviti društvo, budući vojvoda, arambaša četi, Turci su gledali, da bi ga kako dokučili u ruke, da ga izgube, pa – pošto ga nijesu mogli sami dičepat – gledali su, da bi to izvršili mitom.

Despre limitele până la care pot ajunge fantezia omului și legendele populare, vorbește următorul exemplu: „Unui anume Radanović Špadijer la Tarigrad i-a încredințat un evreu că la Tjjesno ždrijelo (la periferia orașului Cetinje – nota autorului) se află bani ascunși într-o placă îngropată lângă drum și s-au înțeles ca Radanović să trimită jumătate din bani evreului, iar jumătate să-i ia pentru sine; Radanović a promis că va face așa, dar și-a încălcat jurământul și nu a trimis evreului nici un ban. Evreul a aflat că Radanović a găsit banii după indicațiile sale, dar pentru că nu i-a trimis nimic, a început să-l blesteme, și blestemul s-a prins de el: Radanović la bătrânețe a sărăcit, iar azi, după cum au arătat investigațiile, nu are nici un urmaș”.

Ivanišević, pe baza legendei populare care este mai aproape de adevăr, menționează și următoarele: „În Otar au găsit oamenii – și găsesc și azi – săpând și defrișând diferite gropi, oale de pământ și diferite bucăți de monede de argint și aramă. Au găsit astfel de bucăți și obiecte și în Câmpia Cetinje sub culmi, pe care le-au aruncat sau le-au luat cu ei. La Treštenica pe grinzi s-au aflat urme de scris vechi, dar pe care nu demult ciobanii le-au mângălit, dar și lichenii le-au acoperit”.

Cele menționate nu sunt legendă, ci confirmarea rezultatelor cercetărilor arheologice, pe baza cărora s-a dovedit că pe teritoriul Podlovcenski dolac în timpurile de demult au trăit alte civilizații, în primul rând ilirii, apoi grecii, dar poate și alte popoare, înainte de așezarea triburilor slave și de popularea acestor meleaguri de către acestea.

În capitolul „Cetinje, cea de a doua așezare”, având subtitlul „Voievodul Ivan Borojev”, Ivanišević abordează îndeosebi venirea triburilor valahe în Podlovcenski dolac, astfel că menționează: „Legenda spune că Podlovcenski dolac nu a fost populat la începutul secolului al XV-lea, astfel că abia la sfârșitul primei jumătăți a secolului al XV-lea aci s-a mutat voievodul IVAN BOROJEV din Stari Vlah (Zlatibor). Voievodul Ivan a trăit cu familia la Niš pe timpul tiraniei turcilor, dar când într-o luptă cu turcii i-a pierit fiul cel mai mare, Dragoljub, el și-a mutat familia în Rača, iar cu ceata a fugit pe muntele Stari Vlah, în localitatea sa de naștere, avându-i alături pe cei doi fii ai săi, Boroje și Vladislav. După ce și-a adăpostit familia în Rača, Ivan a trăit doi ani pe muntele Stari Vlah, luptându-se cu turcii, iar în aceste încercări i-au fost răniți ambii fii, astfel că a fost nevoit să-i lase în îngrijirea familiei, iar pe de altă parte să-și părăsească ceata, el fiind voievodul, căpetenia cetei. Turcii au vrut să-l prindă, dar i-au pierdut urma, și pentru că nu au reușit singuri, s-au gândit să mituiască pe cineva în acest scop. În ceata lui Ivan s-au găsit unii care au primit mită de la turci să-l ucidă. Într-o zi unul dintre cei mituiți a încercat

U njegovoj družini nađu se neki, koji prime od Turaka mito, da ga ubiju. Jedan dan pokuša jedan od podmićene družine izvršiti to i – tobož nehotice – navlaštito (naročito – primjedba autora) se bači oružjem na vojvodu Ivana, ali ga srećom promaši. Četa se oviza (dosjeti – primjedba autora) što je, pa se udare na partije, a Ivan skoči između njih, da se ne pokolju, i umiri ih.«

Ivan Borojev bio je ne samo glasoviti junak i sposoban harambaša, već i izuzetno mudar i dalekovid čovjek, pa je, zahvaljujući njegovom velikom autoritetu, spriječeno krvproliće među zavađenom družinom.

Kad je Ivan došao do zaključka da je besmislen svaki dalji otpor Turcima, sa ovakvim snagama, odlučio je da potraži izlaz na drugoj strani. Njegovu takvu odluku još više je ubrzalo razočarenje u svoju četu, u kojoj je došlo do teškog sukoba i međusobnog nepovjerenja. Evo, što o tome Ivanišević dalje kaže: »Za sve to je Ivan znao iako se činjaše nevješt tome, pa okupe četu i naredi, da izaberu privremenog arambašu, dok povede kod femelje ranjene sinove i opet se vrati. Poslušga ga četa i on povede u Raču kod femelje ranjene sinove, pa pošto prođe nekoliko dana, dođe mu glas, da se četa između se posvađala, pobila i razmetnula se, te mu nije trebalo – i da je mislio – opet se vraćati četi«.

O daljim planovima Ivana Borojeva, poslije teškog razočarenja na svoju četu, Ivanišević kaže: »Pošto mu prebolješe sinovi, namisli ponovo tražiti skloništa, pa krene s fameljom iz Rače i na samanji Mali Gospođin – dan dođe na Podlovcenski dolac i počine pod današnje selo Ivaniševiče, u Gomile, đe su do skora bile razvaline kućišta, koja je Ivan gradio sa sinovima«.

O tome u kakvom je stanju Ivan Borojev, sa sinovima, zatekao Podlovcenski dolac, Ivanišević kaže: »U prvo vrijeme bilo je Podlovcensko poljice obraslo gustom šumom mnogogodišnjeg drveća: brijesta, javora, cera, lipe, duba, jasena, graba, grabovine, lijeske, jabuke, kruške, ljeskovine i drugije, te je i do skoro bilo živijeh ljudi, koji su bili zapazili oko poljica takvu zdrću (gustiš – primjedba autora) krupne šumske gore, da je čovjek, prekraćući s drveta na drvo, mogao dva sahata odići od poljica«.

A što se životinjskog svijeta tiče, kaže: »Po toj pustoši blagovale su u hladu zvjerke: međedi, vukovi, lisice, divlje mačke, kunice, jeleni, divokoze, srne i druge«.

Po dolasku na Podlovcenski dolac, Ivan Borojev sa sinovima, bio je prinuđen da krči šumu i stvara ziratno zemljište, a divljač mu je višestruko

aceasta, descărcând pasămite din întâmplare arma în direcția voievodului Ivan, dar, din fericire, nu l-a țintit. Majoritatea și-au dat seama ce se întâmplă și s-a împărțit în două, dar Ivan a sărit între ei și i-a liniștit”.

Ivan Borojev a fost nu numai un viteaz de seamă și o căpetenie foarte capabilă, ci și un om foarte înțelept și clarvăzător, astfel că mulțumită autorității sale a fost împiedicată vărsarea de sânge în rândul cetei învrăjbite.

Atunci când Ivan a ajuns la concluzia să este inutil să mai opună rezistență turcilor cu forțele de care dispunea, a hotărât să caute ieșirea în altă parte. Decizia s-a a fost grăbită și de decepția sa în cadrul cetei pe care a condus-o, în care au apărut conflicte grave și neîncredere reciprocă. Iată ce spune despre aceasta Ivanișevic: „Ivan a știut totul despre aceasta, deși părea neiscusit, astfel că a adunat ceata și a ordonat să aleagă o căpetenie provizorie, cât timp el își va însoți fiii răniți până în locul unde își adăpostise familia, ca după aceea să se întoarcă. Ceata l-a ascultat și el și-a însoțit fiii răniți până la Rača, unde-i era familia, iar după câteva zile a primit vestea că ceata s-a certat și s-a fărâmițat, răspândindu-se în diferite direcții, așa că nu mai avea, deși se gândea, pentru ce să se mai întoarcă”.

Despre planurile de viitor ale lui Ivan Borojev după grava decepție în ceata sa, Ivanișevic spune: „După ce i s-au însănătoșit fiii, s-a gândit să-și caute din nou adăpost, astfel că porni cu familia din Rača și chiar în ziua de Sf. Marie Mică (Nașterea Maicii Domnului), a ajuns în Podlovcenski dolac și s-a oprit ceva mai jos de actualul sat Ivanișevici, la Gomila, unde până nu demult erau ruine ale caselor pe care le-au ridicat Ivan și fiii săi.”

Cum arăta Podlovcenski dolac pe timpul când au sosit aci Ivan Borojev și fiii săi, ne vorbește însuși Ivanișevic: „Pe timpurile acelea, Podlovcensko polje (câmpia) era acoperită cu pădure deasă, formată din diferiți copaci: ulmi, arțari, ceri, tei, stejari, carpeni, arbuști de carpeni, aluni, meri, peri, arbuști de aluni, iar până nu de mult au fost oameni vii care au povestit că în jurul câmpiei era o pădure atât de deasă încât omul străbătând de la un copac la altul, putea să iasă din câmpie abia după două ore”.

Referitor la faună, el menționează: „În acea pustietate, trăiau la umbră urși, lupi, vulpii, pisici sălbatice, iepuri, căprioare, capre sălbatice, cerbi și alte animale”.

Când a ajuns în Podlovcenski dolac, Ivan Borojev și fiii săi trebuiau să taie pădurea și să amenajeze terenuri arabile, iar animalele sălbatice i-au fost de folos multiplu. O atenție deosebită au acordat-o creșterii animalelor, având condiții foarte favorabile pentru aceasta.

koristila. Posebnu pažnju posvetili su stočarstvu, za koje su imali veoma povoljne uslove.

O novim planovima, koje je Ivan stvarao, Ivanišević kaže: »Ivan se naselio na Dolac oko 30-40. god. prije dolaska Ivana Crnojevića na Cetinje, a doveo je sobom ženu Jelicu i sinove: Boroja, Vladislava, Vušura i Dragoslava. Rječica Cetinja kao da je bila prije toga ostavila tok cetinjskim poljem – te je bilo malo vode, kao obična potočina. Obiđe i pregleda Ivan sa sinovima poljice i okolinu mu. Lovčenskom planinom nađu katune Crmničana, Zećana i Lješnjana: Ivanova korita bila su katun Boljevića iz Crmnice, voda Siljevak i meteh oko njega bili su lješanski, a Lješljani su imali i bistijernu (bunar – primjedba autora) u Donjem polju, đe je današnja opštinska bistijerna varoši Cetinja. Lješljani su docnije dali sve katune svoje što su imali ispod Lovćena Cetinjanima za jedan njihov dio kod Gornjeg Blata. Po tome što su bili katuni ispod Lovćena i nazvala se cijela ova nahija Katunska«.

Kao što se iz navedenog da zaključiti, Ivan Borojev je vodio mudru politiku. On je nastojao da se na bezbolan način, pogodbom, ili dogovorom, oslobodi neželjenih susjeda, pa je, zahvaljujući u prvom redu novodobijenim katunima, stvorio uslove za umnožavanje stočnog fonda. Tako je uspio da uspostavi trgovinske odnose sa Mletačkom Republikom, isporučujući joj kastradinu i poznati lovćenski sir, za one potrebe u kojima su oni oskudijevali.

Pošto su u Podlovćenskom poljicu tada nije bilo kuća za stanovanje, Ivan sa sinovima pristupi ovom poslu i uskoro zatim podigoše najnužnije kuće za stanovanje. Ivanišević zatim kaže: »Ivanu se veoma dopadne ovo mjesto još i stoga što je blizu more, a blizu Skadarsko jezero, pa se stalno nastani ovdje i posvoji prostor od Bjeličkog Stavora do cetinjskog Huma i koliko je polje široko (uprav dugačko), pa čak je imao od nekud dio i na Ljubotinju, đe današnji Šabani žive. Poviše su imali stoke, koja im je ljetovala na Podlovćenskom Poljicu; na jesenovi što su je stakli u Tomiče, đe ima dosta zanovijeti, od koje stoka dobro pretlja (goji se – primjedba autora), a na zimnicu, dok traje snijeg, više Ljubotinja, đe malo pada i manje traje snijeg«.

Ivan Borojev je o svemu vodio računa, pa je sinove savjetovao o svakoj stvari, što se vidi iz sljedećeg navoda: »Ivan savjetova sinove, da što prije podignu crkvicu na najpogodnije mjesto i da je posvete rođenju

Despre noile planuri ale lui Ivan, Ivanišević spune: „Ivan s-a stabilit în Dolac cu aproximativ 30-40 de ani înainte de venirea lui Ivan Crnojević la Cetinje, iar cu el și-a adus soția Jelica și fiii: Boroje, Vladislav și Dragoslav. Râușelul Cetinja înainte de aceasta parcă și-a părăsit cursul, astfel că era puțină apă, ca și într-un pârâu obișnuit. Ivan și fii săi au cercetat câmpia și împrejurimile ei. În munții Lovćen au dat de cătunele păstorilor din Crmnice, Zeta și Lješnjani: albiile lui Ivan erau cătunul lui Boljević din Crmnice, apa Siljevack și terenul din jurul ei aparțineau păstorilor din Lješnjani, iar păstorii din Lješnjani au avut și așa-numita „bistierna” (fântână – nota autorului) în zona Donje polje, acolo unde este azi fântâna comunală din Cetinje. Păstorii din Lješnjani, mai târziu, au dăruit celor din Cetinje, toate cătunele pe care le-au avut la poalele muntelui Lovćen în schimbul unei părți din cătunele pe care aceștia le aveau lângă Gornje Blato. Pornind de la faptul că aceste cătune s-au aflat la poalele muntelui Lovćen, această regiune s-a numit Katunska nahija”.

După cum se poate vedea din cele menționate, Ivan Borojev a purtat o politică înțeleaptă. El a tins ca fără probleme, prin tocmeală sau înțelegere, să se elibereze de vecinii nedoriți, astfel că mulțumită cătunelor câștigate în acest mod a creat condiții pentru dezvoltarea fondului său zootehnic. A reușit să stabilească relații comerciale cu Republica Veneția, livrându-i așa-numita „kastradina” (carne uscată) și cunoscuta brânză de Lovćen în schimbul produselor de care el avea nevoie.

Deoarece pe atunci în Podlovcensko polje nu existau case de locuit, Ivan și fii săi au început să le ridice și în scurt timp au fost construite cele mai necesare. Ivanišević în continuare afirmă: „Lui Ivan i-a plăcut acest loc și pentru că era aproape de mare, dar și de Lacul Skadar, astfel că s-a stabilit definitiv aici și a cucerit spațiul dintre Bjelički Stavor și până la Cetinjski Hum, cât este câmpia de lată (de fapt, lungă), și chiar îi aparținea și o parte din terenul de la Ljubotinj, unde trăiește neamul Šabani de azi. Au avut cele mai multe vite, pe care vara le pășteau în Podlovcensko Polje, iar toamna le mânau în Tomići, unde creșteau destule mlădițe, de care vitele se îngrășau foarte mult, iar iarna o petreceau deasupra de Ljubotinj, unde cade puțină zăpadă și zăpada nici nu se menține prea mult timp”.

Ivan Borojev a ținut cont de toate, astfel că și-a sfătuit fii în orice privință, după cum se poate vedea și din următoarele: „Ivan și-a sfătuit fii să ridice cât mai în grabă o biserică în cel mai favorabil loc și să o închine Nașterii Maicii Domnului, fiindcă în acea zi au venit în Podlovcenski dolac. I-a mai sfătuit să-l îngroape pe el și pe soția sa, Jelica, chiar în locul unde vor ridica biserica, în

sv. Bogorodice, pošto toga dana dođoše na Podlovcenski dolac. Još im je savjetovao da njega i ženu mu Jelicu ukopaju onđe, đe uzmisle crkvu graditi – ako bi umrli prije podignuća crkve; da paze Dolac i da ga dobro rade; da im je najljepše mjesto kućama ispod prisoja sjevernijem krajem Doca; da se ljube, slušaju i složno žive; da lijepo primaju gonjenu braću Srbe i da im daju mjesta kod sebe; a da se ne uznose od siromaha; da budu čuvari narodnijeh običaja, svojih vetinja, branioca slobode, branioca vjere i zakona i da budu pokorni zetskijem gospodarima«.

Ovaj mudri starac im, na kraju, poručuje: »Budete li izvršili moje amanete, bićete dostojni zvat se sinovima vojvode Ivana, imaćete pristupa i mjesto kod ljudi i imaćete ovo prvijenstvo, koje od starine ima naša kuća«.

Ivan Borojević bio je u dubokoj starosti »i proživio je u novoj postojbini pet – šest godina, pa umre, a naskoro po njegovoj smrti umre i žena mu Jelica. Sinovi ih ukopaju na »Velju Gomilu«, đe odrede graditi crkvu, a na grobove navale dva velika kamena, koji se i danas mogu vidjeti pred Vlaškom crkvom. Ivanovi sinovi poitaju (požure – primjedba autora) što prije izvršiti očev amanet i oko trideset godina prije dolaska Ivan – begova na Cetinje na »Velju Gomilu«, koje je mjesto – đe je danas Vlaška crkva – očitó svakom kutu cetinjskog polja, opletu od pruća, a pokriju slamom crkvicu i posvete je rođenju sv. Bogorodice, a u isto vrijeme odrede: ko god bi se naselio na Podlovcenski dolac mora slaviti ili prisluživat Malu Gospođu, pa je i oni uzmu za poslugu. Taj njihov dogovor, ta njihova odredba i zbilja izvršavata je kod svijeh stanovnika Cetinja, što je jaki nepobitan svjedok, da su »Cetinjani« bili prvi naseljenici Podlovcenskog doca – drugog naselja«.

Pod pojmom »Cetinjani« podrazumijevali su se Vlasi, što se vidi iz sledećeg navoda: »Stanovnici iz okola nazvaše ovu crkvicu »Vlaška« crkva s toga, što su je podigli dodigaoci iz Starog Vlaha, a joj to ime ostade za vazda«. Dalje se kaže: »Podlovcenski dolac prozvat je Cetinjem po rijeci Cetinji, no pošto je ona čitava presušila, a pošto je Ivan – beg ogradio manastir i dvorac na uvoru (ušću – primjedba autora) rečice Cetinja, pa stanovnici izokola i sinovi vojvode Ivana Borojeva ne šćaše se počlje zvati »Starovlašanima«, no »Cetinjani«, tako ih nazvahu i docniji doseljenici na Cetinje, pa docnije to ime »Cetinjani« primiše svi naseljenici Podlovcenskog doca«.

caz că vor muri înainte ca ea să fie construită; să păzească această vale și să o lucreze bine; că cel mai bun loc pentru case este cel de sub terenul însoțit din partea de miază-noapte a acestei câmpii; să se iubească, să se înțeleagă și să trăiască împreună; să primească frumos pe frații sârbi care vor fi prigonii și să le dea terenuri lângă ale lor; dar să nu ia nimic de la sâraci; să fie păstrători ai obiceiurilor populare și ai valorilor, lucrurilor și locurilor lor sacre, apărători ai libertății, credinței și legii și să fie supuși domnitorilor din Zeta”.

Acest bătrân înțelept le-a mai spus: „Dacă veți respecta ce v-am lăsat amanet, veți fi demni să vă numiți fii ai voievodului Ivan, veți fi primiți foarte bine și cu drag de oameni și totdeauna veți avea acest avantaj pe care îl are casa noastră din moși-strămoși”.

Ivan Borojev era foarte bătrân și „a trăit în noul său ținut timp de cincisprezece ani, iar după aceea a murit, iar la scurt timp și soția sa, Jelica. Fiii i-au îngropat în locul „Velika Gomila”, unde au hotărât să ridice biserica, iar peste mormintele lor au pus două pietre mari, care se pot vedea și azi în fața Bisericii Valahe (Vlaška crkva). Fiii lui Ivan au grăbit să transpună în fapt amanetul lăsat de tatăl lor și cu aproximativ treizeci de ani înainte de venirea lui Ivan-beg în Cetinje, în locul „Velika Gomila” – unde este azi Vlaška crkva - care se vede din toate colțurile câmpiei Cetinje, au început să construiască din nuiiele o bisericuță, să o acopere cu paie și să o închine Nașterii Maicii Domnului, în același timp hotărând: oricine se va stabili în Podlovcenski dolac, va trebui să o slăvească și să se închine Sf. Maria Mică (Nașterii Maicii Domnului), astfel că și ei au sărbătorit-o drept patron și hram al casei. Această înțelegere, această determinantă a vieții lor, a fost într-adevăr respectată și transpusă de către toți locuitorii orașului Cetinje, ceea ce confirmă incontestabil că „Cetinjani” (locuitorii din Cetinje) au fost primii locuitori în Podlovcenski dolac - cea de a doua așezare (localitate)”.

Noțiunea de „Cetinjani” subînțelege pe valahi, ceea ce se poate vedea și din următoarele: „Locuitorii din împrejurimi au numit această biserică „Vlaška crkva” (Biserica valahă), pentru că au ridicat-o constructori (zidari) din Stari Vlah, așa că numele acesta i-a rămas pentru totdeauna”. În continuare se spune: „Podlovcenski dolac a primit numele de Cetinje după râul Cetinja, după ce ea a secat în întregime, și, pentru că Ivan-beg a construit mănăstirea și palatul la locul de vărsare a râulețului Cetinje, locuitorii din împrejurime și fiii voievodului Ivan Borojev nu mai doreau să se numească „Starovlasi”, ci „Cetinjani”, cum i-au numit și coloniștii de mai târziu care s-au stabilit în Cetinje, astfel că ulterior numele „Cetinjani” l-au primit toți locuitorii din Podlovcenski dolac”.

U poglavlju: »Podjela sinova Ivana Borojeva«, se kaže: »Naskoro po Ivanovoj smrti razdijele mu se sinovi na troje: Boroje i Vladislav ostanu zajedno na očevo ognjište, a Vušur i Dragoslav odijele se«. Dalje se kaže: »Vušur uzme dio očevine pod brdo Stavor u Tomiče, pa se tu nastani i namnoži. Od njega su Vušurovići. Docije jedan njegov potomak imenom Špiro, pobježe iz Tomića zbog ubistva, pa se nastani kod grada Kotora, tu se namnoži – od njega su danas Špiljari«.

Dragoslav je bio najmlađi Ivanov sin. On »uze dio očevine na Ljubotinj, đe se namnoži«. O tome kako su se Dragoslavovi potomci, Dragoslavljevići, prozvali Šabanima, navodi se: »Kad ono 1702. godine išćeraše Crnogorci poturčenjake, Nikola Dragoslavljević ufati obodskog kavaz – bašu Šaban bega, posječe ga, pa skine s njega tursko ođelo i sam ga na se obuče i dođe u to Šaban – begovo ođelo na Ljubotinj, te mu se uzrugaju Ljubotinjani: »Šabane, Šabane!« - pa mu to ime i ostane, te se i njegovi potomci prozvaše Šabani. No kao da se od sve braće najmanje namnožio Dragoslav«.

Za Boroja i Vladislava se kaže da su do duboke starosti zajedno živjeli, »pa se i oni podijele«. I dalje: »Boroje kao najstariji Ivanov sin ostane na očevo ognjište i uzme Nižebatinu, pa ogradi kuću pri kraju, Vladislav uzme Višebatinu... Od kuće jednoga do drugoga prokosiše i prokrčiše »bracki« put, koji se i danas vidi ispod Donjeg Kraja i tako zove. Oni su bili posvojili i lovčensku planinu, pa je u docije vrijeme pripala ta planina Bajicama i Njegušima«.

O trećem sinu Ivana Borojeva su Borojevići: Ivaniševići i Dapčevići, za koje se navodi: »Boroje imaše dva sina Ivaniša i Dapca. Ivaniš je imao sina Vukca, čiji su bili sinovi Đuro i Radule. Radule je imao samo jednog sina Pera, a nije Radulovih potomaka ni bilo na Cetinju nigda više no po jedna kuća: po Radulu prozivaju se njegovi potomci Radulovići – Ivaniševići«.

Za Borojeva praunuka, Đura Vukčeva govorilo se da je bio, za ono vrijeme, bogat čovjek, koji »je imao preko hiljadu brava, koji su mu pasli u Sozini, više Paštrovića, pa je – po običaju – odagonio u goru ono, što je preko hiljade imao, ali su se bravi opet vraćali krdu«.

Đuro Vukčev imao je dva sina: Stanišu i Šćepana. Stanišini sinovi bili su: Andrija, Vuko i Miloš, a Šćepanovi: Damjan, Jovica i Nikac.

O njima se dalje kaže: »Ovih šest bratučeda svade se na Poljicu Bokovskom usred zime oko piće (stočne hrane – primjedba autora) s

În capitolul „Separarea fiilor lui Ivan Borojev”, se menționează: „După moartea lui Ivan, la scurt timp fiii săi au început să separe în trei: Boroje și Vladisav au rămas împreună la vatra părintească, iar Vušur și Dragoslav s-au separat”. Mai departe se spune: „Vućur a luat o parte din averea tatălui de la poalele dealului Stavor, din Tomići, și acolo s-a stabilit, și-a întemeiat familie și a avut urmași. De la el provin Vušurovići. Mai târziu, un urmaș de-al lor, cu numele Špiro, a fugit din Tomići, pentru că a comis o crimă și s-a stabilit aproape de orașul Kotor, unde și-a întemeiat familie și a avut urmași – de la el provin Špiljari de azi.

Dragoslav a fost cel mai mic fiu al lui Ivan. El „a luat o parte din averea tatălui de la Ljubotinj, unde și-a întemeiat familie și a avut urmași”. În legătură cu faptul cum urmașii lui Dragoslav, Dragosavljevići, au primit numele Šabani, se precizează: „În anul 1702 când muntenegrenii au alungat pe aceia care s-au turcit, Nikola Dragoslavljević l-a prins pe kavaz-bașul (căpetenia gardienilor) de Obod, pe Šaban-beg, l-a tăiat și i-a coborât uniforma turcească, pe care apoi a îmbrăcat-o el însuși și astfel îmbrăcat în uniforma lui Šaban-beg s-a întors în Ljubotinj, iar locuitorii de aci au râs de el, strigându-l „ Šabane, Šabane!,, – astfel că i-a rămas acest nume și urmașii lui s-au numit Šabani. Dar, se pare că din toți frații cei mai puțini urmași a avut Dragoslav”.

În legătură cu Boroje și Vladislav se zice că ei au trăit împreună până la adânci bătrânețe, „iar apoi s-au separat și ei”. Și se mai zice: „Boroje, drept cel mai mare fiu al lui Ivan a rămas la vatra părintească și a luat în posesie Nižebatina, construind o casă la capătul ei, iar lui Vladislav i-a revenit Višebatina... De la o casa unuia și până la casa celuilalt au amenajat și au trasat drumul „frățesc”, care se poate vedea și azi sub Donji Kraj și chiar așa se și numește. Ei au fost stăpâni și pe muntele Lovćen, iar mai târziu acest munte a aparținut neamurilor Bajice și Njeguși”.

De la cel de-al treilea fiu al lui Ivan Borojević provin Borojevići: Ivaniševići și Dapčevići, în legătură cu care se menționează: „Boroje a avut doi fii, pe Ivaniš și pe Dapče. Ivaniš a avut un fiu, pe Vukac, care a avut doi fii, pe Đuro și Radule. Radule a avut un singur fiu, pe Pera, iar în Cetinje nici n-au fost alți urmași de-ai lui Radule decât o singură casă: după Radule urmașii lui se numesc Radulovići – Ivaniševići.

Despre strănepotul lui Borojev, Đuro Vukčev, se povestea că în timpurile acelea era om bogat, care „avea peste o mie capete de vite care pășteau la Sozina, deasupra de Paštrović, astfel că le mâna – după obicei – în codru pe cele ce treceau de cifra de o mie, dar de fiecare dată se întorceau în cireadă”.

Đuro Vukčev a avut doi fii: pe Staniša și pe Šćepan. Staniša a avut fii pe Andrija, Vuko și Miloš, iar Šćepan pe Damjan, Jovica și Nikac.

Borozanima; Borozani s ove svađe dobiju jednu ranu, za koju su do skoro tražili pet cekina, ali im se zatraživanje nije izdalo«.

Potomstvo Ivana Borojevića se razmnožavalo, pa su oni sklapali mnoga prijateljstva sa susjednim plemenima. Tako je šćer Staniše Đurova bila udata u Crmnici, »a Đurovijem potomcima isto je stoka stajala u Sozini, pa otiđu nekoliko Ivaniševića na čast u Crmnicu u prijatelja, te uz put plijene nešto stoke i doćeraju u Sozinu, đe se posvade s Paštrovićima, te sedam od njih posijeku Paštrovići, a oni pošlje dignu četu, osvete one sedam i odviše posijekuk Paštrovićima glavu jednog Rađenovića, za koju glavu i do dana današnjega Paštrovići tuže Ivaniševiće. O ovome ima i pjesma«.

Kao što se iz navedenog primjera vidi, potomci vlaškog vojvode Ivana nijesu iznevjerili svoje slavne pretke, pa su bili spremni i u novodošlim krajevima da se svete, brane i odbrane. Zato Ivanišević, sa ponosom ističe: »Ivaniševo potomstvo istina živo se je – tako reći iz dana u dan – množilo, ali se njegovo potomstvo zbog krvi i raznijeg slučajeva u razna doba raseljavalo s Cetinja, te ih ima i danas: Ivaniševića na Cetinju, u Crnoj Gori; Ivaniševića i Radulovića u Popovom Polju, u Ercegovini; Radulovića u Gacku; Ivaniša u Budvi; Ivančića na Korčuli; Ivaniševića u Beogradu i u Petrovom selu u Šumadiji«.

Sudeći po analogiji, nameće se logičan zaključak da su se i drugi ogranci vojvode Ivana Borojeva brzo množili. Međutim, za njih nema detaljnijih podataka, kao što je to pisac ovih redova, Jošo Ivanisević uradio za svoje bratstvo. Zato on dalje kaže: »Prije 200 godina jedan Ivanišev potomak digne zbog krvi s Cetinja, pa se nastani u Župu Nikšićku. Župljanima je bilo krsno ime – kao što je i danas – sv. Luka, a onda se je slavilo i prijatelji stajali po sedam – osam dana, te ovaj Ivanišev potomak – kako je slavio Đurđev dan on sam, a drugi Župljani sv. Luku, promijeni svoje krsno ime sv. Đorđiju, a zamijeni ga krsnim imenom Župljana, sv. Lukom, pošto on nije mogao izdržati toliki trošak samac »kršnjak« u tuđem plemenu, a novajlija. Pošlje pređe iz Župe u Ercegovinu, pa neki od novijeh potomaka mjesto svoga prvog prezimena Ivaniševići, prime nove nadimke, nova prezimena, kao Ljepave, Mačuge, Glavati itd., a neki pak zadrže svoje pravo prezime – što nek im služi na čast – to su Ivaniševići u Mostaru«.

Jovan Ivanišević o Dapčevićima piše: »Potomci Dapca Borojeva nijesu se – da se zna – nikad dijelili, te ih je bila jarka (brojnost – primjedba

Despre ei se menționează în continuare: „Acești șase verișori primari s-au certat în mijlocul iernii în Bokovsko Poljice din cauza nutrețului pentru animale cu tribul Borozani. Borozani din această ceartă s-au ales cu o rană, pentru care au cerut până nu de mult cinci țechini, dar nu au realizat această despăgubire”.

Urmașii lui Ivan Borojević s-a înmulțit, astfel că ei s-au încuscrit cu multe triburi vecine. Astfel, fiica lui Staniša lui Đuro s-a căsătorit în Crmnica, „iar vitele urmașilor lui Staniša la fel pășteau la Sozina, așa că cu o ocazie câțiva dintre Ivanișevici au plecat în Crmnica la cuscri, iar în drum au prădat câteva vite și le-au mânat până la Sozina, unde s-au certat cu tribul Paštovići-lor, astfel că pe șapte dintre ei i-au tăiat Paštovići, iar după aceea ei s-au întors cu o ceată întreagă și i-au răzbunat pe cei șapte, tăind mai mult de șapte Paštovići, adică în plus capul unui Rađenović, cap pentru care până în zilele de azi Paštovići îi acuză pe Ivanișevici. Există multe cântece despre aceasta”.

După cum se poate vedea din acest exemplu, urmașii voievodului valah Ivan nu și-au dezamăgit strămoșii celebri, astfel că au fost pregătiți ca și în ținuturile în care s-au mutat să se răzbune, să se apere și să manifeste rezistență. De aceea, Ivanișević subliniază cu mândrie: „Urmașii lui Ivaniš s-au înmulțit repede – așa-zis din zi în zi – dar din cauza răzbunării în sânge sau din cauza diferitor conflicte și încăierări din diferite perioade, ei au fost nevoiți să plece din Cetinje, astfel că azi există familii: Ivanișević și Radulović în Cetinje, Muntenegru; Ivanișević în Popovo Polje, în Herțegovina; Radulović în Gacko; Ivaniš în Budva; Ivančić pe insula Korčula; Ivanișević în Belgrad și Petrovo selo, în Šumadija”.

Potrivit analogiei, se impune concluzia că și multe alte ramificații ale voievodului Ivan Borojev s-au înmulțit foarte repede. Însă, în cazul lor nu există date detaliate, spre deosebire de autorul acestor rânduri, Jošo Ivanișević, care a scris despre neamul său. De aceea, el mai spune: „În urmă cu 200 de ani, un urmaș de-al lui Ivan a fugit din pricina răzbunării în sânge de pe Cetinje și s-a mutat în Župa Nikšićka. Locuitorii Župei au avut drept hram – cum este și azi – pe Sf. Luka, și atunci când îl sărbătoreau, cuscrii-musafiri rămâneau aci timp de șapte-opt zile, astfel că acest urmaș al lui Ivan – iar pentru că doar el l-a sărbătorit ca patron al casei pe Sf. Gheorghe, iar ceilalți locuitori ai Župei pe Sf. Luka, când nu a mai putut singur să suporte atâtea cheltuieli prilejuite de sărbătorirea hramului său în mijlocul unui trib de străini, și fiind nou-venit, a fost nevoit să se mute mai târziu în Herțegovina, astfel că unii dintre urmașii săi recenți în locul numelui de familie inițial Ivanișevici au primit noi nume de familie, cum sunt: Ljepave, Mačuge, Glavati etc., iar alții totuși și-au păstrat primul nume de familie – toată cinstea lor – astfel că la Mostar există familii de Ivanișevici”.

autora) i u jedno isto doba o jednome čuklju (vješaoniku – primjedba autora) u kući Dapčevića, čijoj se kući temelj i danas dobro poznaje u selu Ivaniševićima, pod imenom »Velje Međe« - visilo je sedamnaest mačeva, koji su nosili ljudi toga doma«.

Navedeni podatak dovoljno govori o ovom hrabrom bratstvu, za koje Ivanišević dodaje: »Dapčevići su bili ljudi poznati, silni, samovoljni, napasni, opaki, a junaci«.

Evo i za to primjera: »Jdom pozove Sv. Petar sve glavare na dogovor na Kućinsku glavicu, a Dapčevići ostanu i ne šćednu doći sa šta ih prokune Sv. Petar, te uskoro potom umru, a ostanu samo dvojica, te se i oni podijele.

Kako je bio omrznuo na njih Sv. Petar, to ih pomrže i svi Cetinjani, te oni – videći, da im nema stana na Cetinje – dignu u Crmnicu, na Trnovo, ali su ih i tu poprijeko gledali, te i otole dignu: jedan pređe preko Sutormana i naseli se u Mrkojeviće, đe se i poturči; pa i tamo nijesu najbolje prosperali (prošli – primjedba autora), jer su Turci dvojicu potomaka novog predigaoca zbog njihove samovolje odmah pogubili. Drugi pređe na ostrvo Vranjinu, u Skadarsko blato, đe se nastani, te ih ima danas tamo 4-5 kuća, pa su se do skoro prozivali i potpisivali Ivaniševići, i sad kao da su se počeli potpisivat Dapčevići kao što se potpisuju i oni u Mrkojevićima. Dok su Dapčevići bili na jeku (snazi – primjedba autora) imali su više staja okolo Cetinja, đe su im čeljad i stoka stajala«.

Za bratstvo Vladislavljeviće Ivanišević navodi: »Vladislav uze dio očevine Višebatinu, pa često dolaziše na Batu (zbornu mjesto bratstva – primjedba autora), te se oko domačije poslova razgovaraše s Borojem, od tada i ostade Bata zbornu mjesto Donjokrajaca«. Za Vladislava se govorilo: »Vladislav bješe ozbiljan čovjek, junak i umiljat, veoma mio Mari Ivan – begovoj (ženi Ivana Crnojevića – primjedba autora), te često i dolazaše Mara šetnjom u Višebatinu, pa joj bjehu pročistili i lađ (hladovinu – primjedba autora) načinjeli na jednoj glavici, đe počivaše, kad čaše doć, pa se ta glavica i dan – danji zove »Marina Glavica«.

Od Vladislava su tri bratstva: Ivanovići, Marinovići i Boškovići. O Ivanovićima Ivanišević piše: »Ivanovići su se skoro tijekom prezimenom prozvali: po Ivanu đedu onoga glasitoga i poznatoga junaka, koji se u cetinjskom manastiru, s 30 Donjokrajaca, zatvara po naredbi Sv. Petra, kad ovaj bješe pošao u Brda, po đedu Markiše Ilina. Poznata je u Crnoj Gori ta

Jovan Ivanišević scrie despre Dapčevići: „Urmașii lui Dapče Borojev nu s-au separat – aceasta trebuie știut – niciodată, astfel că au fost numeroși și în același timp în cuierul din casa Dapčevići-lor – ale cărei temelii și azi se pot vedea în satul Ivaniševići, sub numele de „Velja Međa” – erau agățate 17 săbii pe care le purtau bărbații din această casă”.

Această dată vorbește suficient despre acest neam viteaz, despre care Ivanišević mai spune: „Dabčevići au fost oameni cunoscuți, puternici, încăpățânați, periculoși, cruzi, dar viteji”.

Iată un exemplu în acest sens: „Cu o ocazie Sf. Petru a chemat toate căpeteniile la înțelegere în locul numit Kućinska glavica, dar Dapčevići au rămas acasă și nu au dorit să vină la locul precizat, astfel că Sf. Petru i-a blestemat și la scurt timp ei au murit, rămânând în viață doar doi dintre ei, care apoi s-au separat.

Pentru că i-a urât Sf. Petru, i-au urât și toți locuitorii din Cetinje, astfel că ei – vâzând că nu mai au loc în Cetinje – s-au mutat în Crmnica, în Trnovo, dar și acolo s-au uitat rău la ei și au plecat și de acolo: unul a trecut peste Sutorman și s-a stabilit cu familia în Mrkojevići, unde s-a turcit; dar nici acolo nu le-a mers prea bine, pentru că turcii au ucis imediat pe doi dintre urmașii acestuia din cauza încăpățânării lor. Celălalt Dapčević s-a mutat pe insula Vranjina, din Skadarsko blato, unde s-a stabilit cu familia, și acolo și azi există 4-5 case, și până nu de mult s-au numit și semnat cu numele Ivanišević, iar acum parcă încep să se semneze cu Dapčević, așa cum se semnează și cei din Mrkojevići. Cât timp Dapčevići erau puternici, au avut mai multe grajduri în împrejurimile orașului Cetinje, unde își adăposteau copiii și vitele”.

Despre neamul Vladislavljevići, Ivanišević scrie: „Vladislav a luat o parte din averea de la Višebatina și s-a îndreptat spre Bata (locul de întâlnire a neamului) și despre treburile gospodărești a vorbit cu Boroje, astfel că de atunci Bata a rămas loc de întâlnire a celor din Donji kraj”. Despre Vladislav se spune: „Vladislav era un om serios, viteaz și îndrăgit, foarte drag lui Mara Ivan-begova (soția lui Ivan Crnojević – nota autorului), astfel că deseori Mara se plimba prin Višebatina, iar în acest scop i-au amenajat un loc umbrat pe o colină, unde a și fost înmormântată, iar acea colină și azi se numește „Marina Glavica” (Colina lui Mara).

Ca urmași ai lui Vladislav au rămas trei neamuri: Ivanovići, Marinovići și Boškovići. Despre Ivanovići, Ivanišević scrie următoarele: „Ivanovići au purtat acest nume de familie după Ivan, bunicul aceluși vestit și cunoscut viteaz care a fost închis, împreună cu 30 de locuitori din Donji kraj, în Mănăstirea Cetinje, din porunca Sf. Petru, când acesta a plecat la Brdo, după bunicul lui Markiš Ilijn. Este cunoscută această casă de viteji în Muntenegru încă

junačka kuća od postanka njena; suvišno bi bilo nabrajati vam junake, ljute guje i pripoznate ljude te kuće, pa i one, koji su danas već pokojni; istina ne budi prtvorna; i danas ta kuća ne zaostaje u tome, no ih ima i danas ne samo u Crnoj Gori, no i van nje višijih činovnika i građana, koji žive kao plemići«.

Iz navedenih riječi Jovana Ivaniševića, o porodici Ivanovića, nameće se logičan zaključak da su potomci starih cetinjskih Vlaha ljubomorno čuvali svijetlu tradiciju svojih predaka, koju su donijeli iz starog zavičaja, Zlatibora. Zato su Ivanovići i do danas ostali ugledno bratstvo u cetinjskom plemenu.

Ivanišević kaže da nije mogao doći do detaljnijih podataka kada su u pitanju Marinovići, pa navodi: »Marinovići se prozivaju po Marinu, sinu Vladislavljevu, koji je ostavio nakon sebe više sinova, ali, koji se za mnogo – kao ni stari Dapčevići – nijesu dijelili, te je u njihovoj kući u jedno doba o jednom čuklju visilo osamnaest mačeva. To su bili ljudi vješti, mudri i pametni, umjeli su se u svakoj prilici naći; a još u staro vrijeme putovali su mnogo izvan svoje otadžbine Crne Gore. U vrijeme Mlečića bilo je Marinovića uvaženijih ljudi i zapovjednika pojedinih mjesta, oblasti; iz toga vremena imamo već i nekih pisma apisatijeh od istijeh Marinovića – najviše iz Kotora«. Jovan Erdeljanović, koji je puno pisao o vlaškim plemenima, kaže da njih ima i u Trstu, »za koje kažu da su bogataši«. Međutim, »danas je malo toga bratstva«, zaključuje Jovan Ivanišević«.

Najmalobrojnije bratstvo, od roda vojvode Ivana Borojevića, su Boškovići, za koje Ivanišević kaže: »To je bratstvo od trećeg Vladislavljevića sina Boška. Vazda je bilo malo toga bogatstva, pa i danas. Nema od njih no jedna kuća, vrijedna ovdje spomenuti radi reda. Selo donjokrajsko, u kom danas žive Vladislavljevići, zove se Vlaisavići«.

U poglavlju: »Doseljenje Ivan – begovo« se kaže: »Pošto se podijele Boroje i Vladislav, dobježa Ivan Crnojević iz Žabljaka u Obod, a potom poče graditi gradić Soko u Đinovićima. To dočuju Boroje i Vladislav, te otidu – po očevu amanetu – da ukažu svoju pokornost zetskom gospodaru i da mu pokažu mjesto njihova naselja; nađu Ivana kod Obodske, docnije nazvate Crnojevića, rijeke, pa mu se prikažu: ko su, odakle su, čiji su i đe su se naselili.

Ivan ih lijepo primi, pa reče, da će otić i on s njima, da vidi, đe su im kuće, kakvo je to mjesto. Oni to jedva dočekaju i sjutra – dan iziđu zajedno s Ivanom na Podlovčenski dolac.

de la înființarea sa; ar fi de prisos să enumerăm oamenii viteji, ca și șerpii de veninoși, dar slăviți, din această casă, chiar și pe aceia care azi sunt deja decedați; dar adevărul nu poate fi ascuns; căci și azi această casă nu rămâne în urmă în această privință, unii membri ai ei trăind nu numai în Muntenegru, ci și în afara lui, și fiind funcționari înalți și cetățeni de seamă care trăiesc ca niște nobili”.

Pornind de la cuvintele amintite de Jovan Ivanišević despre familia Ivanović, se impune concluzia că urmașii străvechiilor valahi de pe Cetinje au păstrat cu mare gelozie tradițiile luminoase ale precedesorilor lor, pe care le-au adus cu ei din ținutul lor străvechi, Zlatibor. De aceea, Ivanovići au rămas și până în zilele noastre un neam de vază din cadrul tribului din Cetinje.

Ivanišević spune că nu a putut afla detalii despre Marinovići, astfel că zice: „Marinovići se numesc după Marin, fiul lui Vladislav, care a avut mai mulți fii, dar care mult timp – ca și vechii Dapčevići – nu s-au separat, astfel că în cuierul din casa lor o perioadă stăteau agățate 18 săbii. Acești oameni erau iscusiți, agili, înțelepți și cuminiți, știau să se descurce în orice împrejurare, și încă în timpurile de demult călătoreau mult în afara Muntenegrului. În timpul dominației Veneției mulți dintre Marinovići erau oameni de vază și căpetenii ale anumitor localități, regiuni; din această perioadă existând și câteva scrisori pe care le-au scris acești Marinovići și le-au expediat în majoritatea cazurilor din Kotor”. Jovan Erdeljanović, cel care a scris foarte mult despre triburile valahe, spune că unii dintre ei trăiesc și la Trieste, „despre care se zice că sunt foarte bogați”. Însă, „azi sunt puțini din acest neam”, conchide Jovan Ivanišević.

Cel mai mic neam care provine de la voievodul Ivan Borojev, îl constituie Boškovići, despre care Ivanišević spune: „Acest neam provine de la cel deal treilea fiu al lui Vladislav, Boško. Probabil că au avut puțină avere, ca și astăzi. Nu mai există decât o singură casă, pe care merită să o amintim din oficiu. Satul din zona Donji kraj în care azi trăiesc Vladisavljevići se numește Vlaisavići”.

În capitolul „AȘEZAREA LUI IVAN-BEG” se spune: „După ce s-au separat Boroje și Vladislav, în Obod a venit Ivan Cmojević de pe Žabljak și apoi a început să ridice orașelul Soko în Đinovići. Au aflat de aceasta Boroje și Vladislav și au plecat – respectând amanetul tatălui – să se închine domnitorului din Zeta și să îi arate unde locuiesc ei; l-au întâlnit pe Ivan la Obodska rijeka (râul Obod), care apoi s-a numit Cmojevića rijeka, și i s-au prezentat: cine sunt, de unde sunt, ai cui sunt și unde s-au stabilit.

Ivan i-a primit frumos și a spus că va merge și el cu ei să vadă unde le sunt casele și ce loc este acela. Ei abia au așteptat aceasta și a doua zi au plecat cu Ivan în Podlvočenski dolac.

Vidi Ivan de su im kuće, pregleda dolac, mnogo mu se dopane ovo mjesto, a reče, da će se i on doseliti na dolac i odmah poruči, da se prekine građenje Sokola, a da majstori dođu u Podlovcenski dolac. Njegova zapovijed bi izvršena, a majstori dođu na dolac. Ivan namisli graditi manastir i počne ga, ali, i ako je bio zetski gospodar, prvi naseljenici i vlasnici doca bili su Boroje i Vladislav, s toga im naredi, da obilježe, što će od Docca priložiti manastiru, te i oni obilježe; pa – pošto je premještena mitropolitova stolica iz Vranjine na Cetinje – u dva put su popridavali i proširivali crkovinu. Te granice crkovine, koje su određivali Boroje i Vladislav, zabilježene su u Ivan – begovim hrisovuljama, u kojima je imenovato više mjesta, od kojijeh imena su nam danas neka poznata, a neka nepoznata«.

Iz navedenog citata se jasno vidi da su Vlasi naselili Podlovcenski dolac, prije Ivana Crnojevića, nekih 30 do 40 godina. Takođe je nesporno da su Boroje i Vladislav bili prvi darodavci imanja Cetinjskom manastiru. Oni su bili vrlo plemeniti ljudi, pa su Ivana Crnojevića nagovorili da uzalud ne troši blago oko izgradnje utvrđenja i gradića Soko. Boroje i Vladislav su Ivana Crnojevića, praktično doveli i naselili na svojim posjedima u Podlovcenskom docu. Na osnovu priloženih djelova imanja Cetinjskom manastiru, da se zaključiti da su Boroje i Vladislav bili pobožni ljudi. Oni su manastiru poklonili: Vitinu ulicu, mramore preko polja, Vignište, vodu Andrijinu, dio brda, Krš zagulinski pri potoku, potok mimo Vlaške crkve, ponor pod brdo, potok do ograde, Klešti, Zagrablje, Kremene njive, Borišinu kamenicu, Vrtijeljku, Bjeloše, Lišajemi kamen, Stare lazine, vrh Prisoja, vrh krša kamivalom, Zlu skalju, Crnu ploču, kraj Obodine, Procijep, Rasohati kamen u Šušnjoj strani, Vukotino jagnjilo, Debeli krš, Velji brijeg, Goli brijeg, Ševrlju, put na Ploči, Rudu glavicu, Mali krš, Marin studenac, Đinovo brdo«.

Na osnovu nabrojjenih mjesta, koje su Boroje i Vladislav poklonili Cetinjskom manastiru, nameće se logičan zaključak da su njih dva brata, za ono vrijeme, bili veliki posjednici zemlje, vode i bogatih šumskih kompleksa.

Pošto je Ivan Crnojević od strane vlaških prvaka, koji su do tada bili apsolutni gospodari Podlovcenskog docca, dobio dobar dio imanja, počeo je graditi manastir »blizu uvora (ušća – primjedba autora) južnog kraka rečice Cetinje, koja prije toga bješe voljom božjom presušila, a po kojoj se

Ivan, când a văzut unde le sunt casele și cum arată valea, i-a plăcut foarte mult acest loc și le-a zis că și el se va muta în această vale și imediat a poruncit să se întrerupă construirea orașelului Soko și meșterii să vină în Podlovčenski dolac. Porunca lui a fost îndeplinită imediat, iar meșterii au venit în vale. Ivan a planificat să construiască o mănăstire și a început ridicarea ei, dar, deși era domnitorul Zetei, primii locuitori și proprietari ai văii erau Boroje și Vladislav, astfel că le porunci să marcheze ce bucată de pământ din Dolac vor dona mănăstirii, și ei au făcut aceasta; iar apoi – după ce scaunul mitropolitului a fost mutat în Cetinje de la Vranjina – în două rânduri au mai donat pământ și au extins terenul din jurul bisericii. Hotarele proprietății bisericești, pe care le-au marcat Boroje și Vladislav, au fost înregistrate în hrisoavele lui Ivan-beg, în care sunt trecute mai multe nume de locuri, dintre care unele ne sunt cunoscute și azi, iar altele necunoscute”.

Din citatul amintit se vede clar că valahii s-au stabilit în Podlovčenski dolac cu 30-40 de ani înainte de Ivan Crnojević. De asemenea este incontestabil că Boroje și Vladislav au fost primii donatori de proprietate a Mănăstirii Cetinje. Ei au fost oameni foarte generoși, astfel că l-au convins pe Ivan Crnojević să nu-și cheltuie averea construind fortificația și orașelul Soko. Boroje și Vladislav practic l-au și adus și mutat pe Ivan Crnojević în Podlovčenski dolac. Pe baza donării unor părți din proprietățile lor, se poate conchide că Boroje și Vladislav au fost oameni credincioși. Ei au donat mănăstirii: strada Vitina, marmurile de peste câmpie, Vignjište, apa Andrijina, o parte din deal, Krš zagulinski de lângă pârau, pârau din jurul Bisericii valahe (Vlaška crkva), prăpastia de sub deal, pârau până la gard, Klešti, Zagrablje, Krmene njive, Borišina kamenica, Vrtijelka, Bjeloše, Lišajemi kamen, Stare lazine, vârful Prisoja, vârful Krš kamivalom, Zla skala, Crna ploča, de lângă Obod, Procijep, Rasohati kamen de pe Šušnja strana, Vukotino jagnjilo, Debeli krš, Velji brijeg, Goli brijeg, Ševrlja, drumul spre Ploča, Ruda glavica, Mali krš, Marin studenac, Đinovo Brdo”.

Pe baza locurilor amintite, pe care Boroje și Vladislav le-au donat Mănăstirii Cetinje, se impune concluzia logică că acești doi frați au fost, în acele timpuri, mari proprietari de pământuri, ape și bogate complexe silvicole.

Ivan Crnojević, după ce a primit de la conducătorii valahilor, care până atunci au fost stăpâni absoluți în Podlovčenski dolac, o parte din proprietatea lor, a început să ridice mănăstirea în apropiere de gura de vărsare a brațului de miază-zi al râulețului Cetinje, care înainte de aceasta din voia Domnului secase, și după care până atunci valea s-a numit Cetinje. Mănăstirea a închinat-o, așa cum era închinată și Vlaška crkva, Nașterii Maicii Domnului, iar în ea

do tada dolac i prozva Cetinjem. Manastir posveti, kao što je i Vlaška crkva bila posvećena rođenju sv. Bogorodice, a u nj smjesti stolicu i zetskom mitropolitu Visarionu, te Vlaška crkva ostane kao plemenska, a njena crkovina pripadne manastiru, osim malenog ispred i oko crkve prostora. Ovaj manastir bio je kao saborna crkva »Cetinjanima« (Donjokrajcima), pa se u nj skupljali o svim većim praznicima – kad su šćeli da »krste nose« i drugim crkvenim svetkovinama; pošto je stari Ivan – begov manastir razoren, imali su Donjokrajci to pravo skupljati se u novi, današnji, koji je ograđen u čast pobjede nad Turcima, na Trnjine«.

Donjokrajaska Vlaška crkva je i do danas očuvana, kao uspomena na vlaška plemena, koja se prvo naseliše u cetinjskom Donjem Kraju, čiji je potomak i Jovan – Jošo Ivanišević, autor ovoga priloga.

O tome koliko su cijenjeni vojvoda Ivan Borojević i njegovi potomci, govori i sledeći navod: »Boroje i Vladislav bili su ljudi krupni, ponosni, zgodni, bogati i junačni, a od starine kućići, stoga ih Ivan – beg uzme uza se, te su mu bili oružanici, pratioci i savjetnici – Boroje je nosio koplje i mač, a Vladislav mač i topuz. Do duboke starosti bili su uz Ivana, pa ubrzo jedan za drugim umru, a ukopani su pred Vlašku crkvu u roditeljske rake; pa se i danas na jednom nadgrobnom spomeniku može videt čovječja slika na konju, s kopljem u ruci, ali je to vremenom tako izlizano, da se velikom pažnjom oka može nazreti«.

O velikom ugledu cetinjskih Vlaha kroz istoriju, Ivanišević zaključuje: »I njihovi potomci imali su kod svojih gospodara – budući vazda vjerni i uzdani – višeg pristupa no drugi, a i Gospodari su imali u njih povjerenja više no u drugih«.

Koliko su crnogorski vladari cijenili Vlašku crkvu, najbolje govori podatak da su se ispred nje sahranjivali isključivo istaknute ličnosti iz crnogorske istorije.

s-a mutat scaunul mitropolitului Visarion din Zeta, astfel că Biserica Valahă a rămas cu statutul de biserică a tribului, iar proprietatea ei a aparținut mănăstirii, cu excepția unui spațiu mic din fața și din jurul bisericii. Această mănăstire a fost proclamată catedrală a „Cetinjani”-lor (Donjokrajci-lor – locuitorilor din Donji kraj), astfel că în ea se adunau la fiecare dintre sărbătorile mari – când doreau „să scoată crucea” și la alte sărbători bisericești; deoarece vechea mănăstire a lui Ivan-beg a fost distrusă, locuitorii din Donji kraj au avut dreptul să se adune în noua mănăstire, cea de azi, care a fost construită în cinstea victoriei asupra turcilor, în locul numit Trnjine”.

Biserica valahă din Donji kraj s-a păstrat și până în ziua de azi, ca amintire și atestare despre triburile valahe care s-au așezat primele în Donji kraj din Cetinje, al căror urmaș este și Jovan-Jošo Ivanišević, autorul acestei lucrări.

Despre faptul cât de prețuiți au fost voievodul Ivan Borojević și urmașii săi, vorbește și următorul fragment: „Boroje și Vladislav au fost oameni înalți de statură, mândri de sine, bine făcuți, bogați și viteji și totdeauna buni gospodari, astfel că Ivan-beg i-a luat cu sine și i-a făcut jandarmi, însoțitori și consilieri – Boroje purta sulică și sabie, iar Vladislav sabie și buzdugan. Până la adânci bătrânețe au fost alături de Ivan-beg, iar când au murit, au murit la scurt timp unul după altul, fiind înhumați în fața Bisericii Valahe în mormintele părintești: astfel că și azi se poate vedea pe un monument funerar portretul unui om călare pe cal cu o sulică în mână, dar timpul a șters atât de mult acest portret, încât abia se mai poate vedea”.

Despre renumele pe care l-au avut valahii din Cetinje în cursul istoriei, Ivanišević conchide: „Și urmașii lor au avut la domnitorii lor – fiind totdeauna credincioși și de încredere – mai mare trecere decât alții, dar și domnitorii au avut încredere mai mare în ei decât în alții”.

Cât de mult au apreciat domnitorii muntenegreni Biserica valahă, cel mai bine vorbește faptul că în fața ei au înhumat în exclusivitate pe cele mai de seamă personalități din istoria muntenegreană.



Radule Vlah, vlaški vojvoda na Cetinju

Radule Vlah, voievod valah în Cetinje

RADULE VLAH, VLAŠKI VOJVODA NA CETINJU

Vlasi su se, kao i ostala nomadska plemena, pomijerali u potrazi za boljim životom. Pošto je u srednjem vijeku jedno od glavnih zanimanja bilo stočarstvo, to su se i vlaška plemena, sa svojim stadima, pomijerala prema jugu u potrazi za bogatijim pašnjacima. Tako Vlasi, o kojima je riječ u ovom radu, početkom 15. vijeka stigoše i do današnjeg Cetinja, gdje se nastaniše.

Bogati pašnjaci na obodu lovcenskih katuna i blaga klima su im omogućili da se, na području Cetinjskog polja i njegove okoline, nastane i osnuju prvo naselje. Jer, po mišljenju mnogih naučnika, koji su se bavili proučavanjem vlaškog stanovništva na ovim prostorima, oni su bili prvi žitelji Cetinja i njegove okoline.

Bogati katunski pašnjaci su im omogućavali uvećavanje stočnog fonda, pa su suvo meso, poznatije kao kastradina, i još poznatiji sir, kao «kazuš Dokleatus», izvozili u primorske krajeve, a u prvom redu na kotorski pazar, da bi za dobijeni novac kupovali robu i neophodne prehrambene artikle.

Vlasi na Cetinju, 1450. godine, sagradili su i svoju bogomolju, koju su ogradili prućem i oblijepili blatom. Tako je i do danas, doduše u novom ruhu, njihova bogomolja očuvala prvobitno ime kao Vlaška crkva, podsjećajući na najstarije žitelje današnjeg Cetinja.

Ljubomir Kapisoda u svojoj studiji «VLAŠKA CRKVA», pored ostalog, kaže: «Vlaška crkva na Cetinju predstavlja najstariju poznatu crkvu na Cetinjskom polju, koja se nalazi u centralnom dijelu grada. Podignuta je polovinom 15. vijeka, kao usamljeni objekat u tadašnjem Lovcenskom docu, kroz koji je proticala rijeka Cetina, koja je, svojim nestankom, budućem naselju ostavila svoje ime Cetinje».

RADULE VLAH, VOIEVOD VALAH ÎN CETINJE

Valahii, ca și toate triburile nomade, se mutau mereu, căutând condiții de viață mai bune. Deoarece în Evul Mediu una dintre profesiile principale era zootehnia, și triburile valahe se mutau, cu turmele lor spre miază-zi, căutând pășuni mai Bogate. Astfel, valahii despre care se vorbește în această lucrare, au ajuns la începutul secolului al XV-lea și până în actualul Cetinje, unde s-au stabilit.

Pășunile bogate de la marginea cătunelor de pe Lovćen și clima moderată au contribuit ca în zona Câmpiei Cetinje și în împrejurimile ei să-și facă case și să pună temeliiile primei așezări (localități). După părerea multor oameni de știință care s-au ocupat de studierea populației valahe pe aceste meleaguri, ei au fost primii locuitori din Cetinje și împrejurimea sa.

Bogatele pășini de lângă cătune le-au permis să-și mărească fondul de animale, astfel că au exportat carne uscată – așa-numita „kastradina” – și cunoscuta brânză „casus Docleatus” în regiunile de pe Litoralul Mării Adriatice, în primul rând pe piața din Kotor, iar pe banii câștigați și-au cumpărat mărfuri și alimente necesare.

În anul 1450 valahii și-au înălțat în Cetinje o biserică proprie, pe care au construit-o din nuiele și au tencuit-o cu noroi. Până în zilele de azi lăcașul lor de credință, de fapt altcum amenajată, și-a păstrat numele inițial de Vlaška crkva – Biserica Valahă, amintind astfel de cei mai vechi locuitori ai orașului Cetinje de azi.

Ljubomir Kapisoda în studiul său „VLAŠKA CRKVA”, menționează între altele: „Biserica Valahă este cea mai veche biserică cunoscută în Cetinjsko polje – Câmpia Cetinje, și ea se află în partea centrală a orașului. A fost ridicată pe la jumătatea secolului al XV-lea, ca și o clădire însingurată în Lovčenski dolac (Valea de la poalele muntelui Lovćen) de odinioară, prin care curgea râul Cetina, care prin dispariția sa a lăsat numele său viitoarei localități Cetinje”.

Dr Jovan Erdeljanović se među prvim naučnicima bavio pitanjem nastanka ovog sakralnog objekta, koji je, kao najstariji dokument o Vlaškoj crkvi, naveo Povelju Ivana Crnojevića Cetinjskom manastiru, u kojoj se kaže: «... niže Vlaške crkve» i «...mimo Vlašku crkvu».

Erdeljanović dalje kaže: «Vlaška crkva, koja je i danas poznata pod tim imenom, prvobitno je bila sagrađena od plotu i kočeva. Ona je u prvobitnom izgledu bila opletena prućem i oblijepljena blatom».

U vezi sa postankom Vlaške crkve, Erdeljanović navodi još neke podatke, pa kaže da o postanku Vlaške crkve «ima narodno predanje koje sam ja slušao na više mjesta u Cetinjskom plemenu, a najtačnije od bratstava Ivanovića i Ivaniševića u Donjem Kraju (predgrađe Cetinja – primjedba autora), zatim u plemenu Bjelića. To predanje gotovo u cjelosti očuvano je i kod bratstva Šaban u Riječkoj nahiji, koje ima zajedničke pretke sa pomenutim donjokrajским bratstvima».

U raspravi o dolasku Vlaha na Cetinje, Erdeljanović i ovo kaže: «Po predanju, predač tih bratstava Ivan Borojević uteče sa svoja četiri sina, iz Starog Vlaha sa Zlatibora u Zetu, i dođe na Cetinje. Poslije nekoliko godina, pred smrt, preporučio sinovima da se ne pomijeraju dalje, no da se tu zadrže, da ga sahrane kod crkve na Obodu, iznad Rijeke Crnojevića, ili da mu, tu gdje su se nastanili, podignu crkvicu. Kad im je otac umro, sinovi se dogovore da ga sahrane na najvišoj gomili u blizini. Potom ogradiše pred gomilom crkvicu od plotu i posvetiše je Maloj gospođi, jer su na taj dan stigli na Cetinje.

Porodica kasnije sharani i majku Jelicu. Za dvije još i danas sačuvane velike grobnice u obliku sarkofaga, pred Vlaškom crkvom, predanje navodi da su to bili grobovi Ivana Borojeva i njegove žene. Kako je to bilo područje katuna, zetski stočari su saznali da je to crkva nekih Starovlaha. To je uticalo da joj oni daju ime – «VLAŠKA CRKVA».

Erdeljanović dalje kaže da su «potomci Ivana Borojevića – donjokrajска bratstva Ivanovići i Ivaniševići, sahranjivali svoje mrtve isključivo pred Vlaškom crkvom, iz čega se proizilazi logičan zaključak da su Ivanovići i Ivaniševići potomci starih Vlaha».

I Donjokrajско bratstvo Delje ima svoju verziju predanja, po kojoj su Vlašku crkvu sagradili Starovlasi, «dakle romanizovani Vlasi, te je po njima i dobila ime». Delje zatim tvrde da su se i oni u Donji Kraj doselili prije Ivanovića i Ivaniševića, pod vođstvom njihovog pretka Stevana Delje, koji je bio «momak» Ivan-begov.

Dr. Jovan Erdeljanović a fost printre primii oameni de știință care s-au ocupat de problema ridicării acestui obiectiv sacru și drept cel mai vechi document despre Biserica valahă a amintit Charta lui Ivan Crnojević consacrată mănăstirii Cetinje, în care se spune: „mai jos de Vlaška crkva” și „... pe lângă Vlaška crkva”.

Erdeljanović în continuare spune: „Vlaška crkva, cunoscută și azi după acest nume, inițial a fost construită din garduri și pari. Inițial era construită din nuiele și tencuită cu noroi”.

În legătură cu ridicarea Bisericii Valahe, Erdeljanović amintește și alte date, menționând că despre „Vlaška crkva există legende pe care le-am ascultat în mai multe locuri în tribul Cetinje, mai exact în neamurile Ivanovići și Ivaniševići din Donji Kraj (suburbie a orașului Cetinje – nota autorului), apoi în tribul Bjelići. Aceste legende s-au păstrat aproape în întregime și în neamul Šaban din regiunea Riječka nahija, care au strămoși comuni cu neamurile amintite din Donji Kraj”.

În studiul despre venirea valahilor în Cetinje, Erdeljanović menționează și următoarele: „După cum spune legenda, strămoșul acestor neamuri, Ivan Borojević, a fugit cu patru fii ai săi din Stari Vlah, de pe Zlatibor, în Zeta și apoi a venit în Cetinje. După câțiva ani, înainte de a muri, a recomandat fiilor să nu se mute de aci, ci să rămână pe loc, să-l îngroape lângă biserica de la Obod, deasupra de Rijeka Crnojevića sau ca aci, unde s-au stabilit, să-i ridice o biserică. Când le-a murit tatăl, fiii s-au înțeles să-l îngroape pe cea mai înaltă colină din apropiere. După aceea, în fața colinei au construit o bisericuță din lemn și au închinat-o Sf. Maria Mică (Nașterii Maicii Domnului), fiindcă în ziua aceea au ajuns în Cetinje

Familia mai târziu a îngropat-o aci și pe mama Jelica. În legătură cu două morminte mari păstrate în formă de sarcofag, legenda spune că ar fi mormintele lui Ivan Borojev și al soției sale. Deoarece acea zonă era o zonă de cătune, păstorii din Zeta au aflat că acea biserică este a unor starovlahi (valahi veniți de pe Stari Vlah). De aceea, ei au numit-o – VLAŠKA CRKVA” (Biserica Valahă).

Erdeljanović spune de asemenea că „urmașii lui Ivan Borojević – neamurile Ivanovići și Ivaniševići din Donji Kraj și-au îngropat morții doar în fața Bisericii Valahe, din ceea ce se deduce logic că Ivanovići și Ivaniševići sunt urmași ai starovlahilor (valahilor de pe Stari Vlah)”.

Și în neamul Delje din Donji kraj circulă o legendă (versiune), potrivit căreia Biserica Valahă au construit-o starovlahii (valahi de pe Stari Vlah), „deci valahii romanizați, după care a și primit numele”. Neamul Delje menționează că ei au venit în Donji Kraj înainte de Ivanovići și Ivaniševići, fiind conduși de strămoșul lor, Stevan Delja, care a fost un „băiat” (soldat) de-al lui Ivan-beg.

Poznati crnogorski etnograf i Erdeljanovićev bliži saradnik, Andrija Jovićević, o romanizovanim Vlasima kaže: «Vlasi su imali i svoju crkvu na Cetinjskom polju, koja se i danas zove Vlaška crkva. Na Cetinju i u okolini bilo im je glavno sjedište i odatle su pasli sa stokom u planinu Lovćen i Župu oko Rijeke Crnojevića».

Jovićević posebno ističe: «Bez sumnje, Vlasi su ovdje bili mnogobrojni i mi vjerujemo da, dok su oni ovuda skitali i napasali stoku, nije bilo u ovijem krajevima drugog naselja osim Vlaškog».

Andrija Jovićević se posebno osvrnuo na predanje o istrebljenju Vlaha iz Cetinja, nakom pogibije njihovog starešine RADULA VLAHA. To predanje glasi: « Starešina Vlaha, zvao se Radule Vlah; on je bio silan junak; ljetovao je na Cetinju, a zimovao je u Primorju. Kad je Ivan Crnojević htio da se seli na Cetinje, trebalo mu je prognati Vlahe i samog Radula Vlaha, zato se stane domišljati, kako će Radula ubiti. Nađe se jedan Zećanin iz Grla koji uzme sobom 30 Crnogoraca od raznih plemena, zapadne pod Bjeloškim Sokolom (izvorskom vodom – primjedba autora) i tu ga, kad je išao sa svojom tevabijom (pratnjom, svitom – primjedba autora), o Đurđevu dne iz Primorja na Cetinje, ubije sa svojom pratnjom. Ostavši Vlasi bez starešine povukoše se iz ovog mjesta».

Kad je u pitanju «Zećanin» iz Grla, tu je Jovićević načinio grešku, jer su Bjeloši, bježeći ispred Turaka, iz zetskog sela Grlo, došli u podlovcensko selo Bjeloše i tu se nastanili, a taj «Zećanin» iz Grla, bio je Vuko Jovanov Bjeloš, o kome će kasnije biti više riječi.

Jovićević dalje kaže da kako je Ivan Crnojević, u znak zahvalnosti za likvidaciju Radula Vlaha, nagradio učesnike, koje je naselio u okolini Cetinja, dijeleći im imanja. Ceklinjanima je dao Zabrđe i Obrazovicu, Crmničanima ogromni šumski kompleks Njegalicu, Dobrljanima Krstačko polje, Đinovićima Đinovo brdo iznad Cetinja, Lješnjanima Ubao u dnu Zabrđa i nešto planine.

Ivan Crnojević je posebno nagradio Vuka Jovanova Bjeloša, kao glavnog aktera ove uspješno izvedene akcije, pa mu je dao «vodopoj» (bunar – primjedba autora) u cetinjskom Donjem polju i dobar dio Cetinjskog polja, čak i do manastirskog imanja, dio imanja u Primorju, koje je Vuko Jovanov koristio u zimskom periodu za ispašu stoke i dio ribolova na Skadarskom jezeru, sa bogatim lovištem ribe na mjestu Volač, na Skadarskom jezeru. Ivan-beg je Vuku Jovanovu dodijelio i titulu

Cunoscutul etnograf muntenegrean și colaborator apropiat al lui Erdeljanović, Andrija Jovičević, spune despre valahii romanizați: „Valahii au avut și biserică proprie în Cetinjsko polje, care și azi se numește Vlaška crkva. În Cetinje și împrejurimi le-a fost principalul sediu și de aci plecau cu vitele la păscut în muntele Lovćen și în Župa din apropiere de Rijeka Crnojevića.”

Jovičević menționează în mod deosebit că: „incontestabil, valahii aci erau numeroși și noi credem că, atâta timp cât umblau și își pășteau vitele în această zonă, nu a mai existat în această regiune o altă localitate decât cea valahă”.

Andrija Jovičević s-a referit în mod deosebit la legenda despre exterminarea valahilor din Cetinje, în urma morții căpeteniei lor RADULE VLAH. Această legendă spune: „Căpetenia valahilor s-a numit Radule Vlah; el a fost un viteaz puternic; vara trăia în Cetinje, iar iarna pe Litoral (Primorje). Atunci când Ivan Crnojević a vrut să se mute în Cetinje, trebuia să-i alunge pe valahi și pe Radule Vlah, astfel că a început să facă planuri cum să-l ucidă pe Radule. A angajat pe un cetățean din Zeta, din localitatea Grlo, care, însoțit de 30 de muntenegreni din diferite triburi, l-a pândit pe Radule Vlah sub Bjeloški Sokol (apă de izvor – nota autorului) și aci l-a ucis pe el și pe suita sa, când în ziua de Sf. Gheorghe se întorceau de pe Litoral în Cetinje. Valahii, rămânând fără căpetenie, au plecat din această localitate”.

Când este vorba de „cetățeanul din Zeta”, din localitatea Grlo, Jovičević a comis greșală, căci Bjeloši, fugind de turci din satul Grlo din Zeta, s-au mutat în satul Bjeloše de la poalele muntelui Lovćen, iar „cetățeanul din Zeta”, din localitatea Grlo, a fost Vuko Jovanov Bjeloš, despre care vom vorbi mai târziu.

Jovičević mai spune că, în semn de recunoștință că l-au lichidat pe Radule Vlah, Ivan Crnojević i-a răsplătit pe cei implicați, fiindcă i-a colonizat în apropiere de Cetinje, împărțindu-le proprietăți. Celor din Ceklinje le-a dat Zabrđe și Obrazovnica, celor din Crmnica un imens complex silvicol – Njegalica, celor din Dobrljani – Krstaško polje, celor din Đinovići – Đinovo brdo, deasupra de Cetinje, celor din Lješnjani – Ubatao, din dosul zonei Zabrđe și ceva din munte.

Ivan Crnojević l-a premiat în mod deosebit pe Vuko Jovanov Bjeloš, care a fost principalul protagonist al acestei acțiuni reușite, astfel că i-a dat o fântână în Donje polje din Cetinje și o bună parte în Cetinjsko polje, chiar și până la proprietatea mănăstirii, o parte din proprietatea de pe Litoral, pe care Vuko Jovanov o folosea în perioada de iarnă pentru pășunatul vitelor și o parte din terenul de pescuit, bogat în pește, din localitatea Volač, de la Lacul Skadar. Ivan-beg i-a conferit lui Vuko Jovanov și titlul de cneaz, din ceea ce se poate deduce că Ivan Crnojević l-a considerat pe Vuko Jovanov, strămoșul-întemeietor al neamului Jovanovići, unul dintre cei mai fideli și de nădejde oameni ai săi în timpul când și-a consolidat puterea în Cetinje.

kneza, na osnovu čega se može zaključiti da je Ivan Crnojević u Vuku Jovanovu, rođonačelniku bijeloškog bratstva Jovanovića, imao jednog od najpouzdanijih i najodanijih ljudi za vrijeme učvršćivanja svoje vlasti na Cetinju.

Pitanjem nastanka Vlačke crkve bavio se i Lazar Popović, koji kaže: «Drži se da su temelje sadašnjoj Vlačkoj crkvi stavili čobani, koji su ljeti izdizali sa stokom na Lovćenske katune. Pouzdano se zna da je ona starija i od Ivan-begova manastira, jer postoji od 1450. godine, kao što i sadašnji natpis na crkvi glasi».

Po starim stočarskim lovćenskim katunima se najveći dio današnje cetinjske opštine naziva Katunska nahija.

Andrija Jovićević se ponovo vraća na pitanje starih Vlaha, pa kaže da su se oni na ovim prostorima u potpunosti aklimatizovali. Ljeti su napasli stoku po lovćenskim pašnjacima, a za vrijeme zime, kada napada veliki snijeg, oni su stoku zgonili u župu oko Rijeke Crnojevića, gdje je rijetko padao snijeg, a iako bi pao, malo bi se zadržao.

Jovićević, zatim, iznosi narodno predanje «o istrebljenju Vlaha s Cetinja» i kaže: »Imamo pouzdane uspomene na negdašnja nomadska kretanja tih Starovlaha i na katunovanje starih Zećana po današnjoj Katunskoj Nahiji, što sve pokazuje veliku starinu tog predanja. Tako se zna, da su doseljeni Starovlasni ljevali na Cetinju i u Brajićima, pa izlazili sa stokom na jesenište u Tomiću u Bjelicama (Cetinjska opština – primjedba autora) i na zimovnik ćerali su stoku na Ljubotinju i na Gornje Blato, i u Sozinu više Spiča i u Bobiju više Malog Blata od istočne strane – bježali su od snijega (pošto tada nijesu znali za sječnu listu, kao stočne hrane)». Oni su spadali u red pokretljivih stočara «Vlaha» stare srpske države.

I Erdeljanović, opet na osnovu narodnog predanja, kaže: «Kao što je malo čas rečeno, sinovi a možda i docniji potomci Ivana Borojeva tumarali su sa svojim stadima po planinama od Stavara do Gornjeg Blata i do Brajića. Naravno da usljed toga nijesu trebali ili su trebali samo malo zemlje za obrađivanje».

Iz navedenog citata se nameće logičan zaključak da vlačka stočarska plemena, ni poslije smrti svog predvodnika, Radula Vlaha, nijesu tako lako i tako brzo napuštali Cetinje i njegovu okolinu, na koju su se već bili navikli.

De problema construirii Bisericii Valahe (Vlaška crkva) s-a ocupat și Lazar Popović, care spune: „Se zice că temeliiile actualei Biserici Valahe le-au pus niște ciobani care vara urcau cu vitele în cătunele de pe Lovćen. Cu siguranță se știe că ea este mai veche decât mănăstirea lui Ivan-beg, fiindcă există din anul 1450, așa cum arată și azi inscripția de pe biserică”.

După vechiile cătune ciobănești de pe muntele Lovćen, cea mai mare parte din actuala comună Cetinje se numește Katunska nahija.

Andrija Jovičević revine la problema străvechilor valahi, astfel că spune că ei s-au acomodat pe deplin acestor meleaguri. Vara își scoteau vitele pe pășunile de pe Lovćen, iar în timpul iernii, când cădea multă zăpadă, le mânau în Župa, de lângă Rijeka Crnojevića, unde zăpada cădea foarte rar, iar dacă și cădea, se menținea scurt timp.

Jovičević apoi redă o legendă populară „despre exterminarea valahilor din Cetinje” și spune: ”avem atestări certe despre viața nomadă a acestor starovlahi (valahi veniți de Stari Vlah) și despre viața din cătune a străvechilor locuitori din Zeta în actuala regiune Katunska nahija, ceea ce dovedește marea vechime a acestei legende. Astfel, se știe că starovalahii (valahii de pe Stari Vlah) colonizați aci vara trăiau în Cetinje și Brajići, toamna plecau cu vitele în Tomići, în Bjelice (comună din Cetinje – nota autorului), iar iarna le mânau în Ljubotinj și în Gornje Blato, în Sozina, mai sus de Spiča și în Bobij, mai sus de Malo Blato, în partea de răsărit – fugeau de zăpadă (fiindcă pe atunci nu știau de macerarea frunzelor pentru nutreț)”. Ei făceau parte din crescătorii nomazi de animale – „valahi” – din străvechiul stat sârb.

Și Erdeljanović, tot pe baza unei legende, spune: „După cum s-a menționat, fii, dar poate și urmașii de mai târziu ai lui Ivan Borojev hoinăreau cu turmele lor prin munții dintre Stavor și până la Gornje Blato și Brajići. De aceea nu aveau nevoie sau aveau nevoie doar de puțin pământ pentru cultivat.”

Din cele amintite se impune concluzia logică că vechiile triburi valahe de păstori nici după moartea căpeteniei lor, Radule Vlah, nu au părăsit atât de ușor și atât de repede Cetinje și împrejurimile, unde deja s-au acomodat.

În lipsa unor surse istorice sigure, chiar și până în zilele noastre s-au păstrat legende despre lichidarea lui Radule Vlah, dar care se deosebesc între ele după multe lucruri.

Pe lângă versiunea lui Andrija Jovičević despre lichidarea lui Radule Vlah, pe care deja am amintit-o, menționăm și versiunea lui Jovan Erdeljanović și versiunea apartenentului (bodyguard-ului) gardei personale a regelui Nikola, Ilija F. Jovanović, un Bjeloš, urmaș al lui Vuk Jovanov.

Dr. Erdeljanović în cartea „Străvechiul Muntenegru”, la pagina a 295-a, în legătură cu uciderea lui Radule Vlah, scrie că Bjeloševići din Bjeloši, în

U nedostatku pouzdanih istorijskih izvora i do današnjih dana su očuvane legende o likvidaciji Radula Vlaha, koje se među sobom po mnogo čemu razlikuju.

Pored verzije Andrije Jovičevića o likvidaciji Radula Vlaha, koju smo već naveli, navodimo i verziju Jovana Erdeljanovića i tjelohranitelja kralja Nikole, Ilije F. Jovanovića, Bjeloša, potomka Vuka Jovanova.

Dr. Jovan Erdeljanović u knjizi «Stara Crna Gora», na 295. strani, o pogibiji Radula Vlaha piše, pa kaže da su Bjeloševići u Bjelošima, na domak Cetinja, jedno od nastarijih bratstava u Crnoj Gori. Zatim nastavlja: «I Rovinski saopštava, da su po narodnom mišljenju Bjeloši najstariji stanovnici u visokome dijelu cetinske ravnice i ne može da pokaže neposrednu vezu sa svojim predcima iz doba Ivana Crnojevića».

Erdeljanović posebno ističe: «Jedno od tih opštih predanja: o Vuku Bjeloševiću, koji je, po želji Ivana Crnojevića, ubio nekakva silnika Vuka Zočevića sa Cetinja. Po drugom takvom predanju, koje su mi kazali u Bjelošima, Vuk (ili Vuko) Jovanov Bjeloš ubio je, poželji Ivana Crnojevića, silnoga Radula Vlaha iz Boke, koji je izlazio sa svojim na Cetinje, te je Ivan htio da ga se oslobodi. U nagradu za to djelo Ivan je dao Vuku vodopoj u cetinjskom Donjem Polju i ogromno imanje, radi kojega se dovijaju sa manastirom, jer manastir smatra da je to crkvena imovina, a oni tvrde da je tu bilo starih margina, koju su obijelježavali njihovu zemlju, i zimnicu u Primorju i dio od ribolova na Volač na Blatu».

Erdeljanović o negdašnjim Vlasima na bjeloškom zemljištu kaže: «U Bjelošima je dobro očuvano predanje o negdašnjim Vlasima, koji su ljeti katunovali sa svojim stadima po bjeloškom zemljištu i po planinama oko Cetinjskog Polja, a zimi silazili u bokeško primorje na zimovanje. To je predanje poznato i drugdje po Cetinjskom plemenu i po susjednim djelovima Riječke Nahije».

Erdeljanović ide dalje u svom istraživanju i korišćenju narodnog pamćenja, te kaže: «Glavno je u svim tim kazivanjima, da su Vlasi izlazili iz Primorja na Cetinje, odnosno najpre na Bjeloše i oko njih o Đurđevu-dne i da je u vrijeme Ivana Crnojevića njihov starešina bio Radule Vlah, koga je Ivan želio da se oslobodi. Uzrok je tome, po jednom kazivanju, što je Radule Vlah na krpljama (specijalnoj obući za uspješno hodanje po snijegu – primjedba autora) dohodio preko snijega na Cetinje i krao Cetinjski manastir, a po drugom kazivanju, što je Ivan Crnojević htio da se seli na

imediată apropiere de Cetinje, sunt unul dintre cele mai vechi neamuri din Muntenegru. Apoi zice: „Și Rovinski menționează că, potrivit tradițiilor populare orale, Bjeloși sunt cei mai vechi locuitori din partea de sus a Câmpiei Cetinje și nu poate să arate legătura directă cu strămoșii săi din perioada lui Ivan Crnojević”.

Erdeljanović menționează în mod deosebit că „una dintre legendele generale este aceea despre Vuk Bjelošević, care, împlinind dorința lui Ivan Crnojević, a ucis pe un oarecare om puternic cu numele Vuk Zočević din Cetinje. După o altă legendă de acest gen, pe care mi-au spus-o la Bjeloși, Vuk (sau Vuko) Jovanov Bjeloš l-a ucis, la cererea lui Ivan Crnojević, pe puternicul Radule Vlah din Boka, care a venit cu ai săi în Cetinje, iar Ivan a vrut să scape de el. Drept răsplată pentru această faptă, Ivan i-a dăruit lui Vuk apa de izvor din Donje Polje din Cetinje și o mare proprietate, pentru care urmașii lui se confruntă cu mănăstirea, fiindcă mănăstirea consideră că aceasta este proprietate bisericească, iar ei afirmă că aci au fost vechiile hotare care au marcat pământul lor, precum și un teren pentru iernat în Primorje și o parte din terenurile de pescuit de la Volač din Blato”.

Erdeljanović spune următoarele despre valahii de odinioară de pe pământurile din Bjeloși: „La Bjeloși s-a păstrat foarte bine o legendă despre valahii de odinioară, care vara trăiau în cătune cu turmele lor pe pământurile din Bjeloși și în munții din jurul Câmpiei Cetinje (Cetinjsko Polje), iar iarna coborau pe Litoralul de la Boka, pentru a ierna. Această legendă este cunoscută și în altă parte a tribului din Cetinje și în părțile învecinate cu Riječka Nahija”.

Erdeljanović face cercetări și mai profunde și îndeosebi în privința apelării la memoria populară, astfel că afirmă: „Cel mai important element al acestor legende populare este faptul că valahii au venit de pe Litoral (Primorje) în Cetinje, adică mai întâi în Bjeloși și în jurul lor în ziua de Sf. Gheorghe și că în timpul lui Ivan Crnojević căpetenia lor era Radule Vlah, de care Ivan dorea să se scape. După o legendă, motivul ar fi faptul că Radule Vlah a venit în Cetinje prin zăpadă având în picioare încălțăminte specială și a jefuit mănăstirea Cetinje, iar după o altă legendă, pentru că Ivan Crnojević a dorit să se mute în Cetinje, astfel că trebuia să-i alunge pe valahi și însuși Radule Vlah. De aceea, Ivan a reușit să-l atragă de partea sa pe Vuk Bjelošević, respectiv Vuk Jovanov, sau pe sus-amintitul „cetățean al Zetei din Grlo”, care cu ceata sa l-a așteptat pe Radule Vlah la Velja Bukva (un trunchi enorm de fag – nota autorului), la miez-noapte de Bjeloși, respectiv mai jos de Bjeloški Sokol (apă de izvor – nota autorului) și l-a ucis pe el și ceata sa. Și de atunci valahii n-au mai venit în Cetinje.”

Cetinje, te mu je trebalo prognati Vlahe i samog Radula Vlaha. I zato Ivan zadobije Vuka Bjeloševića, odnosno Vuka Jovanova, ili ranije pominjanog «Zećanina iz Grla», te sa družinom dočeka Radula Vlaha kod Velje Bukve (ogromnog bukovog stabla – primjedba autora), na sjevernoj strani Bjeloša, odnosno pod Bjeloškim Sokolom (izvorskom vodom – primjedba autora), i ubije ga sa svom njegovom družinom. I od tada Vlasi nijesu više izlazili na Cetinje».

Poznato je da su se u to vrijeme Vlasi, kao uostalom i druga nomadska plemena, kretali iz mjesta u mjesto, tražeći povoljnije uslove za život, pa je sasvim prirodno što su «o Đurđevu-dne», kada gora zazeleni, selili u podlovcensko područje.

O Radulu Vlahu Erdeljanović kaže: «Da je zaista Radule Vlah sa svojim katunovao po Bjelošima, svijedoče i topografski nazivi po njegovu imenu: kod Velje Bukve ima Radulova Glavica, Radulov brijeg, Radulovi dolovi, Radulova Jama, u koju ga je, vele, Vuk Bjelošević «bačio». Osim toga ima na raznim mjestima po bjeloškom zemljištu topografskih imena, koja nijesu srpskog porijekla i ponajprije se mogu smatrati uspomene na te negdašnje vlaške stočare. Takva su imena: Lašor (bunar – primjedba autora), Gropeza, Šura, Bućenela, a možda i Žurim i Levorinski brijeg».

Primećuje se da je dr. Jovan Erdeljanović dosta nevješto i površno prenio ovu legendu o Radulu Vlahu i Vlasima u celini.

I Ilija F. Jovanović-Bjeloš, daleki potomak Vuka Jovanova i tjelohranitelj kralja Nikole I Petrovića Njegoša, u svojoj knjizi: «Na dvoru kralja Nikole – uspomene iz mog života», objavljenoj 1998. godine, govoreći o porijeklu bratstva Jovanovića, uzgred pominje i «Radula Lafa», kako ga on uslovljava, umjesto Radula Vlaha. Kad ovu primjedbu dajemo, treba reći da je Ilija F. Jovanović bio polupismen čovjek, pa nije nikakvo čudo što u njegovom pisanju ima puno kardinalnih grešaka. Međutim, za nas su interesantna i neka njegova viđenja čitavog događaja, koja se odnose na Radula Vlaha.

Ilija F. Jovanović za svoga rodonačelnika, Vuka Jovanova Bjeloševića, kaže: «Vuko je bio na službi kod blaženopočivšeg Gospodara Crne Gore Ivan-bega. Poslijed Ivanbegovog dolaska na Cetinje, đe je bio osnovao svoju rezidenciju i sagradio dvor i manastir na Ćipur, koje su poslije Ivanbegove smrti Turci razvalili godine 1496...»

Jovanović dalje nastavlja: «Za vreme stanovanja Ivanbegova na Cetinju, pojavi se neki čovjek koga su zvali Radule Lav. Ovaj čovjek

Este cunoscut că în acele vremuri valahii, ca și celelalte triburi nomade, se mutau din localitate în localitate căutând condiții mai bune de trai, așa că era natural ca în ziua de Sf. Gheorghe, când codrul înverzește, să se mute în regiunea de la poalele muntelui Lovćen.

Despre Radule Vlah, Erdeljanović spune: „Radule Vlah cu ai săi într-adevăr au trăit în cătunele din Bjeloši, ne mărturisesc și toponimele care provin de la numele său: lângă Velja Bukva (Fagul cel Mare) există Radulova Glavica (Colina lui Radule), Radulov Brijeg (Dealul lui Radule), Radulovi dolovi (Văile lui Radule), Radulova Jama (Peștera /Groapa/ lui Radule), în care, după cum povestesc unii, l-ar fi aruncat Vuk Bjelošević. Pe de altă parte, în diferite locuri pe pământurile din Bjeloši există toponime care nu sunt de origine sârbească și, înainte de toate, se pot considera atestări despre păstorii valahi de odinioară. Așa este cazul cu toponimele: Lašor (fântână – nota autorului), Gropeza, Šura, Bućenela, dar poate și Žurim și Levorinski brijeg”.

Se observă că dr. Jovan Erdeljanović a redat destul de superficial această legendă despre Radule Vlah și valahi în general.

Și Ilija F. Jovanović-Bjeloš, un urmaș mai îndepărtat al lui Vuk Jovanov și apartenant (bodyguard) al gardei personale al regelui Nikola I Petrović-Njegoš, în cartea sa „La curtea regelui Nikola – amintiri din viața mea”, publicată în anul 1998, vorbind despre neamul Jovanovići, amintește în treacăt și pe „Radule Laf”, cum îi zice el, în loc de Radule Vlah. Când facem această observație, trebuie să spunem că Ilija F. Jovanović a fost un om semianalfabet, așa că nu este de mirare că în scrierea lui există multe greșeli cardinale. Însă, nouă ne este interesant și cum descrie el întreg evenimentul, respectiv în legătură cu Radule Vlah.

Ilija F. Jovanović menționează referitor la strămoșul său, Vuk Jovanov Bjelošević că „Vuko a fost în serviciul răposatului domnitor al Muntenegrului, Ivan beg. După venirea lui Ivan Beg pe Cetinje, el și-a întemeiat reședința și a construit curtea și mănăstirea de la Ćipur, pe care turcii au ruinat-o în anul 1496, după moartea lui Ivan beg...”

Jovanović spune apoi: „În timpul șederii lui Ivan beg în Cetinje apăruse un oarecare om pe care l-au numit Radule Lav. Acest om deseori venea vara de la Rijeka Cmojevića spre Lovćen. Lui Ivan beg nu i-a plăcut aceasta și a zis supușilor săi: „Cine-l va ucide pe Radule Lav, îi voi da tot ce-mi cere”. I s-a înfățișat Vuko și a zis: „Stăpâne, eu îl voi ucide. Totdeauna trece pe lângă casa mea”. După câteva zile, a trecut din nou Radule Lav. Era vară. Vuko imediat și-a pus sabia la brâu și a luat cu sine și alte arme, a încălecat calul și peste Borovnik l-a ajuns din urmă pe Radule Lav. I-a zis „Doamne, ajută!” și

prolazio je često puta od Rijeke Crnojevića ka Lovćenu ljeti. Ivan Begu ove nije bilo prijatno i objavi među svojim služiteljima: "Ko ubije Radul Lava, daću mu što god zatraži". Istakne se Vuko i kaže: "Gospodaru, ja ću ga pogubiti. Uvijek prolazi pokraj moje kuće". Iza ovoga nekoliko dana nailazi Radul Lav. Bilo je ljeto. Vuko odmah(h) pripaše mač i drugo oružje, pojaše konja i uz Borovik pristigne Radula Lava. Nazove mu Boga i produži s njim put. Radul Lav je išao preko Lovćen planine na Primorje, a Vuko mu je rekao da ide za Lovćen, te tako dođu do u Velje Bukvu više Bjeloša. Ova bukva je bila debeli lad, a kako su ljetne vrućine, oba sjednu pod bukvu da se ohlade. Vuko se ukazala dobra prilika da Radul Lava ubije i tako skreše svojim džeferdarom i ubije Radul Lava. Mačem posiječe mu glavu i stavi je u konjsku zobnicu, a njegov lješ baci u jednu provaliju, malo dalje od Velje Bukve i ta provalija nazove se Radulova jama. Vuko uzme Radulova konja, oružje i glavu, pojaše konja i siđe na Cetinje. Uđe kod Ivan bega i baci pred njega glavu Radula Lava».

Jovanović dalje pripovijeda o nagradi, koju je, za ovu izuzetno značajnu ulugu, dobio od Ivana Crnojevića, pa kaže: «Gospodar mi reče: Aferim ti, moja vjerna slugo. Biraj što god hoćeš da ti dadnem. Vuko odgovara: Gospodare, želim da mi dadneš zemljište u Donje Polje, đe mogu iskopati bistijernju i put kojim može proći hiljadu ovaca od granice Bijeloške niz Borovnik, Borovičke njive i poljem do bistijernje...»

Ilija Jovanović i ovo kaže: «Gospodar dao je Vuku to njegovo potraživanje sa riječima: Ja sam mislio da ćeš mi tražiti nešto mnogo više, jer za takvu hrabrost i uslugu svome Gospodaru daju se velike nagrade».

Ovo predanje, koje je Jovanović zapisao, vrlo je površno, mutno i nevješto, a uz to i nepismeno, prepričano. Međutim, i iz takvog kazivanja može se zaključiti da je Radule Vlah, a ne Radule «Lav», ili «Laf», kako ga je Jovanović oslovljavao, bio izuzetna ličnost svojega vremena.

Jovanović je neubjedljiv kad kaže da ga je Vuk Jovanov sam ubio, jer Radule Vlah nikad, tako opasnim putem, nije sam putovao. S druge strane, teško je vjerovati da bi Vuko Jovanov Bjeloš imao toliko hrabrosti da sam, sa Radulom Vlahom, stupi u obračun. Prema tome, po našem mišljenju, najbliže je istini ona priča da su na Radula i njegovu «tevabiju», napali Vuko Jovanov, sa svojih 30 biranih Crnogoraca i to u tvrdom klanцу, ispod Sokola bjeloškog.

Treba reći i to da Ivan Crnojević nije Radula Vlah, preko svojih ljudi mučki ubio iz zasjede, pitanje je kako bi se dalje odvijali njihovi međusobni

a continuat drumul cu el. Radul Lav se îndrepta, peste muntele Lovćen, spre Primorje, iar Vuko i-a zis că merge spre Lovćen, astfel că au ajuns până la Velja Bukva, mai sus de Bjeloši. Acest fag făcea în jurul său o umbră mare, și pentru că era caniculă, amândoi s-au așezat sub fag să se răcorească. Vuko a avut ocazie favorabilă să-l ucidă pe Radule Lav și astfel țintit cu pușca sa și l-a ucis pe Radule Lav. Cu sabia i-a tăiat capul și l-a pus în desaga calului, iar cadavrul i l-a aruncat într-o prăpastie, ceva mai departe de Velja Bukva, iar această prăpastie astăzi se numește Radulova jama. Vuko apoi a prins calul lui Radul și cu armele și capul lui Radul s-a îndreptat călare spre Cetinje. Acolo a intrat la Ivan beg și la picioarele lui a aruncat capul lui Radule Lav”.

În continuare, Jovanović vorbește despre răsplata pe care a primit-o pentru acest important serviciu de la Ivan Crnojević: „Stăpânul mi-a zis: ”Cinste ție, sluga mea credincioasă! Alege ce dorești să-ți dau”. Vuko a răspuns: ”Stăpâne, vreau să-mi dai pământ în Donje Polje, unde pot să sap fântână, și drumul pe care vor trece o mie de oi de la hotarele satului Bjeloši în jos de Borovnik, peste holdele din Borovnik și câmpia de lângă fântână...”

Ilija Jovanović mai spune: „Stăpânul i-a dat lui Vuko cele cerute, zicându-i: „Eu credeam că-mi vei cere mult mai mult, pentru că pentru un asemenea curaj și serviciu făcut stăpânului, se primesc daruri mari”.

Această legendă, pe care a înregistrat-o Jovanović, este foarte superficială, neclară și povestită într-un mod analfabet. Însă, și din aceasta se poate trage concluzia că Radule Vlah, nu Radule «Lav» sau «Laf», cum i-a zis Jovanović, a fost o personalitate excepțională a vremii sale.

Jovanović nu este convingător când spune că Vuk Jovanov l-a ucis singur pe Radule Vlah, fiindcă el niciodată nu mergea singur pe acest drum periculos. Pe de altă parte, este greu să se creadă că Vuko Jovanov Bjeloš a avut atât de mare curaj încât să se confrunte singur cu Radule Vlah. După părerea noastră, cea mai aproape de adevăr este legenda aceea care spune că pe Radule și suita sa i-au atacat Vuko Jovanov împreună cu 30 de muntenegreni aleși și anume într-o trecătoare îngustă de sub Sokol Bjeloški.

Trebuie spus că dacă Ivan Crnojević nu l-ar fi ucis în mod brutal, prin intermediul oamenilor săi, pe Radule Vlah, pe care l-au pândit, probabil că ne-am fi întrebat cum s-ar fi desfășurat relațiile lor reciproce. Așa, nomazii valahi, rămași fără căpetenie, au ajuns la concluzia că viețile lor nu sunt sigure și fără mare gălăgie au părăsit Cetinje și cătunele de pe Lovćen și apoi s-au îndreptat spre Primorje, căutând un adăpost mai sigur.

odnosi. Ovako, obezglavljeni vlaški nomadi dolaze do zaključka da ni njihovi životi nisu bezbjedni, pa su nečujno napustili Cetinje i lovcenske katune, a zatim se uputili u pravcu Primorja, tražeći novo bezbjednije skrovište.

Navedena predanja o kojima govore Andrija Jovičević, dr Jovan Erdeljanović i Ilija F. Jovanović se među sobom u mnogo čemu razlikuju. Međutim, jedno je sasvim izvjesno, a to je činjenica da je Radule Vlah bio neustrašivi junak i ugledni predvodnik jednog hrabrog nomadskog plemena, kakvi su bili cetinjski Vlasi, koji su se, prije dolaska Ivana Crnojevića u Cetinjsko Polje, nastanili u ovo podlovcensko područje. Isto tako je nesporno da je Ivan Crnojević, po dolasku na Cetinje, uvažavao Radula Vlaha, o čemu piše dr. Božidar Šekularac, u svojoj studiji: «DUKLJANSKO-CRNOGORSKI ISTORIJSKI OBZORI», objavljenoj 2.000. godine.

Dr Božidar Šekularac, na 38. strani pomenute studije, kaže: «Ivan Crnojević se dva puta ženio: prva žena mu je bila Gojislava, kći Đorđa Arijanita Komnina, a druga Mara, kći Stefana Vukčića, od 1469. godine. S Marom rodi tri sina i jednu kćerku zvanu Jekaterina, koja je bila udata za Radula, vlašskog gospodina (vojvodu)».

Kad znamo kome su se takve titule dodjeljivale, onda je sasvim jasno da je Radule Vlah u to doba uživao veliki ugled od strane Ivana Crnojevića i njegova dvora.

U Cetinjskom ljetopisu, nastalom u 16. vijeku, kaže se da je Ivan Crnojević kćerku Jekaterinu dao «za ženu Radulju begu valahinskomu».

Budući da je Cetinjski ljetopis pisan početkom 16. vijeka, sasvim je normalno što njegov autor Radula Vlah tituliše kao bega, jer su u to vrijeme Turci bili apsolutni gospodari najvećeg dijela nekadašnje zetske, a kasnije i crnogorske države.

Što Šekularac Radulu Vlaha, u navedenoj knjizi, daje titulu «gospodina», odnosno «vojvode», sasvim je razumljivo, jer su se tim imenom titulirali poglavari i najuglednije ličnosti u onovremenom Cetinju. Primjera radi, navodimo da su Ivan i sin mu Đurađ Crnojević titulirani sa «gospodin» i «vojvoda».

U svakom slučaju, Radule Vlah bio je ugledna ličnost, a uz to, kako je zabilježeno u narodnom predanju, «i vrlo snažan i odvažan čovjek».

Dolaskom Ivana Crnojevića na Cetinje, to periodično plavljeno polje postaje i suviše tijesno za dva gospodara, pa je, i pored orodačavanja između

Legende amintite, despre care vorbesc Andrija Jovičević, dr. Jovan Erdeljanović și Ilija F. Jovanović, se deosebesc foarte mult. Însă, un lucru este cert, iar acesta este faptul că Radule Vlah a fost un viteaz neînfricat și o căpetenie de vază a unui trib curajos de nomazi cum au fost valahii din Cetinje, care au trăit în regiunea de la poalele muntelui Lovćen înainte de venirea lui Ivan Crnojević în Cetinjsko Polje. De asemenea este incontestabil că Ivan Crnojević, după venirea sa în Cetinje, l-a respectat pe Radule Vlah, despre ceea ce scrie dr. Božidar Šekularac în studiul său „DUKLJANSKO-CRNOGORSKI ISTORIJSKI OBZORI” („Orizonturi istorice din Duklja și Muntenegru”), publicat în anul 2000.

Dr. Božidar Šekularac, la pagina a 38-a a studiului amintit, zice: „Ivan Crnojević s-a căsătorit de două ori: prima soție s-a numit Gojislava și a fost fiica lui Đorđe Arijanit Komnina, iar a doua s-a numit Mara și a fost fiica lui Stefan Vukčić (din anul 1469). Mara a născut trei băieți și o fată pe numele Jekaterina, care s-a căsătorit cu Radule, domnitor (voievod) valah”.

Dacă știm cât de geru s-au primit asemenea titluri, atunci este foarte clar că Radule Vlah s-a bucurat în acele timpuri de mare respect din partea lui Ivan Crnojević și a curții sale.

În „Cetinjski ljetopis” („Letopisețul de Cetinje”) din secolul al XVI-lea se spune că Ivan Crnojević și-a măritat fiica Jekaterina „după Radulj beg, valahul”.

Având în vedere că „Cetinjski ljetopis” a fost scris la începutul secolului al XVI-lea, este foarte normal că autorul îi atribuie lui Radule Vlah titlul de „beg”, fiindcă în acele timpuri turcii erau stăpânii absoluți ai celei mai mari părți a statului Zeta, iar mai târziu și ai statului muntenegrean.

De ce Šekularc în cartea amintită îi dă titlul de „domnitor” respectiv „voievod”, se poate înțelege foarte ușor, fiindcă cu acel titlu au fost încoronați toți demnitarii și cele mai de vază personalități din Cetinje de odinioară. De exemplu, amintim că și Ivan și fiul său Đurađ Crnojević au purtat titlul de „domnitor” și „voievod”.

În orice caz, Radule Vlah a fost o personalitate de vază și, în plus, cum a consemnat tradiția orală populară, „și un om foarte puternic și mândru de sine”.

Odată cu venirea lui Ivan Crnojević în Cetinje, acea câmpie inundată periodic devine prea neîncăpătoare pentru doi domnitori, așa că, deși s-au înrudit Ivan Crnojević și Radule Vlah, între ei s-a ajuns periodic la mici neînțelegeri, care mai târziu s-au transformat în conflict deschis. Ivan Crnojević a avut rival periculos în Radule Vlah, de care i-a fost teamă să nu-l

Ivana Crnojevića i Radula Vlaha, između njih povremeno dolazilo do manjih razmirica, koje su se, kasnije, pretvorile u otvoreni sukob. Ivan Crnojević je u ličnosti Radula Vlaha dobio opasnog rivala, od kojega se plašio da ga u pogodnoj prilici i fizički ne likvidira. Zato je Ivan Crnojević počeo kovati planove kako da dođe glave svome zetu, a uskoro zatim, svom ljutitom protivniku.

Na drugom mjestu pomenute knjige, dr Šekularac navodi kako je Ivan, po povratku u domovinu, na Cetinje sagradio manastir, koji je «sada mitropolija zetska, skenderijska i primorska». Zatim nastavlja: «Imade za suprugu ćerku Hercega Stefana, gospođu Mariju. S njom rodi tri sina i jednu kći zvanu Jekaterina, koja bi data za ženu Radul Vlahu begu valahanskom gospodinu».

Iz navedenog citata se nameće logičan zaključak da je Radule Vlah u to vrijeme bio istaknuta ličnost, pa je Ivanu Crnojeviću bilo mnogo stalo da ga, kao starosjedioca i uglednu ličnost, krvnim vezama pridobije za sebe. Međutim, kako je vrijeme odmicalo, sve više su se sukobljavali interesi između Ivana Crnojevića i Radula Vlaha, koji su se, na kraju, završili Radulovom likvidacijom. Zna se da to nije bio ni prvi, ni posljednji slučaj da se najbliži srodnici, na takav i sličan način obračunavaju, kada im se sukobe lični interesi.

Seobe ili pomijeranja nomadsko-brdskih vlaških plemena, uslijedile su zbog pretrage za boljim klimatskim i životnim uslovima.

Vlaška stočarska plemena, koja su sa Zlatibora, u potrazi za boljom životnom egzistencijom, krenula prema jugu, stigla su čak do podlovcenske Crne Gore i tu se nastanila. O njima, na žalost, nema pouzdanijih istorijskih izvora, na osnovu kojih bi se mogla doznati njihova migracija i prilagođavanje novim životnim uslovima. Zato smo prinuđeni da koristimo narodno predanje, koje su zabilježili istraživači: dr Jovan Erdeljanović, Andrija Jovićević, Jovan Cvijić i drugi. Pri tom treba reći da je narodno predanje na širem području Crne Gore bilo najbliže istini, jer su ti nepismeni gorštaci prenosili zbivanja iz prošlosti na mlađe naraštaje.

Na osnovu tih predanja i narodne tradicije doznajemo da je prisustvo vlaških nomadskih plemena u Crnoj Gori bilo brojno. Isto tako doznajemo da su vlaška stočarska plemena bila prvi stanovnici Cetinjskog Polja, koje se tada nazivalo Podlovcenski Dolac. To znači da ih je zatekao Ivan Crnojević, koji je, pred turskom najezdom bio prinuđen da napusti svoju

lichideze fizic când va avea ocazie favorabilă pentru aceasta. De aceea Ivan Crnojević a început să facă planuri cum să-și decapiteze ginerele, devenit în scurt timp marele său adversar.

Într-o altă parte a cărții amintite, dr. Šekularac menționează că Ivan, după ce s-a întors în țară, a construit la Cetinje o mănăstire care „acum este sediul mitropoliei de Zeta, Skenderija și Primorje”. Și mai zice: „a avut soție pe doamna Marija (Mara – nota noastră), fiica lui Herceg Stefan. Ea i-a născut trei băieți și o fată, pe care au numit-o Jekaterina, care s-a măritat după Radule Vlah beg și a fost soție domnitorului valah”.

Acest citat impune concluzia logică că Radule Vlah în acele timpuri a fost o personalitate de vază, așa că Ivan Crnojević a dorit foarte mult să-l atragă – fiind autohton și un om de seamă – de partea sa prin înrudire sangvină (relații sanguine). Însă, cum trecea timpul, tot mai mult s-a accentuat conflictul de interese dintre Ivan Crnojević și Radule Vlah, care au culminat cu lichidarea lui Radule. Se știe că acesta nu a fost nici primul și nici ultimul caz ca rudele cele mai apropiate să se desocotească în acest mod sau într-un mod asemănător când interesele personale le ajung în conflict.

Migrările sau plecările triburilor valahe de nomazi din munți s-au produs din cauza căutării unor condiții climatice și de trai mai bune.

Triburile valahe de păstori care au plecat de pe Zlatibor spre sud, în căutare de condiții de trai mai bune, au ajuns până la poalele muntelui Lovćen din Muntenegru și aci s-au așezat. Despre ele, din păcate, nu există surse istorice certe pe baza cărora s-ar putea afla cum s-a desfășurat migrarea și adaptarea lor în noile condiții de viață. De aceea suntem nevoiți să apelăm la tradiția orală populară, pe care au consemnat-o cercetătorii dr. Jovan Erdeljanović, Andrija Jovićević, Jovan Cvijić și alții. Trebuie spus că tradiția orală populară de pe un teritoriu mai extins al Muntenegrului a fost cea mai aproape de adevăr, fiindcă oamenii de la munte analfabeți au transmis astfel tinerelor generații evenimente din trecutul lor.

Pe baza acestor tradiții orale populare (legende) aflăm că prezența triburilor nomade de valahi în Muntenegru a fost numeroasă. De asemenea aflăm că triburile de păstori valahi au fost primii locuitori în Cetinjsko Polje, care pe atunci s-a numit Podlovčenski Dolac. Aceasta înseamnă că Ivan Crnojević i-a găsit aci atunci când, în fața invaziei turcești, a fost nevoit să-și părăsească capitala de la Žabljak și să se salveze în partea montană a străvechiului Muntenegru, în Podlovčenski Dolac.

prestonicu Žabljak i da traži spas u planiskom dijelu stare Crne Gore i Podlovcenskom Docu.

Za vlaška plemena se može pouzdano reći da su ona, pored već rečene podlovcenske Crne Gore, zaposijedala i veći dio Crnogorskog primorja. Isto tako je nesporno da su oni imali organizovanu plemensku vlast, oličenu u ličnosti kneza, ili vojvode, gospodina Radula Vlaha i njegovih najbližih saradnika i tjelesne garde, koju neki istraživači nazivaju «tevačijom». To znači da su se vlaška plemena na ovim prostorima već bila organizovala u Cetinjskom Polju. To je najbolje osjetio Ivan Crnojević, koji je, po dolasku na Cetinje, 1482. godine, osjetio direktnu opasnost od Radula Vlaha, kojega je, ženidbenim vezama htio privoljeti na dobrosusjedne odnose i međusobnu saradnju.

Kad se zna da je Ivan Crnojević u ono vrijeme visoko cijenjen od strane Mletačke Republike, koja mu je dodijelila laskavu titulu «gospodin», kao svom pouzdanom savezniku u borbi protiv Turaka, onda je, sudeći po analogiji, tu istu titulu dobio i Radule Vlah, kako se navodi u nekim studijama novijeg datuma.

Smrcu Radula Vlaha, njegova plemena su se našla u nezavidnoj situaciji, pa su se, u najvećem broju, iselila iz Cetinjskog Polja, ali ne i iz podlovcenskog gorja i Crnogorskog primorja, na kome su se već bili aklimatizovali i formirali svoje porodice.

Kad znamo da je Ivan Crnojević, gospodin i gospodar jedne od strane susjeda priznate zemlje, svoju kćerku Jekaterinu dao za ženu vlaškom vojvodi i «gospodinu», Radulu Vlahu, sasvim je normalno da su se i drugi za ženidbu sposobni Vlasi ženili sa djevojkama iz najbliže okoline. Otuda dr Jovan Erdeljanović i navodi mnoga crnogorska bratstva sa užeg i šireg područja onovreme Crne Gore, koja su vlašskog porijekla, pa kaže: «Ivanovići (ili Laislavići) i Ivaniševići u Donjem Kraju (predgrađe Cetinja – primjedba autora) o svome porijeklu imaju ovakvo predanje: Ivan Borojević, starešina Niša, od kojeg su Turci i oteli Niš, imao je pet sinova, koji su se zvali: Dragoljub, Boroje, Vladislav, Ušur (ili Vušur) i Dragoslav. Dragoljub je poginuo prilikom odbrane Niša, a Ivan Borojević, pošto Turci osvoje Niš, uteče u svoju staru postojbinu, Zlatibor, u Starom Vlahu i tamo je dizao čete i tukao se s Turcima. Ali im nije mogao odoljeti i još mu rane sina, pa on zajedno sa svoja četiri sina, od kojih su prva dvojica (Borivoje i Vladislav) bili oženjeni, uteče u Zetu i dođe na Cetinje od prilike na 30

Cât privește triburile valahe, se poate spune cu mare certitudine că ele au populat, pe lângă Muntenegrul de la poalele Lovćenului, și o parte mare din Litoralul (Primorje) Muntenegrului. De asemenea este incontestabil că au avut putere (autoritate) tribală organizată, personificată prin cneazul sau voievodul, domnitorul Radule Vlah și colaboratorii săi apropiați și garda sa personală, pe care unii cercetători au numit-o „tevabia”. Aceasta înseamnă că triburile valahe de pe aceste meleaguri deja au fost organizate în Cetinsko Polje. Și aceasta a simțit cel mai bine Ivan Crnojević, care, venind pe Cetinje în anul 1482, a simțit pericol direct din partea lui Radule Vlah, pe care, prin legături sangvine, a dorit să-l atragă de partea sa și să aibă relații de bună vecinătate și colaborare reciprocă.

Dacă se știe că în acele timpuri Ivan Crnojević era foarte apreciat de Republica Veneția, care i-a conferit titlul de „domnitor” drept aliat al său de mare încredere în lupta împotriva turcilor, atunci, prin analogie, același titlu l-a primit și Radule Vlah, cum se menționează în unele studii mai recente.

Prin moartea lui Radule Vlah, triburile sale s-au găsit într-o situație de neînvidiat, așa că partea mare au plecat din Cetinjsko Polje, dar nu și din zona de la poalele muntelui Lovćen și de pe Litoralul (Primorje) muntenegrean, unde s-au acomodat și și-au întemeiat familii.

Când se știe că Ivan Crnojević, stăpânul și domnitorul unui stat recunoscut de vecini, și-a măritat fiica Jekaterina după un voievod și „domnitor” valah, după Radule Vlah, este foarte normal ca și alți valahi de vârsta însuratului să se căsătorească cu fete din imediata apropiere. De aceea dr. Erdeljanović amintește multe neamuri de pe un teritoriu mai restrâns și mai larg al Muntenegrului de odinioară care sunt de origine valahă, astfel că menționează: „ Ivanovići (sau Laislavići) și Ivaniševići din Donji Kraj (suburbie a orașului Cetinje – nota autorului) au o legendă despre originea lor: Ivan Borojević, căpetenia Niš-ului, oraș pe care l-au ocupat turcii, a avut cinci fii, care s-au numit: Dragoljub, Boroje, Vladislav, Ušur (sau Vušur) și Dragoslav. Dragoljub a murit apărând orașul Niš, iar Ivan Borojević, când turcii au cucerit orașul, a fugit în vechiul său ținut natal, pe Zlatibor, în Stari Vlah și acolo a format cete pentru a se lupta cu turcii. Dar n-a putut să li se opună, și în plus i-au rănit un fiu, așa că împreună cu cei patru fii ai săi, dintre care primii doi (Borivoje și Vladislav) au fost căsătoriți, au fugit în Zeta și au sosit pe Cetinje cu aproape 30-35 de ani înainte de mutarea lui Ivan Crnojević în Cetinje. S-a oprit în Gomile din Donji Kraj, mai jos de actuala localitate Ivaniševići, care pe atunci se numea Gornje Poljež, și aci s-a stabilit cu fiii săi...”

do 35 godina prije nego se Ivan Crnojević preselio na Cetinje. Tu počine u Gomile u Donji Kraj, pod sanašnje Ivaniševiče, što se tada zvalo Gornje Poljež, pa se tu i naseli sa sinovima...»

Erdeljanović dalje kaže da je Ivan Borojević savjetovao sinovima da ne idu i dalje, u čemu su ga i poslušali. Zatim nastavlja: «Pomenuta četiri brata su ljetovala sa stokom na Cetinju i u Brajićima, na jesenište su izlazili u Tomiče u Bjelicama, a na zimovnik su bježali od snijega, tjeroali stoku na Ljubotinju i na Gornje Blato i u Sozinu više Spiča i u Bobiju više Malog Blata».

Erdeljanović posebno naglašava da su vlaška plemena «zahvatala veliki prostor: od Stavora bjeličkog preko Cetinja, pa čak do granice brajičke i majinske», a zatim podvlači: «Bili su plemići».

Da je Erdeljanović bio u pravu kad Vlahe, koji su u Crnu Goru došli pod vođstvom Ivana Borojevića, tituliše kao «plemiće», govori njihova hrabrost u odbrani Niša. To je bila stara vlastela, koja se u ono vrijeme smjelo oduprla turskoj najezdi, pred kojom je, kao pred nadmoćnijom silom, morala ustuknuti i potražiti spas u podllovcenskoj Crnoj Gori.

Iz navedenog citata se nameće logičan zaključak da je među crnogorskim i posebno među cetinjskim Vlasima, i pored Ivana Borojevića i kasnije Radula Vlaha, bilo plemića i uglednih ljudi.

O sklapanju brakova između novodošlih Vlaha i djevojaka iz familija starosjedelaca, Erdeljanović kaže: «I dvojica mlade braće se ožene, jedan iz Tomića, a drugi iz Ljubotinja, pa obojica pređu u mjesta iz kojih su se oženili. A dva najstarija brata ostanu na očevini i razdvoje se: Boroje ostane u kući, a Vladislav pređe u sadašnje Ivanoviće».

O crnogorskim bratstvima vlašskog porijekla Erdeljanović kaže: «Boroje, prvi sin Ivana Borojevića, imao je dva sina: Dapča i Ivaniša. Od Dapče je bila kuća Dapčevića, koja se nije nikad dijelila; priča se, da je u jedno vrijeme bilo u njih 17 mačeva u kući». Zatim se nastavlja priča: «Oni su se gotovo sasvim raselili odavde, a ostatak je izumro, posljednji je umro 1841. godine. Jedan od tih iseljenika su sadašnji Dapčevići u Vranjini (u Riječkoj Nahiji); drugi su muslimani Dapčevići u Mrkovićima (u Crnogorskom primorju). Neki su otišli u Grbalj, gdje su se pokatoličili, a neki u Nikšićku Župu, gdje se, vele, i sad zovu Dapčevići».

Od Borojeva sina Ivaniša su sadašnji Ivaniševići u Donjem Kraju, od kojih je bilo iseljenih u Kotoru i Budvi, «ali su se tamo istražili». Na

Erdeljanović spune în continuare că Ivan Borojević i-a sfătuit pe fi să nu meargă mai departe, iar ei l-au ascultat. Apoi continuă: „Cei patru frați amintiți vara își pășteau vitele în Cetinje și Brajići, toamna mergeau în Tomići din Bjelice, iar iarna fugeau de zăpadă și mânau vitele în Ljubotinj, Gornje Blato și Sozina, mai sus de Spiča și în Bobi, mai sus de Malo Blato”.

Erdeljanović accentuează în mod deosebit că triburile valahe au „ocupat un mare spațiu: de la Stavor din zona Bijelice, peste Cetinje, și până la frontiera spre Brajići, și apoi subliniază: „Erau nobili”.

Că Erdeljanović a avut dreptate când a dat titlu de „nobili” valahilor care au venit în Muntenegru sub conducerea lui Ivan Borojević, aceasta ne-o confirmă vitejia cu care au apărat ei orașul Niš. Era vorba despre un neam de vechi nobili care pe acele timpuri s-a opus cu mare îndrăzneală invaziei turcești, drept cea mai puternică putere, în fața căreia era nevoită să se retragă și să caute salvare în regiunea Muntenegrului la poalele muntelui Lovćen.

Citatul amintit impune concluzia logică că printre valahii din Muntenegru și îndeosebi printre valahii din Cetinje, pe lângă Ivan Borojević și mai târziu Radule Vlah, au mai fost nobili și oameni de vază.

Despre întemeierea căsnițiilor între nou-veniții valahi și fetele din familiile de autohtoni, Erdeljanović spune: „Și cei doi frați mai tineri s-au căsătorit, unul cu o fată din Tomići, iar celălalt cu o fată din Ljubotinj, și ambii s-au mutat în satele soțiilor. Iar cei doi frați mari au rămas la vatra părintească și s-au separat: Boroje a rămas în casă, iar Vladislav s-a mutat în actuala localitate Ivanovići”.

Despre neamurile muntenegrene de origine valahă, Erdeljanović spune: „Boroje, primul fiu al lui Ivan Borojević, a avut doi fii: pe Dapče și Ivaniš. Urmași ai lui Dapče au fost cei din familia Dapčevići, care nu s-a separat niciodată; se povestește că o anumită perioadă erau 17 săbii în casă”. Apoi continuă povestea: „Ei s-au mutat aproape toți, iar cei care au rămas au murit aci. Ultimul urmaș a murit în anul 1841. Unii dintre cei ce s-au mutat sunt actualii Dapčevići din Vranjina (din Riječka Nahija); alții sunt musulmanii Dapčevići din Mrkovići (pe Litoralul muntenegrean). Unii au plecat în Grabalj, unde au trecut la catolicism, iar alții în Nikšićka Župa, unde li se zice și azi Dapčevići”.

Urmași ai lui Ivaniš, fiul lui Borojev, sunt actualii Ivanišević din Donji Kraj, dintre care unii s-au mutat în Kotor și Budva, „dar acolo și-au pierdut originea”. Pe insula Korčula urmașii lor sunt Ivančići, iar urmași de-ai lor există și în Kladovo, în Serbia de nord, „unde probabil li se zice Peraševići”.

Korčuli su od njih Ivančići, a ima ih i u sjevernoj Srbiji, u Kladovu, «gdje se vjerovatno zovu Peraševići». Od njih su još Ljepave u Popovom Polju i Ivaniševići u Mostaru, čiji je predak «i jednih i drugih davno pobjegao od krvi Bajicama». Naposljetku, Ivaniševića ima i po selima «više Dubrovnika i u nekima su se od njih zvali Čomade».

Erdeljanović je zatim naveo da u Popovom Polju, u selu Poljicu, «ima razgranato bratstvo s prezimenima Ivaniševići, Ljepava i Mostarice, a njihovih rođaka ima još i u hercegovačkim selima Dračevu, Veličanima i Čvaljinu i u varošu Mostaru».

O drugoga sina Ivana Borojevića, Vladislava, su: «Laislavići, koji se zovu Ivanovići po Ivanu, sinu ili potomku Vladislavljevu».

Erdeljanović zatim kaže: «Ivan nije svima njima predak, ali su i ostali primili to prezime, samo se Marinovići i dalje zovu po svome pretku Marinu Vladislavljeviću». On dalje navodi da Marinovića ima iseljenih u Boku i u Trst. U Trstu, kažu, i danas ima bogataša Marinovića.

Treći sin Ivana Borojevića, Ušur ili Vušur, otišao je u Tomiče, u Bjelicama, i od njega su tamošnja bratstva Vušurovići i Ivanovići, koji «znaju pouzdano, da su porijeklom od Ivana Starovlaha».

Četvrti sin Ivana Borojevića, Dragoslav, «što se preselio na Ljubotinj, predak je tamošnjeg bratstva Šaban, koje se ranije prezivalo Dragoslavljevići...»

I u Bjelošima, selu na domak Cetinja, sačuvane su uspomene o negdašnjim Vlasima na njihovom zemljištu, koji su «ljeti katunovali sa svojim stadima po bjeloškom zemljištu i po planinama oko Cetinjskog Polja, a zimi silazili u bokeško primorje na zimovanje».

Vlasi su iz Primorja izlazili na Cetinje o Đurđevu-dne, «odnosno najprije na Bjeloše i oko njih», pa nije slučajno što je Radule Vlah izgubio glavu upravo na bjeloškom području.

Pouzdanost se zna da je Radule Vlah često zimovao u Boki Kotorskoj, a nije isključivo da je u Kotoru imao svoj zimovnik, jer je, vjerovatno, i u Mletačkoj Republici imao određena priznanja, slična onim koja su dodjeljivana Ivanu Cmojeviću.

U bližoj okolini Cetinja ima i do danas puno sačuvanih topografskih naziva, koji se odnose na vlaške pastire, kao što su: Alijerov Do, u selu Očinići, kod Cetinja, zatim uganjsko zemljište Udaći.

Urmași ai lor sunt și Ljepave din Popovo Polje și Ivaniševići din Mostar, al căror strămoș „și al unora, și al altora, a fugit în Bajice din cauza răzburării în sânge”. În fine, familii de Ivaniševići există și în satele „de mai sus de Dubrovnik și în unele din ele se numeau Čomade”.

Erdeljanović a menționat apoi că în Popovo Polje, în satul Poljice, există „un trib foarte ramificat cu nume de familie Ivanišević, Ljepava și Mostarice, iar rude de-ale lor mai există și în satele Dračevo, Veličani și Čavaljin din Hertegovina și în orașul Mostar”.

Urmași după cel de-al doilea fiu al lui Ivan Borojević, Vladislav, sunt „Laisavljevići, care se numesc Ivanovići, după Ivan, fiul sau urmașul lui Vladislav”.

Erdeljanović apoi zice: „Ivan nu este urmaș al tuturor, dar și ceilalți au acceptat acest nume de familie, doar Marinovići se numesc și pe mai departe după strămoșul lor Marin Vladislavljević”. El de asemenea menționează că Marinovići există și în Boka și la Trieste. La Trieste, zice lumea, și azi există oameni bogați cu numele Marinović.

Cel de-al treilea fiu al lui Ivan Borojević, Ušur sau Vušur, s-a mutat în Tomiće, în Bjelice, și urmași ai lui sunt neamurile Vušurovići și Ivanovići de acolo, care „știu cu mare siguranță că provin de la Ivan starovlahul (valah venit de pe Stari Vlah)”.

Cel de-al patrulea fiu al lui Ivan Borojević, Dragoslav, „cel care s-a mutat în Ljubotinj, este strămoșul neamului Šaban de acolo, care s-au numit în trecut Dragoslavljevići...”

Și în Bjeloși, sat în apropiere de Cetinje, s-au păstrat amintiri despre valahii de odinioară care au trăit aci, care „vara trăiau în cătune cu turmele lor pe pământurile din Bjeloše și în munții din jurul Câmpiei Cetinje, iar iarna coborau pe Litoralul din Boka la iernat.”

Valahii veneau în Cetinje de pe Litoral în ziua de Sf. Gheorghe, „respectiv mai întâi treceau prin Bjeloși și împrejurimi”, astfel că nu este chiar întâmplător că Radule Vlah și-a pierdut capul tocmai în zona satului Bjeloși.

Se știe foarte bine că Radule Vlah deseori ierna în Boka Kotorska și nu este exclus că a avut loc de iernat și în Kotor, fiindcă, probabil, și Republica Veneția i-a acordat anumite recunoștințe, asemănătoare celor pe care le-a conferit și lui Ivan Crnojević.

În apropiere de Cetinje există și azi multe toponime păstrate care se referă la păstorii valahi, cum sunt: Alijerov Do, în satul Očinići, lângă Cetinje, apoi suprafața de pământ Udaći din Ugnji.

Jedno od uganjskih bratstava zove se Lagatori, «koji su vjerovatno vlaščkog porijekla». Isto tako su Šorovići i Šorovo Ždrijelo u Ugnjima, vjerovatno, uspomena na negdašnje Vlahe.

Selo Burmazi u Hercegovini je takođe vlaščkog porijekla, koje ima i staro groblje, koje je i do danas sačuvalo stari naziv: Vlaško Groblje.

Kao što se, na osnovu, navedenih podataka, da zaključiti, tragovi vlaščkih plemena ostali su i poslije protjerivanja Vlaha iz Cetinjskog polja i sa šireg područja podlovcénske Crne Gore.

Na osnovu, doduše, oskudnih zapisa, toponima, patronima, dokumenata, predmeta, legendi, sjećanja i sačuvanih predmeta, doznajemo o prisustvu vlaščkih plemena na širem području Boke Kotorske i Crnogorskog primorja. Blaga primorska klima i čuveni pašnjaci na obroncima Rumije, bili su izuzetno povoljni za stočare i njihova stada i sa drugih područja, o čemu posebno saopštava, u svom radu, mr Cvetko Pavlović. On kaže da su sačuvana predanja «o prisustvu Rumuna, ili, kako se u narodu kaže, Vlaha, u Crnoj Gori i na Crnogorskom Primorju», pa nastavlja: «Blaga primorska klima i čuveni rumijski pašnjaci vjekovima su predstavljali idealno mjesto za stočare i njihova brojna stada». Pavlović posebno potencira da se jugoistočno od Bara, «na obroncima planine Rumije, nalazi selo Međureč, bogato planinskim izvorima i pašnjacima».

Proučavanjem vlaščkih stočara na širem području Bara, bavio se poznati etnolog Andrija Jovićević, koji je zapisao da su selo Međureč naseljavala bratstva: Skornjan, Ivačkovići, Slakovići, Kukulj i Količići, pa zaključuje: «Ivačkovići ili Robeli su iz Rumunije».

Po Jovićeviću je najvjerovatnija pretpostavka da su ova stočarska vlaščka plemena došla iz Banata, iz Deliblata, «jer je poznato da su u ovom mjestu postojale i živjele porodice sa prezimenom Ivačković».

Na osnovu izloženog da se zaključiti da su se Vlasi u srednjem vijeku bavili stočarstvom, kao osnovnim izvorom egzistencije, pa je sasvim normalno što su prirodni uslovi ovih prostora pogodovali njihovom naseljavanju.

Koliki su prostor zauzimala i gdje su se sve naseljavala vlaščka plemena u srednjem vijeku, teško je sveobuhvatno utvrditi. Međutim, zna se da ih je bilo svuda tamo gdje su im prirodni uslovi omogućavali da se nasele. Ilustracije radi navodimo podatak da se na sjeveru Crne Gore, u opštini Pljevlja, nalazi jedno naselje, čiji se žitelji prezivaju imenom Vlah.

Unul dintre neamurile din Ugnji se numește Lagatori, „care probabil sunt de origine valahă”. De asemenea Šorovići și Šorovo Ždrijelo din Ugnji sunt probabil atestări despre valahii de odinioară.

Satul Burmazi din Herțegovina este, de asemenea, de origine valahă și are un cimitir vechi care și-a păstrat până azi vechiul nume: Vlaško Groblje (Cimitirul Valah).

După cum se poate conchide, pe baza datelor amintite mai sus, urme ale triburilor valahe au rămas și după alungarea valahilor din Cetinjsko Polje și din zona mai largă a Muntenegrului de la poalele Lovćenului.

Pe baza unor materiale scrise (de fapt, puține la număr), toponime, patronime, documente, obiecte, legende, amintiri și unelte păstrate, aflăm multe lucruri despre prezența triburilor valahe pe teritoriul mai larg al regiunii Boka Kotorska și pe Litoralul muntenegrean. Clima blândă de pe Litoral și cunoscutele pășuni de pe coastele muntelui Rumija au fost foarte favorabile și pentru păstorii și turmele lor din alte părți, fapt asupra căruia ne indică în lucrarea sa mr. Cvetko Pavlović. El menționează că sunt păstrate tradiții orale populare (legende) „despre prezența românilor sau valahilor, cum le zice lumea, în Muntenegru și pe Litoralul muntenegrean”, și continuă: „Clima blândă de pe Litoral și cunoscutele pășuni de pe Rumija secole în șir au fost un loc ideal pentru crescătorii de vite și numeroasele lor turme”. Pavlović accentuează în mod deosebit că la sud-est de Bar, „pe coastele muntelui Rumija, se află satul Međureč, care dispune de bogate izvoare și pășuni”.

Trecutul păstorilor valahi de pe teritoriul mai larg al orașului Bar a fost cercetat de cunoscutul etnolog Andrija Jovićević, care a notat că în satul Međureč au trăit neamurile: Skornjan, Ivačkovići, Slakovići, Kukalj și Količići, și a ajuns la concluzia că „Ivačkovići sau Robeli sunt de origine din România”.

După Jovićević, cea mai sigură premisă este aceea că aceste triburi de păstori valahi ar fi venit din Banat, din satul Deliblata, „fiindcă este cunoscut că în această localitate au trăit familii cu numele Ivačković”.

Pe baza celor expuse, se poate ajunge la concluzia că valahii în Evul Mediu s-au ocupat cu zootehnia drept sursă de bază a existenței lor, astfel că este întru totul normal că condițiile naturale de pe aceste meleaguri au favorizat colonizarea (așezarea) lor.

Este foarte greu să stabilim exact ce teritoriu au ocupat și unde tot s-au colonizat triburile valahe în Evul Mediu. Însă, se știe că erau pretutindeni acolo unde condițiile naturale-au permis să se colonizeze. De exemplu, în partea de

Iz tog bratstva ima i danas poznatih ličnosti, kao što je Miloš Starovlah, republički sekretar Zavoda za izdavanje udžbenika, u penziji.

Mnoga vlaška plemena su kasnije prelazile u pravoslavnu vjeru, kao što je bio slučaj sa onim plemenima koja su se nalazila na širom području podlovcenske Crne Gore. Dolaskom Turaka i učvršćivanjem njihove vlasti u ravničarskim predjelima Crne Gore i Primorja, vlaška plemena su prelazila u islam. Za primjer islamizacije navodimo selo Međureč, koje etnografski pripada Mrkojevićima, a koje je, prije dolaska Turaka i osvajanja Bara, pripadalo Mletačkoj Republici.

Ona vlaška plemena koja su gravitirala prema Boki Kotorskoj i Crnogorskom Primorju, primala su katoličku vjeru.

mord a Muntenegrului, în comuna Pljevlja, se află o localitate ai căror locuitori au numele de familie Vlah. Ca urmași ai acestui neam există și azi personalități cunoscute, cum este, de exemplu, Miloš Starovlah, fost secretar republican al Institutului pentru editarea manualelor, azi pensionar.

Multe triburi valahe au trecut mai târziu la ortodoxie, cum era cazul cu triburile care s-au aflat pe teritoriul mai larg al Muntenegrului de la poalele Lovćenului. Odată cu venirea turcilor și instaurarea puterii lor în regiunile de câmpie ale Muntenegrului și pe Litoral, triburile valahe au trecut la islam. Drept exemplu de islamizare amintim satul Međureč, care din aspect etnografic face parte din Mrkojevići, dar care, înainte de venirea turcilor și cucerirea orașului Bar, a aparținut Republicii Veneția.

Acele triburi valahe care au gravitat spre Boka Kotorska și Litoralul muntenegrean au trecut la catolicism.



*Vlaška crkva, najstarije versko mesto na
Cetinju*

*Biserica Valahă, cel mai vechi lăcaș de
credință din Cetinje*

VLAŠKA CRKVA, NAJSTARIJE VERSKO MESTO NA CETINJU

Iznad centra Cetinja uzdiže se Vlaška crkva, o kojoj poznati crnogorski istraživač Ljubomir Kapisoda koji, u svojoj studiji «Vlaška crkva», kaže da je «Vlaška crkva najstarija crkva u Cetinjskom polju o kojoj se zna i da se ona nalazi u centralnom delu grada. Podignuta je polovinom XV-og veka kao prvo zdanje u nekadašnjem Podlovcenskom Dolu, ravnici kroz koju je proticala reka Cetina, posle čijeg nestanka, buduće naseljeno mesto Cetinje je dobilo njeno ime. Veliki srpski etnograf, dr. Jovan Erdeljanović, u svojim radovima pominje, kao najstariji pisani dokumenat o ovoj crkvi, Povelju Ivana Crnojevića u vezi manastira Cetinja, a u kome se govori da se manastir nalazi «ispod Vlaške crkve» i «... oko Vlaške crkve». Erdeljanović takođe kaže: «Vlaška crkva, koja je poznata pod tim imenom i danas, prvobitno je sagrađena od pruća i obložena nabojem» i da «o Vlaškoj crkvi postoje mnoga narodna predanja koja sam zapisao od plemena iz Cetinja, tačnije od bratstva Ivanovića i bratstva Ivaniševića iz Donjeg Kraja, a i od plemena Bjelići. Ova predanja su sačuvana u prvobitnom obliku i u bratstvu Šaban iz Riječke nahije, koji imaju zajedničke pretke sa Ivanovićima i Ivaniševićima iz Donjeg Kraja».

«Prema narodnom predanju – piše Erdeljanović u svom radu «Stara Crna Gora» – predak ovih bratstva, Ivan Borojević, usled najezde Turaka, bio je primoran da pobegne, sa četiri svoja sina, iz Starog Vlaha, sa Zlatibora, u Zetu, a iz Zete je stigao na Cetinje... Pred smrt, savetovao je svoje sinove da se nastane i ostanu na Cetinju, a njega da sahrane pored crkve na Obodu ili da na mestu gde bude sahranjivan oni podignu crkvu. Kad je preminuo Ivan Borojević, njegovi sinovi su ga sahranili na najvećem uzvišenju u blizini, a pored njegovog groba sazidali su crkvicu

BISERICA VALAHĂ, CEL MAI VECHI LĂCAȘ DE CREDINȚĂ DIN CETINJE

Centrul orașului Cetinje este străjuit de Biserica valahă, despre care cercetătorul muntegrecan Ljubomir Kapisoda în studiul său „Vlaška crkva”, spune că „Biserica valahă este cea mai veche biserică cunoscută în Cetinjsko polje (Câmpia Cetinje), și ea se află în partea centrală a orașului. A fost ridicată pe la jumătatea secolului al XV-lea, drept prima zidire în Lovčenski dolac (Valea de la poalele muntelui Lovčen) de odinioară, prin care curgea Cetina, râu care prin dispariția sa a lăsat numele său viitoarei localități Cetinje”. Marele etnograf sârb dr. Jovan Erdeljanović amintește în studiile sale, drept cel mai vechi document despre această biserică Charta lui Ivan Crnojević oferită mănăstirii Cetinje, în care se spune: „mai jos de Vlaška crkva” și „... pe lângă Vlaška crkva”. Același Erdeljanović mai spune că „Vlaška crkva, cunoscută și astăzi sub aceeași denumire, a fost construită inițial din nuiele și tencuită cu pământ muiat” și că despre „Vlaška crkva” circulă mai multe legende pe care le-am cules de la triburile: din Cetinje, mai exact de la neamurile Ivanovići și Ivaniševići din Donji Kraj, dar și de la triburile Bjelići. Aceste legende s-au păstrat aproape în forma lor autentică și la familiile Šaban din Riječka nahija, care au aceeași strămoși cu Ivanovići și Ivaniševići din Donji Kraj”.

„După cum spune legenda –scrie Erdeljanović în studiul său „Stara Crna Gora” - strămoșul acestor familii, Ivan Borojević a fugit din cauza turcilor cu patru fii ai săi din Stari Vlah, de pe muntele Zlatibor, în Zeta, de unde a venit la Cetinje.... Înainte de a muri și-a sfătuit fiii să se stabilească definitiv aici, iar când el va muri să-l îngroape lângă biserica de la Obod, sau că acolo unde îl vor îngropa să-i ridice o biserică. Când Ivan Borojević a murit, fiii săi l-au îngropat pe cea mai înaltă colină din apropiere, iar lângă mormântul lui au înălțat o bisericuță pe care au închinat-o Sf. Măria Mică (Nașterii Maicii Domnului). Alături de el și-au înmormântat, mai târziu, și pe mama Jelica”.

koju su posvetili Sf. Maloj Bogorodici . Pored njega kasnije su sahranili i svoju majku Jelicu».

Na taj način, uz pomoć narodnog predanja, saznajemo da ona dva i dan-danas sačuvana nadgrobna spomenika u obliku sarkofaga ispred Vlaške crkve pripadaju Ivanu Borojeviću i njegovoj ženi Jelici».

Erdeljanović u svojim radovima piše takođe da su potomci Ivana Borojevića, Ivaniševići i Ivanovići, nastavili da sahranjuju svoje mrtve ispred Vlaške crkve, tako da «zaključujemo logički da su Ivanovići i Ivaniševići direktni potoci Starovlaha».

Međutim, jedno narodno predanje, koje postoji u bratstvu Delje iz Donjeg Kraja, kaže da su Vlašku crkvu podigli Vlasi sa Starog Vlaha, «po kome je crkva dobila ime» i da je bratstvo Delje došlo u Donji Kraj pre Borojevića, odnosno da se tu nastanili zajedno sa njihovim pretkom Stevanom Deljem, koji je bio Ivan-begov ratnik.

Međutim, crnogorski etnograf Andrija Jovičević, koji je bio Erdeljanovićev bliski saradnik, kaže u svojim radovima da su «Vlasi imali sopstvenu crkvu u Cetinjskom Polju, a koja se i danas zove Vlaška crkva i da se tu, na Cetinju i u njegovoj okolini, nalazilo sedište Vlaha. Oдавде su Vlasi krenului sa svojim stadima na ispašu na planini Lovćen i u Župi, u blizini Rijeke Crnojevića». Jovičević napominje da su «Vlasi u ovom kraju živeli u velikom broju i da sve dok su napasali svoja stada u ovim krajevima nije postojala druga naseobina osim «one vlaške».

* * *

O staroj Vlaškoj crkvi na Cetinju piše i istraživač Lazar Popović, koji u svojim studijama napominje: « Priča se da su temelje današnje Vlaške crkve postavili neki ovčari koji su leti, sa svojim stadima, došli u katune na Lovćen planini. Pouzdano se zna da je ona starija od Ivan-begovog manastira*, jer postoji još od 1450. godine, što se može videti iz natpisa na crkvi».

* Ivan-beg je, ustvari, Ivan Crnojević, Zetski gospodar, koji je na Cetinje došao tek 1475-1476. godine.

Astfel, aflăm din legendă, că cele două morminte păstrate și până azi în formă de sarcofag în fața Bisericii valahe, ar fi ale lui Ivan Borojević și ale soției sale Jelica.

Același Erdeljanović mai spune în scrierile sale că urmașii lui Ivan Borojević, Ivaniševići și Ivanovići au continuat să-și îngroape morții în fața Bisericii valahe, din ceea ce „deducem logic că Ivanovići și Ivaniševići sunt urmași direcți ai starovlahilor”.

O altă legendă însă circulă în neamul Delje din Donji Kraj potrivit căreia Biserica valahă a fost înălțată de valahii pe pe Stari Vlah, „după care biserica respectivă și-a primit numele” și că acest neam Delje a venit aci înainte de Borojevići, împreună cu străbunicul lor Stevan Delje, un fost ostaș al lui Ivan-beg.

În schimb, etnograful muntegrecan Andrija Jovičević, de altfel colaborator apropiat al lui Erdeljanović, spune în studiile sale că „Valahii au avut o biserică proprie pe Câmpia Cetinje, care și astăzi se numește Vlaška crkva și că aci, la Cetinje și împrejurimi, era sediul valahilor. De aci plecau păstorii valahi cu turmele la păscut, pe muntele Lovčen și în Župa, în apropiere de Rijeka Crnojević.” Jovičević mai spune că „Valahii erau foarte numeroși în această zonă și că atâta timp cât își păstoreau ei turmele în aceste ținuturi, nu mai exista aici o altă localitate „decât cea a valahilor”.

* * *

Despre vechea biserică valahă de la Cetinje scrie și cercetătorul Lazar Popović care în studiile sale menționează: „Se zice că temeliiile actualei Biserici valahe le-au pus niște ciobani care vara urcau cu turmele în cătunele de pe Lovčen. Cu siguranță se știe că ea este mai veche decât Mănăstirea lui Ivan-beg,* fiindcă există din anul 1450, așa după cum se poate vedea pe inscripția de pe biserică”.

Biserica valahă, la început construită din nuiele și lipită cu pământ muiat, a fost pe parcursul anilor, în mai multe rânduri, renovată. Se știe precis că „pereții” din nuiele au fost înlocuiți cu pereți din material solid, iar mai târziu

* Ivan-beg, este, de fapt, Ivan Crnojević, domnitorul statului Zeta, care a venit la Cetinje abia prin anii 1475-1476

Vlaška crkva, koja je prvobitno sazidana od pruća i obložena nabojem, renovirana je nekoliko puta tokom vremena. Precizno se zna da su «zidovi» od pruća zamenjeni sa zidovima od čvrstog materijala, a kasnije sa kamenim zidovima, a 1864. godine crkva je dobila sadašnji izgled.

«Pre rata iz 1876. godine, crkva je bila jedino zdanje u kraju, a nalazila se na jednoj uzvišici, daleko od kuća ispod te uzvišice, ali vremenom, kada su nikle i mnoge druge kuće oko nje, ona je ostala u samom centru grada. Prvobitno, crkva je bila mala, sazidana od pruća, i u njoj su se skupljali vlaški ovčari za vreme bogoslužjenja i da bi zajedno slavili crkvene praznike.

Drugi put crkva je obnovljena od čvrstog materijala, a treći put od kamena, kada je nešto povećana i njena površina, a 1864. godine je obnovljena iz temelja, tj. polazeći od starih osnova».

O Vlaškoj crkvi na Cetinju pisali su, raznim povodima, pored ova tri istraživača – Erdeljanovića, Jovičevića i Popovića, i: Jovan Ivanišević, Pavle Rovinski, Mihailo Gazivoda, Ilija Zarić, Nikolaj Dorjemedov, Đoko Popović, Dušan Martinović, Ljubomir Kapisoda, Ljubomir Nenadović, a u poslednje vreme Đuro Batričević i Cvetko Pavlović.

Kako izgleda danas ova crkva? Ljubomir Kapisoda opisuje Vlašku crkvu na sledeći način: «Vlaška crkva je jednobrodna kamena građevina sa oltarom i polukružnom apsidom na istoku i glavnim portalom na zapadu. Iznad lučnog portala nalazi se kamena ploča sa natpisom; iznad je jednostavna, osmokraka rozeta kružnog oblika, koju su klesali nepoznati majstori. Zapadna fasada se završava sa visokim zvonikom na preslicu, sa tri otvora. Na severnoj i južnoj fasadi su po dva prozora sa kamenim okovratnicima koji se lučno završavaju.

Unutrašnjost Crkve je podeljena s četiri para pilastera na pet traveja. Pilasteri formiraju polukružno zavedene niše iznad kojih je horizontalni venac kao osnovica polukružnog svoda. Oltarski prostor i naos odvojeni su ikonostasom, na kojem je natpis: «Izvolenijem oca pospješnijem sina i sovršenijem svetoga duha, i zobrazi se ovaj sveti hram rođenstva presvete Bogorodice, dozvoljenjem blagovjernoga Gospodara i kneza Nikole I Blagoslovom visokopreosvećenog mitropolita Ilariona, trudom i troškom pravoslavne parohije donjokrajske 1878. godine».

Ikonostas je radio Vasilije Dinovski, zograf iz Makedonije, koji je slikarsku veštinu izučio u Rusiji, a naslikao je i druge ikonostase crkava u Srbiji, Makedoniji, Bosni i Dalmaciji.

cu pereți din piatră de munte și, în final, în 1864, biserica și-a primit aspectul pe care îl are în prezent.

„Înainte de războiul din 1876, biserica era singura zidire din întreg ținutul, înălțată pe o colină, departe de casele de la poalele acesteia iar, după aceea, după ridicarea mai multor case în jurul ei, ea a rămas în centrul orașului. La început, biserica era micuță, construită din nuiele, în care se adunau ciobanii valahi la slujbele religioase și își petreceau sărbătorile împreună.

Pentru a doua oară biserica a fost reconstruită din material solid, iar pentru a treia oară, ceva și mărită suprafața, din piatră, iar mai apoi, în 1864, reconstruită din temelie dar pe vechiile fundații”.

Despre Biserica valahă din Cetinje, au mai scris cu diferite ocazii, pe lângă cei trei cercetători amintiți: Erdeljanović, Jovičević și Popović și Jovan Ivanišević, Pavle Rovinski, Mihailo Gazivoda, Ilija Zarić, Nikolaj Dorjemedov, Djoko Popović, Dušan Martinović, Ljubomir Kapisoda, Ljubomir Nenadović, iar în ultima vreme, Djuro Batricević și Cvetko Pavlović.

Cum arată astăzi această biserică? Ljubomir Kapisoda o descrie cam în felul următor: „Biserica valahă este un edificiu din piatră cu o singură navă, având un altar și absidă în formă de semicerc la răsărit și portalul principal la apus. Deasupra portalului în formă de cerc se află o placă din piatră cu inscripție; iar mai sus o rozetă simplă în opt colțuri, în formă de cerc, care a fost sculptată de meșteri necunoscuți. Fațada dinspre apus se termină cu un turn înalt cu clopotniță cu trei deschizături. Pe fațadă dinspre miază-noapte și pe cea dinspre miază-zi se află câte două ferestre cu arcade de piatră care se termină cu câte un arc.

Interiorul Bisericii este împărțit prin patru parapilaștrii ridicați pe cinci travee. Pilaștrii formează nișe în formă de semicerc deasupra cărora se află o cunună orizontală drept bază a boltei în formă de semicerc. Spațiul altarului și naosul sunt separate prin iconostas, pe care întâlnim inscripția: „Cu voia Tatălui, cu ajutorul Fiului și prin fapta finală a Sfântului Duh, s-a ridicat acest sfânt templu al Nașterii Maicii Domnului, cu permisiunea dreptcredinciosului Domnitor și Cneaz Nikola I și prin binecuvântarea dată de Î.P.S. mitropolitul Ilarion, prin osteneala și pe socoteala parohiei ortodoxe din Donji Kraj, la anul 1878”.

Iconostasul bisericii a fost pictat de zugravul Vasilije Dinovski originar din Macedonia, care și-a însușit arta de a picta în Rusia și care a mai pictat mai apoi și alte iconostase ale bisericilor din Serbia, Macedonia, Bosnia și Dalmația .

U enterijeru crkve, s leve strane od ulaza, aplicirana je 1922. godine mermerna spomen-ploča, poklon Ljuba P. Ivaniševića. Na ploči su uklesana imena poginulih Donjokrajaca u balkanskim ratovima i prvom svetskom ratu. Desno od ulaza nalazi se grob mitopolita Ilariona Roganovića.

Tokom svoje istorije, Vlaška crkva bila je veoma cenjeno versko mesto, cenjeno i od strane samih crnogorskih gospodara (vladara), tako da su, na primer, godine 1860., 27. oktobra, u Vlaškoj crkvi venčani Nikola I Petrović Njegoš, gospodar Kneževine Crne Gore, i Milena Vukotić, ćerka čuvenog crnogorskog vojvode Petra Vukotića. Pedeset godina kasnije, prilikom svečanosti pedesetogodišnjice vladavine i krunisanja kralja Nikole I, 10. avgusta 1910., u Vlaškoj crkvi je obavljeno blagodarenje kraljevskog para.

«Crkva je po tipu grobljanska crkva – piše takođe Kapisoda. Oko nje je sačuvano nekoliko nadgrobnih spomenika znamenitih istorijskih ličnosti. Tu su i dva stećka. O groblju pred Vlaškom crkvom zabeleženo je više, ponekad kontroverznih, podataka. Sasvim je sigurno da je bilo nadgrobnih spomenika znamenitih istorijskih ličnosti, među kojima su i ova dva stećka. Oni upravo služe kao povod da se pomenu i drugi kojih više nema, naime, prema legendi, sačuvani nadgrobnici pripadali su Ivanu Borojeviću i njegovoj ženi Jelici. Prema Erdeljanovićevoj zabelešci, dva sačuvana nadgrobnna kamena bila su najpre okrenuta jedan prema drugom, pa su «u najnovije vreme» (sredinom prošlog veka) stavljeni uporedo. Ljubomir Nenadović zapisao je da su pomenuti nadgrobnni kamenovi pripadali istaknutom hajdučkom harambaši Baji Nikoliću Pivljaninu i njegovoj supruzi. Ostali komentatori su se različito odnosili prema dvema verzijama o sačuvanim nadgrobnim kamenovima. Jedni su prihvatili gledište da su oni obeležavali humke Ivana Borojevića i njegove žene Jelice, a drugi da se odnose na Baja Pivljanina i njegovu suprugu. Izgledala je verovatna pretpostavka da su u pitanju nadgrobnni kamenovi koji su obeležavali grobove Baja Pivljanina i njegove žene. Na takvu pomisao najviše su upućivali tragovi urezani u kamenu. Ova dva zanimljiva nadgrobnna spomenika danas su postavljena s leva i s desna uz spoljnu gvozdenu kapiju. To su monolitni kameni blokovi u obliku paralelopipeda. Na kamenom bloku koji stoji levo od ulaza urezan je reljef jahača na konju s kopljem u ruci; reljef je utisnut u desnu bočnu stranu. Na

La intrarea în biserică, de partea stângă, a fost aplicată în anul 1922 o placă memorială din marmoră, donație făcută de Ljuba P. Ivanišević. Pe această placă sunt scrise numele locuitorilor din Donji Kraj care au căzut în războaiele balcanice și în primul război mondial. Iar de partea dreaptă se află mormântul mitropolitului Ilarion Roganovic.

De-a lungul istoriei sale Biserica valahă a fost un lăcaș sfânt foarte apreciat până și de domnitorii muntenegreni, astfel, de exemplu, la 27 octombrie 1860, în această biserică, s-au cununat Nikola I Petrović Njegoš, domnitorul Muntenegrului, și Milena Vukotić, fiica cunoscutului voievod muntenegrean Petar Vukotić. Cincizeci de ani mai târziu, cu prilejul marcării jubileului de 50 de ani de domnie și de la încoronarea regelui Nikola I, la 10 august 1910, în Biserica valahă a fost săvârșit un Te Deum în cinstea cuplului regal.

Biserica este de tip capelă de cimitir, - scrie în continuare Kapisoda. În jurul ei s-au păstrat mai multe monumente funerare ale unor celebre personalități din istoria muntenegreană. Se află și două pietre funerare. Despre cimitirul din fața Bisericii au fost înregistrate mai multe date, dar care uneori sunt controversate. E cert însă că au existat monumente funebre ale personalităților istorice celebre, printre care și cele două pietre funerare. Ele tocmai sunt un motiv pentru a se aminti și altele, dar care nu mai există. Anume, potrivit legendei, monumentele funerare păstrate au aparținut lui Ivan Borojević și soției sale, Jelica, iar potrivit celor consemnate de Erdeljanović, cele două pietre funerare, au fost întoarse la început cu capul unul spre celălalt, iar în „timpurile mai noi” (pe la mijlocul secolului trecut) au fost așezate paralel. Ljubomir Nenadović a consemnat că pietrele funerare amintite au aparținut cunoscutului căpitan de haiduci Baja Nikolić Pivljanin și soției sale. Ceilalți comentatori s-au postat în mod diferit față de cele două versiuni referitoare la monumentele funerare păstrate. Unii au acceptat opinia că ele sunt morminte ale lui Ivan Borojević și soției sale, Jelica, iar alții că se referă la Baja Pivljanin și soția sa. Pare mai verosimilă versiunea că marchează mormintele lui Baja Pivljanin și soției sale, fapt asupra căruia indicau urmele săpate în piatră. Aceste două interesante monumente funerare azi se află la stânga și la dreapta porții de fier exterioare. Acestea sunt blocuri monolite de piatră în formă de paralelipiped. Pe piatra funerară care se află de partea stângă este sculptat în relief un călăreț cu sulița în mână; relieful se află în partea laterală dreaptă. Pe suprafața dreaptă de sus

gornjoj ravnoj površini je mač, takođe u reljefu. Ti simboli zaista mogu asociirati na legendarnog ratnika Baja Pivljanina, koji je dao svoj život u odbrani Cetinja.

Drugi, slični nadgobni kamenovi, o čijem nekadašnjem postojanju govore podaci, uzidani su u temelje crkve prilikom njene posljednje restauracije 1878. godine. I podaci o njima upućuju da su u pitanju svojevrsni nadgrobni spomenici, stećci, kojima je obilovalo područje severozapadne Crne Gore. Dakle, ti nadgrobni kamenovi su tipični za područje iz kojeg su poticali Bajo i njegova družina, koji su poginuli na Vrtijelci kod Cetinja 1685. godine.

Može se pretpostaviti da su Bajo Pivljanin i njegova supruga sahranjeni ispred Vlaške crkve, pa je, možda, na njihove grobnice stavljeno i to kamenje.

Nesumnjivo je da su oba kamena bila mnogo ranije na grobovima nekih drugih znamenitih ličnosti; verovatno na grobovima Ivana Borojevića i njegove žene, kao što to predanje tvrdi.

Kako se broj stanovnika Cetinja u drugoj polovini prošlog veka naglo povećavao, to je i groblje pred Vlaškom crkvom postalo preusko da primi sve one koje je trebalo sahraniti. Stoga je i u tom pogledu trebalo odrediti drugu lokaciju.

«Glas Crnogoraca» od 2. (14.) aprila donosi napis «Uređenje groblja oko Vlaške crkve». U njemu stoji:

«Napredovanje varoši Cetinja za ovo posljednjih nekoliko godina, toliko je veliko, da je groblje «Vlaške crkve», koje nekad bješe na kraju, došlo sada u sredinu iste. Uređenje varoši samo zahtijeva uređenje i livelisanje groblja.

Njegovo Visočanstvo Gospodar, pored ostalih briga, vazda očinski starajući se o uređenju varoši i ukrašenju crkava... blagoizvolio je narediti, da se o njegovom trošku uradi, a uređenje to otpočne 12. maja ove godine.

Osobitu podaničku zahvalnost izjavljujući od strane opštine donjokrajске Nj. V. Gospodaru na njegovom vazdašnjem staranju i visokoj pomoći, u isto vrijeme preporučujemo svakom, koliko Donjokrajcima i građanima varoši Cetinja, toliko i Crnogorcima i inostrancima, oni koji

se află o sabie, de asemenea sculptată în relief. Aceste simboluri într-adevăr pot să facă trimiteri la legendarul Baja Pivljanin, care și-a sacrificat viața apărând orașul Cetinje.

Alte monumente funerare similare, despre existența cărora vorbesc multe date disponibile, au fost zidite în temeliiile Bisericii cu ocazia ultimei ei restaurări din anul 1878. Și datele despre ele vorbesc, despre faptul că ele sunt monumente funerare specifice, pietre funerare care au existat cândva într-un număr foarte mare în nord-vestul Muntenegrului. Așadar, astfel de monumente funerare sunt tipice pentru regiunea din care proveneau Baja și ceata lui, care au pierit în Vrtijelica, lângă Cetinje, în anul 1685.

Se poate presupune că Baja Pivljanin și soția sa au fost înhumați în fața Bisericii valahe, astfel că e posibil ca și pe mormintele lor să fie puse asemenea pietre.

Este însă incontestabil că ambele pietre se aflau cu mult înainte pe mormintele altor celebre personalități; probabil pe mormintele lui Ivan Borojević și soției sale, după cum spune legenda.

În a doua jumătate a secolului trecut numărul locuitorilor din Cetinje a crescut brusc astfel că cimitirul din fața Bisericii valahe a devenit prea mic și trebuia să se găsească un alt loc pentru cimitir.

Despre aceasta a scris și periodicul „Vocea muntenegrenilor” (Glas Crnogoraca) din 2 (14) aprilie 1897 în articolul „Amenajarea cimitirului din jurul Bisericii valahe, menționează:

„Dezvoltarea orașului Cetinje din ultimii ani este atât de mare încât cimitirul Bisericii valahe, care cândva era la capătul orașului, a ajuns în mijlocul lui. Amenajarea orașului pretinde și amenajarea și mutarea cimitirului.

Măria Sa Domnitorul, pe lângă toate celelalte griji, stăruindu-se totdeauna ca un părinte de amenajarea orașului și întreținerea bisericilor, a binevoit să poftască să ordone ca aceasta să se facă pe socoteala lui, iar amenajarea propriu-zisă să înceapă în 12 mai a.c.

Mulțumiri deosebite Măriei Sale Domnitorului din partea supușilor săi îi exprimă comuna Donji Kraj, pentru permanenta lui stăruință și înaltul lui ajutor, și în același timp recomandăm fiecăruia, atât locuitorilor din Donji Kraj, cât și cetățenilor orașului Cetinje, atât muntenegrenilor, cât și străinilor care doresc să-și mute pe cei dragi în partea de stânga a orașului, să-și înainteze

žele svoga bližnjega izvesti u lijevi dio naselja, da tu želju pismeno ili usmeno dostave potpisatim kojim je taj rad povjeren do gore rečenog dana, jer će po tada biti kasno, pošto se rad mora odmah početi.

Cetinje, 2. aprila 1897.

Tutorstvo Vlaške crkve
Oficir Šako Nikov Milošević
Pero M. Ivanišević
Martin N. Popović».

Ova odluka, odnosno naredba crnogorskog Gospodara, koja je objavljena u proleće 1897. godine, a u vezi zabranjivanja daljeg sahranjivanja ispred Vlaške crkve imala je veliko značenje za pretvaranje Vlaške crkve u svojevrsan spomenik kulture. To je naglašeno i zahtevom o stručnom uređenju i «livelisanju» onih grobova koji se konzerviraju i ostaju kao svedočanstvo prošlosti.

Vlaška crkva je, ustvari, istovremeno jedan specifičan i vredan spomenik kulture iz istorije Crnogoraca, ali i važno svedočanstvo o postojanju i životu starih Vlaha na osvim prostorima, odnosno o onima koji su podigli ovu crkvu.

această dorință în scris sau pe cale orală celor subsemnați, cărora le-a fost încredințată această lucrare, până în ziua menționată mai sus, căci după aceea va fi târziu, fiindcă lucrarea trebuie începută imediat.

La Cetinje, în 2 aprilie 1897.

Tutorii Bisericii Valahe:
Ofițerul Šako Nikov Milošević,
Pero M. Ivanišević,
Martin N. Popovic”

Această hotărâre, respectiv ordin al Domnitorului muntenegrean, în primăvara anului 1897, despre interzicerea în continuare a înmormântărilor în fața Bisericii valahe a avut o importanță deosebită pentru transformarea Bisericii valahe într-un monument cultural specific. Aceasta a fost accentuat și prin pretenția de a se amenaja și muta acele morminte care pe parcursul anilor ce au urmat s-au conservat și astfel au rămas adevărate mărturii ale trecutului.

Biserica valahă este de fapt, un monument cultural specific și valoros, în același timp, în istoria poporului muntenegrean, dar și o mărturie a existenței și viețuirii vechilor valahi în aceste ținuturi, a acelora, deci care au înălțat-o.



Vlaški toponimi u staroj Crnoj Gori

*Toponime Valahe în străvechiul
Muntenegru*

Dr Jovan Erdeljanović i njegov bliski saradnik i poznati crnogorski etnograf Andrija Jovičević, najviše su radili na rasvetljavanju romanizovanih Vlaha, njihovom doseljavanju u staru Crnu Goru i njihovim toponimima, kao jedinim uspomnama na njihov boravak na ovim prostorima, sačuvanim do današnjih dana.

Po dolasku Ivana Borojevića, sa svoja četiri sina, u Podlovcenski Dolac, kasnije Cetinje, oni podigoše Vlašku crkvu 1450. godine, kao najstariji sakralni objekat na ovim prostorima.

Vlaška plemena su, po rečima Andrije Jovičevića, bila mnogobrojna i “dok su se oni ovuda kretali i napasali stoku nije bilo u ovijem krajevima drugog naselja osim Vlaškog”.

Vlasi su se brzo razmnožavali, pa je bilo logično što su postepeno naseljavali šire područje onovremene stare Crne Gore, koja se prostirala na prostoru Katunske i Riječke nahije, ondašnjih teritorija, koje danas, sa Cetinjem, čine opštinu Cetinje.

Vlaška plemena su svoja stada, za vrijeme ljeta, napasali na zapadnim i sjevernim stranama Cetinja, gdje su se nalazili bogati pašnjaci. To su bili bujni pašnjaci u podnožju Lovćena, na području Čeklića, Cuca i Tomića.

Kada bi nastupila hladna jesen i ledena zima, vlaški nomadi bi se spuštali, sa svojom stokom, u toplije predjele, a to su bili Primorje i šire područje Skadarskog jezera.

Vlaška plemena su se razvijala, širila i živjela na širokom području Crne Gore, predvođeni svojim istaknutim starješinama. To je bilo sve dotle dok im Ivan Crnojević, sa svojim ljudima, nije pogubio njihovog predvodnika, Radula Vlaha. U vezi s tim, etnograf Andrija Jovičević piše:

TOPONIME VALAHE ÎN STRĂVECHIUL MUNTENEGRU

Dr. Jovan Erdeljanović și colaboratorul său apropiat, cunoscutul etnograf muntegrecan Andrija Jovičević, au lucrat cel mai mult la cercetarea valahilor romanizați, stabilirii lor în străvechiul Muntenegru și a toponimelor lor, drept singure atestări, păstrate până azi, despre șederea lor pe aceste teritorii.

După ce au venit Ivan Borojević și cei patru fii ai săi în Podlovcenski Dolac, azi Cetinje, ei au ridicat aci, în anul 1450, Biserica valahă (Vlaška crkva), drept cel mai vechi edificiu sacru de pe aceste meleaguri.

După cum menționează Andrija Jovičević, triburile valahe au fost numeroase și „cât timp valahii și-au scos animalele la păscut, pe aceste meleaguri n-au fost alte așezări decât cea valahă”.

Valahii s-au înmulțit foarte repede, astfel că era logic să populeze treptat un teritoriu mai larg în Muntenegru de odinioară, care se întindea între regiunile Katunska nahija și Riječka nahija, teritorii de cândva care azi, împreună cu Cetinje, alcătuiesc comuna Cetinje.

În timpul verii, triburile valahe și-au păscut turmele la apus și miază-noapte de Cetinje, unde se aflau bogate pășuni. Este vorba de pășunile de la poalele muntelui Lovćen, pe teritoriul localităților Čeklići, Cuce și Tomići.

Odată cu sosirea toamnei friguroase și a iernii geroase, nomazii valahi coborau cu turmele lor în regiuni mai călduroase, iar acestea se aflau pe Litoral (Primorje) și în apropierea Lacului Skadar.

Triburile valahe s-au dezvoltat, s-au extins și au trăit pe teritorii largi în Muntenegru, fiind conduse de căpetenii de frunte. Așa era până când Ivan Crnojević, cu oamenii săi, nu au ucis pe cunoscuta căpetenie a valahilor, Radule Vlah (Radu Valahul). În legătură cu aceasta, etnograful Andrija Jovičević scrie: „Căpetenia valahilor se numea Radule Vlah; era un viteaz puternic; vara trăia în Cetinje, iar iarna în Primorje (Litoral). Când Ivan Crnojević a vrut să se mute

“Starješina Vlaha, zvao se Radule Vlah; on je bio silan junak; ljetovao je na Cetinje, a zimovao u Primorju. Kad je Ivan Crnojević htio da se seli na Cetinje trebalo mu je prognati Vlahe i samog Radula Vlaha, zato se stane domišljati, kako će Radula ubiti. Nađe se jedan Zećanin iz Grla koji uzme sobom 30 Crnogoraca iz raznih plemena, zapane pod Bjeloškim Sokolom (izvorskom vodom – primjedba autora) i tu ga, kad je išao sa svojom tevabijom (pratnjom – primjedba autora) o Djurdjevu dne iz Primorja na Cetinje, ubije sa svojom pratnjom. Ostavši bez starješine, Vlasi se povukoše iz ovog mjesta.”

Vlasi su iza sebe ostavili mnoge svijetle tragove, pa će u ovom saopštenju biti riječi isključivo o toponimima na području stare Crne Gore, koji su se, kao davna uspomena na stara vlaška plemena, sačuvali do današnjih dana.

U vezi s tim, Dr Jovan Erdeljanović piše: “O negdašnjim Vlasima i njihovom stočarskom nomadizmu ima skoro u svakom plemenu Katunske nahije uspomena i tragova. A najznatniji su i najmnogobrojniji oni u Bjelicama. Tako na pr. u selu Ublicama nalazimo Vlaški Do, za koji se priča da mu je ime došlo otud, što su Vlasi dohodili iz Hercegovine i u tome dolu počijevati (t.j. privremeno stanovali). Na breg ovoga dola ima glavica Pandurica, na kojoj je, vele, stajala straža tih Vlaha. Oni su sahranjivali svoje mrtve kod crkve Sv. Jovana, u susjednom selu Dubu”.

Erdeljanović, zatim, nastavlja: “Na sjevernoj strani istog sela su Katuništa, mjesto na kojem su stajali katuni nekad, u staro doba, po svoj prilici tih Vlaha”.

U selu Tomići se grupa prostranih dolova zove opštim imenom “Vlaške Rupe”, a nedaleko od njih je “Grokopetska Rupa”, nesumnjivo nazvata po nekom imenu ili nazivu iz jezika onih Vlaha, koji su tada na tom području katunovali. Takvim toponimima iz “vlaškog” jezika ima osobito po srednjim i južnim Bjelicama. Tako na području Tomića ima, pored pomenutih, još Lunjić i Ljug, zatim u Mikulićima: Verna, Ljugi i Rijen, a u selu Dub su: Trokujev Do, Jušin Do, Lucinij itd.

Dr Erdeljanović dalje kaže: “U Cetinjskom plemenu slušao sam opštepoznato predanje o Vlasima i o njihovom starješini Radulu Vlahu, kao i o njegovoj pogibiji”. On, zatim, navodi kako su Vlasi izlazili iz Primorja na Cetinje, preko Bjeloša, o Djurdjevu dne i da je u vrijeme Ivana Crnojevića njihov starješina bio Radule Vlah, koga je Ivan želio da se

în Cetinje, trebuia să alunge pe valahi și pe Radule Vlah, astfel că a chibzuit cum să-lucidă pe Radule. L-a angajat pe un anume cetățean din regiunea Zeta, din satul Grlo, care împreună cu 30 de muntenegreni din diferite triburi, au stat la pândă mai în jos de Bjeloški Sokol (izvor de apă minerală – nota autorului) și acolo, în timp ce el se îndrepta cu suita sa din Primorje spre Cetinje, l-au ucis pe Radule și pe întreaga sa suită în ziua de Sf. Gheorghe. Rămânând fără căpetenie, valahii au plecat din această localitate”.

În urma lor, valahii au lăsat multe urme luminoase, astfel că în această comunicare va fi vorba în exclusivitate despre toponimele de pe teritoriul străvechiului Muntenegru, care, ca străvechi atestări despre străvechile triburi valahe, s-au păstrat până în zilele noastre.

În legătură cu aceasta, dr. Jovan Erdeljanović scrie: „Despre valahii de odinioară și modul lor de viață nomadă există atestări și urme în fiecare trib din Katunska nahija. Cele mai importante și mai numeroase sunt acelea din Bjelice. De exemplu, în satul Ublice întâlnim toponimul Vlaški Do (Valea valahă), despre care se zice că este în strânsă legătură cu venirea valahilor din Herțegovina și așezarea lor temporară în valea respectivă. În dealul din această vale există colina Pandurica pe care, după cum se povestește, se afla straja (paza) valahilor de odinioară. Ei își înmormântau morții lângă Biserica Sf. Jovan din satul vecin Dub”.

Erdeljanović scrie în continuare: „În partea de miază-noapte a acestui sat se află locul Katunište, unde cândva se găseau cătunele acestor valahi.”

În satul Tomići, grupul de văi mai largi poartă numele general „Vlaške Rupe” (Gropile valahe), iar nu departe de acesta se află „Grokopetska Rupa”, numită, evident, după vreun nume sau noțiune din limba valahilor care cândva aveau cătune în aceste locuri. Astfel de toponime din limba „valahă” există mai ales în părțile centrale și de miază-zi ale zonei Bjelice. Pe lângă cele amintite, pe teritoriul satului Tomići, există și toponimele Ljunić și Ljug, iar în Mikulići: Verna, Ljugi și Rijen, iar în satul Dub: Trokujev Do, Jušin Do, Lucinj etc.

Dr. Erdeljanović mai menționează: „De la tribul din Cetinje am auzit binecunoscuta legendă despre valahi și căpetenia lor Radule Vlah, precum și despreuciderea lui”. El apoi scrie că valahii au plecat din Primorje spre Cetinje, peste Bjeloși, în ziua de Sf. Gheorghe și că pe vremea lui Ivan Crnojević căpenia lor era Radule Vlah, de care Ivan dorea să scape. Potrivit unei legende, aceasta s-a întâmplat pentru că Radule Vlah a venit prin zăpadă în Cetinje, având în picioare încălțăminte speciale, și a prădat Mănăstirea Cetinje,

oslobodi. Uzrok je tome bio, po jednom kazivanju, što je Radule Vlah na krpjama dohodio preko snijega na Cetinje i krao Cetinjski Manastir, a po drugom kazivanju, što je Ivan Crnojević htio da se seli na Cetinje, pa mu je trebalo prognati Vlahe i silnog Radula Vlaha.

U vezi sa likvidacijom Radula Vlaha, od strane domorodačkog stanovništva, Erdeljanović pripovijeda: “I zato Ivan zadobije Vuka Bjeloševića, te sa družinom dočeka Radula Vlaha kod Velje Bukve (ogromnog bukovog stabla na putu Cetinje-Lovćen, primjedba autora) na sjevernoj strani Bjeloša i ubije ga sa svom njegovom družinom. I od tada Vlasi nijesu više izlazili na Cetinje”.

O toponimima vezanim za ime Radula Vlaha i njegovu pogibiju Erdeljanović kaže: “Da je zaista Radule Vlah sa svojim katunovao po Bjelošima (selu nadomak Cetinja – primjedba autora) svjedoče i topografski nazivi po njegovu imenu: kod Velje Bukve ima Radulova Glavica, Radulov Brijeg, Radulovi Dolovi i Radulova Jama”.

Priča se da je Vuk Bjelošević, odnosno Vuko Jovanović, posjekao glavu Radula Vlaha i odnio je na daću Ivanu Crnojeviću, za što ga je ovaj bogato nagradio, dodjeljujući mu, pored ostalog, i titulu kneza. Dalje se navodi kako je Vuk Bjelošević trupinu Radula Vlaha bacio u jedan bezdan, koja je po njemu dobila ime Radulova Jama.

Osim navedenih toponima, po raznim mjestima bjeloškog zemljišta ima puno toponima, koje se mogu pouzdano smatrati kao uspomena na te nekadašnje vlaške nomade. Takva su imena: Lašor, Gropeza, Šura, Budjenela, Žurim i Leverinski Brijeg.

Lašor je stajaća voda, koje pod time imenom ima na više mjesta širom Katunske nahije, u bližoj i daljoj okolini Cetinja. Tako kod bajičkog zaseoka Čulica postoji “mrtva voda” koja u vrijeme kiše pomalo miždi, pod imenom Lašor. Osim na ovom jednom mjestu znamo u Cetinjskom Plemenu još na tri mjesta mrtve vode (ublove, ili gradjene. ili u prirodnoj stijeni) s imenom Lašor: U Bjelošima, Očinićima i na jugu od cetinskog Donjeg Polja iza Zagrablja. Osim toga ima na zemljištu Dobrskog sela jedna takva voda s imenom Lašor”.

U Lašoru u Dobrskom Selu, nedaleko od Cetinja, Erdeljanović je zapisao podatak koji mu je Vido Jablan, onovremeni tehničar, rodnom iz Dobrskog Sela, dao, koji glasi: “Lašor je mrtva voda i služi za stoku. U nju se silazi, da se dohvati voda, niz zavojne stepenice, jer liči na prevrnutu kupu.”

iar după o altă legendă, pentru că Ivan Crnojević dorea să se mute în Cetinje, astfel că trebuia să-i alunge pe valahi și pe Radule Vlah cel puternic”.

În legătură cu lichidarea lui Radule Vlah de către populația autohtonă, Erdeljanović spune: „De aceea, Ivan l-a convins să-i fie adept pe Vuk Bjelošević, astfel că împreună cu ceata sa el îl așteptase pe Radule Vlah lângă Velja Bukva (un trunchi enorm de fag, în drumul dintre Cetinje și Lovćen – nota autorului) la miază-noapte de Bjeloși și l-a ucis pe Radule și întreaga sa ceată. Și din ziua aceea, valahii nu au mai trecut prin Cetinje”.

Despre toponimele referitoare la numele lui Radule Vlah și moartea sa, Erdeljanović spune: „Că Radule Vlah cu ai săi a trăit într-adevăr în cătunele din Bjeloși (sat în apropiere de Cetinje – nota autorului), o dovedesc și toponimele create după numele lui: lângă Velja Bukva există toponime ca: Radulova Glavica, Radulov Brijeg, Radulovi Dolovi și Radulova Jama (colina, dealul, văile și peștera lui Radule).

Se povestește că Vuk Bjelošević, respectiv Vuko Jovanović, ar fi tăiat capul lui Radule Vlah și l-ar fi dus în dar lui Ivan Crnojević, fapt pentru care acesta l-a răsplătit din plin, acordându-i, între altele, și titlul de cneaz. În continuare se menționează că Vuk Bjelošević a aruncat trupul lui Radule Vlah într-o prăpastie care se numește, după numele lui, Radulova Jama.

Pe lângă toponimele amintite, în diferite locuri din zona Bijeloși se întâlnesc multe toponime care se pot considera cu certitudine atestări despre nomazii valahi de odinioară. Astfel de toponime sunt: Lašor, Gropeza, Šura, Budjenela, Žurim și Leverinski Brijeg.

Lašor înseamnă apă stătătoare care sub acest nume se întâlnește în câteva locuri regiunea Katunska nahija, mai aproape sau mai departe de Cetinje. Astfel, în sătulețul Čulica de lângă Bajići există „apă moartă” care în timpul ploii puțin tresare și i se zice Lašor. În afară de acest loc, știm că pe pământurile tribului Cetinje există în alte trei locuri „ape moarte” (rotunde, sau construite, respectiv zidite, ori săpate în stâncă naturală) cu numele Lašor. La Bjeloși, Očinići și la sud de Donje Polje din Cetinje, după Zagrablje. Dar mai există o astfel de apă cu numele Lašor pe terenul din Dobrsko selo”.

În Lašor, de lângă Dobrsko Selo, în apropiere de Cetinje, Erdeljanović a notat date pe care i le-a oferit Vido Jablan, tehnician din vremurile acelea, originar din Dobrsko Selo, în care se precizează: „Lašor este apă moartă și servește la adăpatul vitelor. În ea trebuie coborât, pentru a se ajunge la apă, și anume pe trepte răsucite (curbe), căci seamănă cu o cupă întoarsă”.

Voda Lašor nalazi se još u Cucima, katunskom plemenu, kao i Lašorski Vrh u Ozrinićima, centar Čevo. Erdeljanović zaključuje: “Očigledno je, da naziv Lašor nije srpskog porijekla i svakako je ostao od nedomorodačkih, nesrpskih starosjedelaca, i to najprije od Vlaha, jer ga nalazimo i u predjelima u kojima se ne zna za druge starosjedioce osim Vlaha”.

Gropeza je duboka udolina, “kao što je označeno u listini Ivana Crnojevića iz 1489. godine povodom spora između Bjeloševića i Očinića (dva sela na domak Cetinja – primjedba autora)”.

Takav naziv je Erdeljanović našao i u selu Rvši, u Riječkoj Nahiji. Jedan zaseok ovoga sela se zove Gropeza.

Na Vlahe podsjećaju još i sada mnogobrojne uspomene u topografskim nazivima, kao što su: Krusa Glavica i Krusi Dolovi u Bajicama, selu na periferiji Cetinja, zatim Šura i Bućenila u Bjelošima, Udaći i Lagatori u Ugnjima, Lovćen, Andran voda kod Humaca, na periferiji Cetinja, Čojki u Donjem Polju, Pišetet u Bajicama, Žurim, Levorinski Brijeg i Lastve u Bjelošima, Šorovo Ždrijelo i Bokerinski Do u Ugnjima.

Da su, prije Zećana, na Lovćenu ljetovali svojim stadima vlaški pastiri, o tome svjedoči ogroman broj topografskih naziva, kao što su: planina Lovćen i ime jednog polja u toj planini, koje se takođe zove Lovćen, zatim Velji i Mali Bostur, prostrana katuništa na širem području Lovćena; Čava, visoravan u Lovćenu; Kunj, šumski kompleks u Dugom Dolu; Pišetet, izvorska voda u Dugom Dolu i drugi Pišetet, izvorska voda u selu Vrbi.

Topografskih naziva vlašskog porijekla ima više, od kojih izdvajamo: Koločunj i Žunjeve Njive, na prostoru sela Mirca; Murakovac, brdo na južnom dijelu Lovćena, na zemljištu sela Majstori; Krimalj u Mircu; Tujkovi Doci, u rejonu sela Vrbe; selo Žanjev Do i nazivi njegove okoline: Longova Rupa i Bižaljevac.

To je čitava grupa naziva, porijeklom od vlaških imena u sjeverozapadnoj podgorini Lovćena i na području samog Lovćena.

U Njegušima su, sve do sredine 19. vijeka, živjeli ostaci od negda jakog bratstva s imenom vlašskog porijekla, “Pime”. To znači da Ivan Crnojević nije mogao istrijebiti sva vlaška stočarska plemena sa ovog područja, ni po dolasku Ivana Crnojevića na Cetinje.

U vezi bratstva Pime i njegovog porijekla, Erdeljanović kaže: “Da se vjeruje u njihovo prvobitno vlaško porijeklo, još je vrlo jak razlog i to, što je negda cio mali Bostur – dakle lovcénsko katunište s vlaškim imenom – bio njihova svojina”.

Apa Lașor se întâlnește și la Cuce, trib din cătune, precum și Lașorski Vrh în Ozrinići, cu centrul la Čevo. Erdeljanović conchide: „ Este evident că noțiunea Lașor nu este de origine sârbească și în tot cazul a rămas de la populația străveche, neautohtonă, în primul rând de la valahi, fiindcă o întâlnim și în regiunile în care nu se știe de o altă populație străveche decât de cea valahă”.

Gropeza este o depresiune, ceea ce este menționat într-un document al lui Ivan Crnojević din anul 1489 în legătură cu un proces juridic între satele Bjeloševici și Očinići (două sate din apropiere de Cetinje – nota autorului).

Același termen l-a înregistrat Erdeljanović și în satul Rvši din Riječka nahija. Un sătuleț de lângă această localitate se numește Gropeza.

De valahi amintesc și până astăzi numeroase atestări păstrate în toponime ca: Krusa Glavica și Krusi Dolovi din Bajice, sat la periferia orașului Cetinje, apoi Šura și Bućenila în Bjeloš, Udaći și Lagatori în Ugnji, Lovćen, Andran voda lângă Humac, la periferia orașului Cetinje, Čojki în Donje Polje, Pišet în Bajice, Žurim, Levorinski Brijeg și Lastve în Bjeloš, Šorovo Ždrijelo și Bokerinski Do în Ugnji.

Că înainte de locuitorii Zetei au poposit vara pe Lovćen și și-au păscut turmele ciobanii valahi, adevăresc o seamă de toponime, cum sunt: muntele Lovćen și numele unei câmpii de pe acest munte, care de asemenea se numește Lovćen, apoi Velji și Mali Bostur, cătune mari, împrăștiate pe muntele Lovćen; Kunj, complex silvicol din Dugi Do și Pišet, apă de izvor din Dugi Do și Pišet, apă de izvor din satul Vrbe.

Toponime de origine valahă există într-un mare număr, dintre care evidențiem: Koložunj și Žunjeve Njive, pe teritoriul satului Mirca; Murakovac, deal în partea de miază-zi a muntelui Lovćen, pe pământurile satului Majstori; Krimalj în satul Mirca; Tujkovi Doci, în împrejurimile satului Vrbe; satul Žanjev Do și toponimele din împrejurimile sale: Longova Rupa și Bižaljevac.

Toate acestea sunt un grup de toponime care au la origine nume valahe și se află la poalele nord-vestice ale muntelui Lovćen și pe însuși muntele Lovćen.

În Njeguși au trăit, până la mijlocul secolului al XIX-lea, urmași ai unui neam de odinioară foarte puternic cu nume de origine valahă – „Pime”. Aceasta înseamnă că Ivan Crnojević n-a reușit să extermine toate triburile valahe de păstori de pe aceste meleaguri, nici după venirea sa în Cetinje.

În legătură cu tribul „Pime” și originea sa, Erdeljanović spune: „Originea lor valahă poate fi puternic confirmată și prin faptul că odinioară întreg Mali Bostur – deci, un cătun de pe Lovćen cu nume valah – era proprietatea lor”.

Erdeljanović i ovo kaže: “Ko što se vidi, sva su navedena imena, koja pokazuju vezu s Vlasima, ili u samom Lovćenju, ili u njegovoj neposrednoj okolini. To je sasvim prirodno, jer su jedino tuđa i mogla biti katuni vlaških pastira. I selo Žnjevo Do je pod samim Lovćenom i kazuje nam svojim imenom, da je u Dolu, u kojem je to selo, bio nekad samo katun nekog Vlaha”.

Po tvrđenju Jovana Erdeljanovića, tih topografskih naziva je danas u Njeguškom Polju malo, pa pretpostavlja: “Moglo bi se pomišljati, da je po Njeguškom polju možda bila gomila od zemlje, pa da su u toku vjekova uništene”.

U čekličkom selu Vuči Do postoje i dva topografska naziva koji su vjerovatno uspomene na nekadašnje Vlahe. Jedna od njih je Bunova Jama, a drugi je Brina. Oba ova toponima su u zapadnom, brdovitom dijelu sela, pod planinom Vršanjem, u Njegušima.

Bunova Jama je očigledno nazvana po čovjeku, kome je ime bilo Bun. Naziv Bun je bio sporan kod nekih naučnika, koji su se bavili proučavanjem toponima na ovim prostorima. Međutim, Erdeljanović se pobrinuo da utvrdi porijeklo ovog imena, pa kaže: “Koliko mi je poznato, u našim starim spomenicima ime Bun nose samo Vlasi, a jedno staro selo u Braničevu, koje se pominje u povelji kneza Lazara i patrijarha Spiridona 1382. godine, zove se vlaškim imenom Bounei. Još da dodamo, da se jedan rumunski pisac zove dr A. Bunea”. Erdeljanović dalje kaže: “Na osnovu navedenih podataka čini mi se vjerovatnije, da je ime Bun samo sobom bilo vlaško i da se je Bunova Jama svakako nazvala po nekom Vlaha. Da u to vjerujem, još jedan je razlog i u tome što je nedaleko od Bunove Jame i drugo ime vlašskog porijekla, Brina”.

Brina je poveliko stjenovito brdo u Čekličima, za koje Erdeljanović tvrdi da je “i naziv Brina ostao od Vlaha”. Erdeljanović i ovo kaže: “Dakle, poslije pada Zete pod Turke mnogim vlaškim stočarima nije ostalo ništa drugo, nego da se stalno nastane pod zetskim planinama, za čije pašnjake je bio vezan njihov opstanak”. Zatim nastavlja: “Vidjeli smo, da je u Čekličima do sad održan priličan broj topografskih naziva, koji svjedoče, da su po čekličkoj oblasti naporedo sa starim zečanskim Srbima katunovali i Vlasi. To su Vlasi mogli sve do pada Zete pod Turke dolaziti sa svojim stadima u Čekličice na ljetovanje, a kad su nastale pomenute prilike, koje su ih primorale da je stalno nastane, oni su se, našavši u Čekličima pusto selište na Kućistima, na njemu i naselili”.

Erdeljanović mai spune: „După cum se poate vedea, toate numele amintite, care arată legătura cu valahii, se află pe însuși muntele Lovćen sau în imediata lui apropiere. Aceasta este foarte natural, fiindcă doar aci puteau să existe cătune ale păstorilor valahi. Și satul Žnjevo Do se află la poalele muntelui Lovćen și ne indică prin numele său că în acea vale, în care se află satul respectiv, era cândva cătunul unui valah».

Potrivit afirmațiilor lui Jovan Erdeljanović, azi sunt puține asemenea toponime în Njeguško Polje, astfel că presupune că „Se poate crede că în Njeguško Polje ar fi existat grămezi de pământ, dar care în cursul secolelor au fost distruse”.

În satul Vuči Do din zona Ćeklići există două toponime care probabil că sunt atestări despre valahii de odinioară. Unul dintre ele este Bunova Jama, iar celălalt este Buna. Ambele toponime se află în partea deluroasă, spre apus, a satului, la poalele muntelui Vršanj, din zona Njeguši.

Bunova Jama este numită, evident, după un om care se numea Bun. Termenul Bun a fost contestat de unii oameni de știință care au cercetat toponimele de pe acest teritoriu. Însă, Erdeljanović s-a străduit să stabilească originea acestui nume, astfel că afirmă: „După cât îmi este cunoscut, pe vechiile noastre monumente, numele Bun îl poartă doar valahii, iar un străvechi sat din zona Braničevo, care se amintește în Charta cnezului Lazar și a patriarhului Spiridon din anul 1382, are numele valah Bounei. Să mai amintim că un scriitor român se numește dr. A. Bunea”. Erdeljanović în continuare spune: „Pe baza datelor amintite, mi se pare cel mai probabil că numele Bun este de la sine de origine valahă și că Bunova Jama s-a numit după un valah. Cred aceasta pentru că nu departe de Bunova Jama se află un alt toponim de origine valahă – Brina”.

Brina este un deal stâncos mai mărișor din zona Ćeklići, despre care Erdeljanović afirmă că „și toponimul Brina a rămas de la valahi”. Erdeljanović de asemenea spune: „Deci, după căderea Zetei sub turci, mulți dintre păstorii valahi nu au avut altceva de făcut decât să se stabilească la poalele munților din regiunea Zeta, de pășunile cărora depindea supraviețuirea lor”. Apoi continuă: „Am văzut că în zona Ćeklići s-a menținut până în prezent un număr considerabil de toponime care mărturisesc că în regiunea Ćeklići, la fel ca și străvechii sârbi din Zeta, au avut cătune și valahii. Valahii puteau să vină vara în regiunea Ćeklići cu turmele lor până la căderea Zetei sub turci, iar când s-a întâmplat aceasta, în noile condiții, care i-au constrâns să se trăiască permanent într-un singur loc, ei, aflând în Ćeklići, în locul Kućište, un teren nelocuit, s-au stabilit aci.

Bacule u Petrovom Dolu, ako im je to bilo prezime, mogli su najprije biti vlaško bratstvo, koje se poslije posrbilo. Topografski naziv Kašer “u petrodoljskom hataru, koji smo protumačili kao uspomenu na negdašnje vlaške stočarske zgrade ili torove, bio bi u tom slučaju ostatak od tih Bacula, odnosno od njihovih nomadskih predaka”, zaključuje Erdeljanović.

Jedan dolac u čekličkom selu Dragomindolu, s imenom Ljek, upućuje na nekog Vlaha. Na zapadnoj strani čekličkog sela Ržani Do, je dolac s imenom Štek. To topografsko ime upućuje na njegovo vlaško porijeklo. Isto tako i zemlja Kabasi, vlašskog je porijekla.

Neki drugi topografski nazivi su takođe vlašskog porijekla, kojima se zovu zemljišta na granici prema selima Grabu i Gradini, u cukom plemenu. Sa Vlasima se mogu dovesti u vezu i nazivi na zapadnoj strani od sela: Srpski Vlah, Sreski Do, Sreska Jama i Sreska voda. Njima su Vlasi dali imena.

U Čekličima postoji planina Vlahinja, “koja je očigledno dobila ime po Vlasima”. U Čekličima se nalazi i brdo Vlahinja, “koje je već samim svojim imenom pouzdana uspomena na negdašnje vlaške pastire, koji su po njemu katunovali”.

Još se kao uspomena na Vlahe mogu smatrati nazivi Čindina i Trojana. Čindina je dolac u sjevernom dijelu seoskog atara. Taj topografski naziv je vlašskog porijekla, jer i u Rumuniji “nalazimo topografske nazive koji su vjerovatno srodni s ovim našim iz Cuca”.

Imenom Trojan zove se veliko brdo na zapadnom kraju sela Kućišta u Čekličima. Ime Trojana Erdeljanović je našao u Rumuniji, što potvrđuje pretpostavku da je Trojan toponim vlašskog porijekla.

Topografski nazivi u selu Kućišta, na južnoj njegovoj strani, su: Krajišta, Miočeva Rupa, Cerovi Do, a iznad njega brdo Cerova Glava. Na zapadnoj strani, iznad toga dola, nalazi se Gnjlavo Ždrijelo, na granici prema Čekličima.

Priličan je broj topografskih naziva u Cucama ostao od Vlaha, “koji su u ovim predjelima živjeli pored Srba; katunovali sa svojim stadima, a poslije se vjerovatno nekim dijelom i stalno nastanjivali. Da mislimo i na jedno i na drugo, navodi nas na to, što topografske nazive vlašskog porijekla ne nalazimo samo u planinama, nego i po dolovima i u samim selima, u kojima su inače Srbi živjeli”, zaključuje Erdeljanović, pa nastavlja: “Takva su topografska imena: Antera, bunar u Grabu; po njemu i Antersko Prisoje

Bacule din Petrov Dol, dacă acesta le-a fost numele de familie, au putut fi în primul rând neam valah, dar care pe parcurs s-a sărbizat. Toponimul Kašer „din hotarele zonei Petrov Do, pe care l-am explicat ca atestare despre obiectivele zootehnice sau despre țărcurile de animale de odinioară ale valahilor, ar fi, în cazul respectiv, o urmă care provine de la acei Bacule, respectiv de la strămoșii lor nomazi”, conchide Erdeljanović.

O văișoară (dolac) din satul Dragomindol, din zona Čeklići, se numește Ljek, iar numele ei se referă la un valah. În partea de apus a satului Ržani Do din zona Čeklići se află o vale cu numele Štek. Acest toponim este de origine valahă. De asemenea și regiunea Kabasi este de origine valahă.

Alte toponime au de asemenea origine valahă și numesc pământurile la graniță cu satele Grab și Gradina, din zona tribului Cuce. În legătură cu valahii pot fi și toponimele din partea de apus a acestor sate: Srpski Vlah, Sreski Do, Sreska Jama și Sreska Voda. Așa le-au numit valahii.

În zona Čeklići există muntele Vlahinja, „care, evident, se numește după valahi”. Tot aci se află și dealul Vlahinja, „care prin însuși numele său prezintă o atestare certă despre păstorii valahi de odinioară, care aveau aci cătune”.

Tot ca atestare despre valahi se pot considera și toponimele Čindina și Trojana. Čindina este o vale în partea de nord a hotarului satului. Acest toponim este de origine valahă, pentru că și în România „găsim toponime care sunt probabil asemănătoare cu acesta din satul Cuce”.

Numele Trojan îl poartă un deal mare din partea de apus a satului Kućište din zona Čeklići. Erdeljanović a descoperit numele Trojana, ceea ce confirmă premisa că Trojana este toponim de origine valahă.

Toponimele întâlnite în partea de sud a satului Kućište sunt: Krajišta, Miočeva Rupa, Cerovi Do, iar deasupra acestei văi se află dealul Cerova Glava. În partea de apus, deasupra acestei văi, se află Gnjlavo Ždrijelo, la granița cu zona Čeklići.

Un număr considerabil de toponime din zona Cuce au rămas de la valahi, „care pe aceste meleaguri au trăit alături de sârbi; aici au avut cătune și au iernat cu turmele lor, iar după aceea într-o oarecare măsură s-au și stabilit definitiv. Ne gândim la aceste două moduri de trai ale păstorilor valahi de odinioară, pentru că toponime de origine valahă întâlnim nu numai în munți, ci și în văi și chiar în sate, în care de altfel trăiau sârbii”, conchide Erdeljanović, iar apoi continuă: „Astfel de toponime sunt: Antera, o fântână din Grab; iar de la aceasta și Antersko Prisoje și Anterske Doline; Sora sau Sore, teren în satul Gradina; lângă el – Sorska Greda; Dos, un deal mare în Ržani Dol; Štek, vale în Ržani Dol; Kabasi, teren în Ržani Dol; Lošor, mică fântână în Proseni Dol;

i Anterske Doline; Sora ili Sore, zemlja u Gradini; do njega i Sorska Greda; Dos, veliko brdo u Ržanom Dolu; Štek, dolac u Ržanom Dolu, Kabasi, zemlja u Ržanom Dolu; Lošor, mali bunar u Prosenom Dolu; Đindina, njiva u Kućištima; Šaljeza, voda u Brčkom dolu; Sinet, zemlja u Gradini, Cape, zemlja i voda u Ržanom Dolu; Trojana, veliko brdo u Kućištima; Kutlučeva Rupa, duboki dolac u selu istog imena; Đinov Do, seoce tog imena i Mušterski Do u Prentinom Dolu”.

Na osnovu detaljnog proučavanja topografskih naziva, Erdeljanović tvrdi “da su i ti nazivi u Cucama ostali od Vlaha”. Poznato je da su se vlaška plemena pomijerala na šire područje stare Crne Gore i miješala sa domorodačkim stanovništvom, koje su zatekli na tim prostorima. U vezi s tim Erdeljanović kaže: “Vidjeli smo takođe, nazivi Srski Vlah, Srski Do, Srska Jama i Srska Voda, ponajprije mogu objašnjavati na taj način, da su ih Vlasi nazivali po Srbima, koji su u blizini Vlaha, u planini Srpskom Vlahu katunovali”.

Erdeljanović, na kraju, zaključuje: “Vlasi su, kao što smo naprijed razložili, u blizini Srba najprije samo katunovali, a tek su se poslije možda nekim dijelom pored Srba i stalno nastanjivali”.

Iz navedenog zaključka da se konstatovati da su se vlaška stočarska plemena brzo razmnožavala, pa su naseljavala veći prostor onovremene Crne Gore, koja je obuhvatala relativno mali prostor, koji je gravitirao prema Cetinju, kao ondašnjem centru, oko koga su se okušljala sela Katunske i Riječke nahije. Na kraju, treba reći i to da je došlo do orodaavanja između vlaših stočarskih plemena i domorodačkog stanovništva, pa su im u više slučajeva i topografski nazivi bili slični, ili istog značenja.

Đindina, holdă în Kućište; Šaljeza, apă în Brčki Dol; Sinet, teren în Gradina; Cape, teren și apă în Ržani Dol; Trojana, deal mare în Kućište; Kutlučeva Rupa, vale adâncă în satul cu același nume; Đinov Dol, sătuleț cu același nume în Mušterski Dol din zona Prentin Dol”.

Pe baza cercetării detaliate a toponimelor, Erdeljanović afirmă că „și toponimele din Cuce au rămas de la valahi”. Este cunoscut că triburile valahe se mutau pe teritoriul mai larg al străvechiului Muntenegru și că s-au amestecat cu populația autohtonă, pe care au întâlnit-o pe aceste meleaguri. În legătură cu aceasta, Erdeljanović spune: „Am observat, de asemenea, că toponimele Srski Vlah, Srski Do, Srska Jama și Srska Voda se pot explica, în primul rând, prin faptul că valahii le-au numit după sârbii, care aveau cătune în apropierea valahilor, în muntele Srpski Vlah”.

Erdeljanović la sfârșit conchide: „Valahii, după cum am explicat mai înainte, la început doar au iernat cu turmele lor în apropierea lor, iar abia după aceea, într-o oarecare măsură, poate s-au și stabilit definitiv alături de sârbi”.

Pomind de la această concluzie putem constata că triburile de păstori valahi s-au înmulțit foarte repede, astfel că au locuit pe un teritoriu mai mare din cadrul Muntenegrului de odinioară, care în realitate cuprindea un teritoriu relativ mic, și gravita spre Cetinje, drept centru al acelor vremi, în jurul căruia s-au ridicat satele din regiunile Katunska nahija și Riječka nahija. Trebuie spus, la sfârșit, că s-a ajuns la înrudirea triburilor de păstori valahi cu populația autohtonă, astfel că în multe cazuri și toponimele le erau identice sau aveau aceeași semnificație.



Vlaška plemena u Kučima

Triburile Valahe din Kuči

Pleme Kuči su jedno od najstarijih i najslavnijih crnogorskih plemena, koje se prostire istočno od Podgorice i koje se graniči sa Albanijom. Njegovo prirodno utvrđenje Međun, odolijevalo je zubu vremena, od vremena Ilira, Tračana, Grka, Rimljana, pa do dolaska Slovena i sve tako do današnjih dana. Na njemu je rođen legendarni crnogorski junak, samouki književnik i pametan, vojvoda Marko Miljanov, čiji su zapisi o ovom plemenu bili polazište za dalja naučna istraživanja.

Proučavanjem daleke prošlosti Kuča bavili su se mnogi naši i strani naučnici. Međutim, i pored uloženog truda, njihovi rezultati su bili veoma površni, a u većini slučajeva i netačni.

Početak decembra 2000. godine izašla je iz štampe knjiga: «Saga o Kučima», iz pera novinara i publiciste Miodraga – Mališe Marovića. Knjiga je izazvala značajnu pažnju crnogorske javnosti, zbog polemičnosti, kojom je autor propratio dosadašnje pisanje o ovom čuvenom istorijskom plemenu i posebnog ugla iz kojeg pokušava da odgonetne onaj dio Kuča, o kome se pisalo na osnovu predanja i o kome nema pisanih dokumenata, ali ima podosta naučnih istraživanja objavljenih u ovom vijeku.

Ovu knjigu, njen recenzent, akademik CANU, prof.dr Božina Ivanović, nazvao je «nesporno neobičnom knjigom, knjigom izazova», dok je sam autor za nju napisao «da ona ne anatemiše – nego polemiše, ne presuđuje – nego istražuje» i da ona čitaoca navodi na razmišljanje, jer postavlja pitanja i upućuje ga da na njih sam potraži odgovore».

Autora ovog saopštenja, iz ove knjige, najviše interesuju podaci vezani za vlaška plemena na ovim prostorima u srednjem vijeku, koje je pisac ove knjige, makar fragmentarno obuhvatio.

TRIBURILE VALAHE DIN KUČI

Tribul Kuči se numără printre cele mai vechi și renumite triburi muntenegrene, ai cărui apartenenți au trăit sau trăiesc la răsărit de Podgorica și până la frontiera cu Albania. Fortificația lui naturală, Medun, a rezistat dintelui vremurilor, din perioada ilirilor, tracilor, grecilor, romanilor, până la venirea slavilor în această regiune și până în zilele noastre. Acolo s-a născut legendarul erou, scriitorul autodidact și eruditul voievod muntenegrean Marko Miljanov, ale cărui note și scrieri despre acest trib au constituit punctul de plecare pentru cercetările științifice care au urmat.

Mulți oameni de știință autohtoni și străini s-au ocupat de cercetarea trecutului îndepărtat al tribului Kuči. Însă, cu toate eforturile depuse, rezultatele lor au fost foarte superficiale, iar în majoritatea cazurilor chiar și inexacte.

La începutul lunii decembrie 2000 a apărut de sub tipar cartea „Saga despre Kuči” („Saga o Kučima”), pe care a scris-o ziaristul și publicistul Miodrag-Mališa Marović. Cartea a stârnit atenție deosebită în rândurile opiniei publice muntenegrene din cauza accentului polemic cu care autorul a abordat cele scrise până atunci despre acest renumit trib istoric și din cauza punctului său de vedere deosebit cu care încearcă să elucideze acea parte despre trecutul tribului Kuči care s-a scris pe baza legendelor și despre care nu există documnete scrise, dar există foarte multe cercetări științifice întreprinse în secolul XX.

Această carte a fost numită de recenzentul ei, academicianul prof. dr. Božina Ivanović, membru al Academiei de Științe și Arte din Muntenegru, drept „o incontestabilă și neobișnuită carte, o carte a provocărilor”, iar autorul însuși a menționat că „ ea nu anatemizează, ci polemizează, nu judecă, ci cercetează” și că ea îl face pe cititor să mediteze, căci pune întrebări și îl îndrumează să caute singur răspunsuri la acestea”.

Pe noi, autorii acestei comunicări, ne interesează datele din această carte referitoare la triburile valahe care au trăit pe aceste teritorii în Evul Mediu,

Autori ovog saopštenja su u ranijim referatima obradili seobu vlaških plemena na područje Crne Gore, sa posebnim osvrtom na njihov dolazak u predjele šireg područja Cetinja, Primorja i Hercegovine. Ovim saopštenjem želimo da zaokružimo jednu cjelinu, koju namjeravamo da izdamo u posebnoj publikaciji.

Koristeći nove podatke, na koje nailazimo u pomenutoj knjizi, na području šireg zavičaja crnogorskog književnika i vojvode Marka Miljanova, kao i druge podatke do kojih smo, dužim istraživačkim radom došli, dajemo u ovom saopštenju.

O istoriji Kuča malo se što znalo prije nego što je Marko Miljanov, krajem prošlog i na početku dvadesetog vijeka, zapisao narodna predanja o postanku i razvoju ovog plemena. O njegovom postojanju svjedočili su jedino izvještaji katoličkih misionara, koji su Kuče posjećivali, još od početka 16. stoljeća. Pronađeni su i turski popisi stanovništva kučkih krajeva decenijama kasnije, u kojima se registruju i pripadnici plemena pod tim imenom. I, tek nekoliko vjekova kasnije, počela su da se pojavljuju putopisna djela njemačkih, francuskih i ruskih pustolova i pisaca, u kojima je opisivani način života Kuča, kao nomadskog brdskog plemena, karakterističnijih običaja i etičkih normi.

Takvi zapisi postajali su brojniji krajem 19. vijeka, nakon što su se Kuči priključili, za svijet isto tako egzotičnoj, Crnoj Gori.

Marko Miljanov je, već u poodmaklim godinama, odlučio da za sobom ostavi i pisani trag o nastanku i stasanju svoga plemena. Svoja istraživanja, s kraja 19. vijeka, zasnivaće na narodnim predanjima, sačuvanim i prenošenim s koljena na koljeno. On će, svjestan ograničenosti sopstvenih mogućnosti da dosegne do bližih saznanja, rezignirano zaključiti da je «po porijeklu Kuča teško doznati istinu, jer se o tome različito priča». No, i pored toga, on je svojim živopisnim pričanjem o rodovskom i plemenskom ustrojstvu, običajima i načinu življenja, i posebno o ratnoj epopeji Kuča, zainteresovao istoričare i druge istraživače da zavire u istoriju njegovog plemena.

Dr Jovan Erdeljanović je prvi objavio neku vrstu «istorijskog katihizisa» o Kučima. U zbirnoj knjizi, izdatoj u okviru naučne edicije «Naselja srpskih zemalja», čiji je urednik bio dr Jovan Cvijić, a izdavač Srpska akademija nauka, Erdeljanović je 1907. godine opisao prirodu i način života tri brdska plemena: Kuča, Bratonožića i Pipera. Tako je etnolog

abordate fragmentar de autorul cărții. Noi am abordat și în alte lucrări migrarea triburilor valahe pe teritoriul Muntenegrului, referindu-ne îndeosebi la venirea lor în regiunea mai largă a orașului Cetinje, pe Litoralul muntenegrean și în Herțegovina. Intenția noastră este de a le ansambla și de a le tipări într-o publicație specială.

În acest studiu vom expune datele pe care le-am întâlnit în cartea amintită, datele pe care le-am aflat în regiunea natală a scriitorului și voievodului muntenegrean Marko Miljanov, precum și datele la care am ajuns în urma unei munci de cercetare îndelungate.

Despre istoria tribului Kuči nu s-au știut prea multe înainte ca Marko Miljanov să noteze, la sfârșitul secolului XIX și la începutul secolului XX, mai multe legende despre originea și etnogeneza tribului său. Existența acestui trib a fost înregistrată doar în rapoartele misionarilor catolici care au vizitat regiunea Kuči încă pe la începutul secolului XVI. S-au descoperit și unele date din recensământele populației pe care le-au efectuat turcii în regiunea Kuči câteva decenii mai târziu, în care au fost înregistrați și aparținători ai tribului cu acest nume. Abia câteva secole mai târziu au apărut jurnale din călătoriile aventurierilor și scriitorilor germani, francezi și ruși în care a fost descris modul de a trăi al tribului Kuči, trib nomad montan cu obiceiuri și norme etice caracteristice. Numărul acestor scrieri și date s-a înmulțit la sfârșitul secolului al XIX-lea, când regiunea Kuči s-a alipit Muntenegrului, tot atât de exotic pentru întreaga lume.

Marko Miljanov, când deja s-a aflat la o vârstă înaintată, a hotărât să lase urme scrise despre apariția și dezvoltarea tribului său. Cercetările sale de la sfârșitul secolului XIX le va întemeia pe legendele populare păstrate și transmise din generație în generație. Fiind însă conștient de faptul că propriile posibilități îi sunt limitate pentru a ajunge la cunoștințe mai amănunțite, el va constata cu părere de rău că „este greu de aflat adevărul despre tribul Kuči, fiindcă despre el se vorbește în mod foarte diferit”. Totuși, datorită modului pitoresc în care a vorbit despre orânduirea caracteristică acestui neam și trib, despre obiceiurile și modul lui de trai, dar mai ales despre epopeea luptei tribului Kuči, el a reușit să-i stârnească și motiveze pe istorici și alți cercetători să abordeze istoria tribului său.

Dr. Jovan Erdeljanović a fost primul care a publicat un gen de „catehism istoric” despre tribul Kuči. În cartea de texte selectate, publicată în anul 1907, în ediția științifică „Localități din statele sârbești”, la Academia Sârbă de Științe, Erdeljanović a descris natura și modul de viață a trei triburi montane: Kuči, Bratonožić și Piperi. Așadar, etnologul și antropologul dr.

i antropogeograf, dr Jovan Erdeljanović, prokrstario Kučima u prvim godinama 19. vijeka. On se na svakom koraku susrijetao sa tragovima određenih oblika života ljudskih zajednica na ondašnjim i današnjim kućkim prostorima. O tome su svjedočili, kako toponimi, čijih značenja nema ni u južnoslovenskom, ni u srpskom jeziku, tako ni arheološki nalazi nečega što su mogle biti i grobnice starosjedelaca.

Traganje za toponimima Kuča bilo je od ogromnog značaja za identifikaciju starog stanovništva. Tako Erdeljanović za naziv Kuč navodi adekvatan toponim: cven, a zatim dozvoljava i mogućnost da ta riječ istovremeno znači: osobito veliki, nenadmašan, junačan. Za sami naziv Kuč Erdeljanović konstatuje da nije bilo ni južnoslovenskog, niti srpskog porijekla, Zatim, poslije dužeg istraživanja, resignirano zaključuje kako «ne samo za Kuče, nego i za cijelo Balkansko poluostrvo, s tim stoji vrlo rđavo».

Erdeljanović je posumnjao u čistotu bilo kojeg naroda na Balkanskom poluostrvu, imajući u vidu veliki broj osvajačkih pohoda i ratova na Balkanu, nakon kojih su nastupala masovna doseljavanja i raseljavanja, pa time i normalna miješanja starosjedilaca sa došljacima.

Iz Erdeljanovićevih istraživanja vidljivo je da su u svim pobrojanim naseljima u njima živjeli neki stariji narodi od poznije pridošlih u ove krajeve. Tako Erdeljanović potenciar: «Na Donjem Medunu i sad stoji stara, kako vele, najstarija crkva u Kučima, koja je obnovljena».

Dalju Erdeljanovićevu pažnju privlači «Široka rudina», dolje na sjeveru, naspram grada, koja se zove «Vlaška rudina». O njoj je Erdeljanović zapisao: «Na nju su, vele, dolazili nekad Vlasi. Ova je uspomena vrlo značajna, jer nam prvo, pokazuje da je za doba srpske države u okolnim plemenima bilo Vlaha, a drugo, utvrđuje nas u mišljenju da je Medun bio znatnije tržište, jer su na njegovoj «Vlaškoj rudini» vlaški pastiri svakako dogonili svoje stočarske proizvode i prodavali».

Erdeljanović dalje kaže: «Vremenom, ti Vlasi su stupali u trgovinske odnose sa doseljenicima, razmjenjujući stoku i stočne proizvode za njima neophodne druge potrepštine. Kasnije bi se, vjerovatno, stvarale i druge veze i miješanja sa pridošlima».

Na ovaj način Erdeljanović tvrdi da su i u plemenu Kuči svojevremeno živjeli Vlasi, što će on, kasnije, na osnovu toponima, i potvrditi.

Jovan Erdeljanović a cutreierat regiunea Kuči în primii ani ai secolului XIX. La fiecare pas a dat peste urme ale anumitor forme de trai ale comunităților umane de pe teritoriile de cândva și de azi din regiunea Kuči. Mărturii despre aceasta sunt atât toponimele, ale căror semnificații nu există în nici o limbă a slavilor de sud și nici în limba sârbă, cât și descoperirile arheologice care pot fi considerate morminte ale locuitorilor autohtoni (băștinași).

Cercetarea toponimelor din regiunea Kuči a avut importanță enormă pentru identificarea populației străvechi. Erdeljanović consideră că numele Kuči corespunde noțiunii de „roșu”, dar permite și posibilitatea ca acest cuvânt să însemne în același timp: deosebit de mare, de neîntrecut, eroic, viteaz. Erdeljanović constată că numele Kuči nu este nici de origine sud-slavă, nici de origine sârbă. După cercetări îndelungate, conchide cu părere de rău că „nu numai în legătură cu tribul Kuči, ci și în legătură cu întreaga Peninsulă Balcanică”, nu are lămuriri prea convingătoare în privința originii”.

Erdeljanović a suspectat caracterul pur etnic al oricărui popor din Peninsula Balcanică, având în vedere numărul mare de campanii militare, cuceriri și războaie în Balcani, în urma cărora s-au produs migrații în masă și strămutări de populații și popoare, iar prin aceasta s-a ajuns la amestecarea populației autohtone cu cea nou-stabilită (venetică) pe teritoriile cucerite.

Pe baza cercetărilor lui Erdeljanović se poate observa că în toate localitățile enumerate au trăit unele popoare mai vechi decât cele așezate mai târziu în aceste regiuni. Astfel, Erdeljanović accentuează că „în Donji Medun și în prezent există vechea, respectiv cea mai veche biserică, după cum spun unii, la Kuči, care a fost renovată”.

Lui Erdeljanović îi atrage atenția valea „Široka rudina”, la nord de oraș, care se numește „Vlaška rudina”. Despre ea Erdeljanović scrie: „În ea, după cum spun unii, au venit cândva valahii. Această atestare este foarte importantă, pentru că ne spune că în epoca străvechiului stat sârb în triburile vecine au trăit valahi, iar pe de altă parte ne întărește convingerea că Medun a fost un târg mai important, fiindcă în „Vlaška rudina”, în valea respectivă, păstorii valahi și-au prezentat și vândut produsele zootehnice”.

Erdeljanović menționează în continuare: „Cu timpul, acei valahi au întreținut legături comerciale cu populația nou-stabilită, făcând schimb de vite și produse zootehnice pe alte produse de care aveau nevoie. Mai târziu, probabil că s-au stabilit și alte legături și s-au amestecat cu populația nou-stabilită”.

Erdeljanović spune că odinioară și în tribul Kuči au trăit valahi, ceea ce va dovedi pe baza toponimelor.

Devet decenija poznije, poznati crnogorski lingvista Željko Musović, baveći se ovom temom i davno izrečenim tezama o istorijatu Vlaha i Arbanasa, sa osloncem na brojne istorijske izvore, konstatuje: «Vlasi predstavljaju djelove romanskih i potpuno romanizovanih starosjedilaca, koji su u srednjem vijeku pretežno živjeli u primorskim gradovima, ili u planinskim područjima. Oni u planinama su se održavali na raznim mjestima u manjim ili većim grupama, izolovani od preostalih centara antičke civilizacije».

O samom imenu Vlaha Tatomir Vukanović, u knjizi: «Etnogeneza Južnih Slovena», objavljenoj u Vranju 1971. godine, kaže: «Inače, riječ Vlah je prvo označavala čovjeka romanskog, neslovenskog porijekla. Potekl je od keltskog plemena Volcae, zatim su naziv primili Germani i njime su označavali svoje poromanjene susjede». Vukanović dalje kaže: «Kod nas, krajem srednjeg vijeka, naziv Vlah postaje sinonim za stočara, pastira, a dolaskom Turaka naziv Vlah se ustaljuje kao oznaka za pripadnika pravoslavne vjere». Musović, međutim, kaže da je intenzitet slovenizacije Vlaha i Arbanasa od 10. do 19. vijeka bio veoma mali, ako ga je uopšte i bilo, i da se, možda, dešavao obrnuti proces.»

Musović posebno ističe: «Romani iz gradova, a i Vlasi i Arbanasi, imali su sve preduslove za bar djelimičnu romanizaciju Slovena na: pismo, vjeru, kulturu i bolji način privređivanja, a nije ih bilo tako malo. Međutim, njihov je uticaj ostao ograničen samo na uski primorski pojas, a izolovani Vlasi u unutrašnjosti nijesu mogli dugo odolijevati brojnijem slovenskom življu i novoj slovenskoj kulturi u nastajanju». Musović kaže da će slovenizacija Vlaha dobiti zamah u 13. vijeku, pa nastavlja: «Nešto drugačija situacija biće u takozvanom Pomorju – predjelu od Neretve do bojane i južno od Pive i Tare – gdje su Vlasi uspijevali da održe svoje specifično uređenje, u kome su sačuvani relikti jednog daleko starijeg vremena i daleko starijih društvenih odnosa i koje se teško uklapalo u već razvijeni feudalni sistem».

Proces slovenizacije Vlaha na tlu današnje Crne Gore je definitivno završen u 17. vijeku. Na pitanje kako su Vlasi uspijevali da se održe pod rigoroznim zakonima srpske države, Musović daje sljedeći odgovor: «Za razliku od većine zavisnog stanovništva, i to uglavnom zemljoradničkog, Vlasi su bili prilično autonomni i slobodni, u skladu sa svojim načinom života. Planine u to doba nijesu predstavljale nečiju određenu teritoriju».

Nouă decenii mai târziu, cunoscutul lingvist muntenegrean Željko Musović, pe care l-au preocupat această temă și tezele lansate mai demult despre trecutul istoric al valahilor și albanezilor, constată, sprijinindu-se pe numeroase surse istorice, că „valahii sunt părți ale populației romane și ale populației autohtone complet romanizate, care în Evul Mediu au trăit în general în orașele din zona Litoralului sau în regiunile montane. În munți ei au trăit și s-au menținut în diferite localități și locuri, în grupuri mai mici sau mai mari, izolați de restul centrelor civilizației antice”.

Despre numele de valah, Tatomir Vukanović menționează, în cartea „Etnogeneza slavilor de sud” („Etnogeneza Južnih Slovena”), apărută la Vranje în anul 1971, că: „De altfel, cuvântul valah a însemnat inițial bărbat de origine romanică, neslavă. Provine de la tribul de celți VOLCAE, apoi acest nume a fost acceptat de germani, care și-au numit astfel vecinii romanizați. În continuare, Vukanović spune: „La noi, la sfârșitul Evului Mediu, numele de valah devine sinonim pentru păstori, crescători de vite, iar odată cu venirea turcilor, numele de valah se dă de obicei apartenențelor de credință ortodoxă. Musović, însă, afirmă că intensitatea procesului de slavizare a valahilor și albanezilor între secolul X și secolul XIX a fost foarte mică, dacă a și fost, și că, poate, s-a derulat un proces invers”.

Musović menționează îndeosebi că „Romanii din orașe, dar și valahii și albanezii, au avut toate condițiile măcar pentru o romanizare parțială a slavilor din aspectul alfabetului, credinței, culturii și unui mod de activitate economică mai bună, iar numărul lor nu a fost chiar atât de mic. Însă, influența lor a rămas limitat la centura îngustă a Litoralului, iar valahii izolați din interior nu au putut rezista mult timp populației slave mai numeroase și noii culturi slave în curs de dezvoltare”. Musović spune că slavizarea valahilor a primit avânt în secolul XIII și mai adaugă: „Situția a fost alta pe așa-numitul Litoral (Primorje) – regiune care se întinde râurile Neretva și Bojana și la sud de Piva și Tara – unde valahii au reușit să-și mențină orânduirea specifică, în cadrul căreia s-au păstrat relicve ale unor vremuri îndepărate și ale unor relații sociale cu mult mai vechi și care foarte, foarte greu s-au încadrat în sistemul feudal deja dezvoltat”.

Procesul de slavizare a valahilor pe teritoriul actualului Muntenegru s-a încheiat definitiv în secolul al XVII-lea. La întrebarea: cum au reușit valahii să se mențină în condițiile legilor riguroase ale statului sârb? – Musović vine cu următorul răspuns: „Spre deosebire de majoritatea locuitorilor care au depins de stat, iar aceștia au fost în general agricultorii, valahii au fost destul de autonomi și liberi, în conformitate de modul lor de viață. Munții din acea perioadă nu au reprezentat un teritoriu determinat al cuiva”.

Sima Ćirković u svom djelu: «Stefan Vukčić Kosača», navodi da Vlah 1436. godine izjavljuje. «Čovjek slobodan i nikome obavezan». Ćirković i u «Enciklopediji Jugoslavije» kaže: «Dosljedno razlikovanje Vlaha od Srba u izvorima, posljedica je realne odvojenosti Vlaha kao grupe drugačijeg porijekla, načina privređivanja i statusa».

Musić kao dokaz razlike navodi i zakonske odredbe iz Dušanova zakona, iz kojih se vidi da Srbi i Vlasi nijesu isto, odnosno da Vlah nije Srbin – stočar. Na podvajanje se išlo čak i svjesno. Postojao je Zakon Srbijem i Zakon Vlahom, a odredbe da se «Srbin ne ženi iz Vlasah» dovoljno govori samo za sebe.

U zaključku ovog štiva Musović kaže: «Vlasi i Arbanasi uspjeli su da se brojno očuvaju, i u 15. vijeku dolazi do prave ekspanzije vlašskog i arbanaškog stanovništva. Tada se Arbanasi masovno spuštaju u zetsku ravnicu i gornjozetska brda».

Vlaški toponimi na području Kuča

Proučavajući istorijsku prošlost Kuča, dr Jovan Erdeljanović je došao do zaključka da su u ovom dijelu Crne Gore živjeli Vlasi. U vezi s tim on kaže: «Naš narod u Kučima ima termin gropa, koji mu označava isto što i do, dolac, dolina i rupa». Erdeljanović zatim nastavlja: «U Rumuniji ima veliki broj topografskih naziva, koji glase Groapa, Gropi, i u raznim drugim oblicima, koji su od ova dva imena izvedeni».

Komentarišući riječ groape, Majer kaže: «Ako bi pak arbanaška riječ bila slovenskog porijekla, onda bi rumunska bila porijeklom od arbanaške». A Erdeljanović zaključuje: «U svakom slučaju nazivi Gropeza i Gropa ostali su u našem narodu od Vlaha, kao što je slučaj ovdje u Bjelošima».

Objašnjavajući porijeklo prezimena Delja, Erdeljanović kaže da je u Kučima naziv Delja, «po svoj prilici skraćeno od cijelog imena Deljan ili Dejan. Tako se npr. predak bratstva Deljana u Kučima zvao Delja, a bio je porijeklom iz Hercegovine».

U jednom od ranijih saopštenja o Vlasima u Cetinjskom polju, bilo je riječi o bratstvu Delje, kao potomcima vlašskog kneza Ivana Borojevića.

Navedeni primjeri govore da je Vlaha bilo i u plemenu Kuča, što ćemo potkrijepiti novim dokazima. Erdeljanović, u poglavlju «Uspomene

Sima Ćirković precizează în studiul său intitulat „Stefan Vukčić Kosača” că un valah a declarat, în anul 1436, că „este un om liber și fără obligații față de nimeni”. Ćirković și în „Enciclopedia Iugoslaviei” („Enciklopedija Jugoslavije”) spune că: „Deosebirea consecventă a valahilor în raport cu sârbii în toate sursele istorice, prezintă consecința separării reale a valahilor ca grup de altă origine, cu un alt mod de activitate economică și cu un alt statut”.

Musović ca dovadă a acestei deosebiri menționează și dispozițiile din Codexul împăratului Dušan, din care se vede că sârbii și valahii nu sunt același popor, respectiv că valah nu înseamnă sârb-crescător de animale. La divizare s-a procedat chiar și în mod conștient. Există Legea sârbilor (Zakon Srbljem) și Legea valahilor (Zakon Vlahom), iar dispoziția de lege că „sârbul nu se însoară cu fată a valahilor” vorbește suficient despre aceasta.

La sfârșitul studiului său Musović conchide: „Valahii și albanezii au reușit să se mențină într-un număr foarte mare și în secolul al XV-lea s-a ajuns la o adevărată expansiune a populației valahe și albaneze. În acea perioadă albanezii coboară în masă în Câmpia Zetei și pe dealurile din Zeta de Sus (Superioară)”.

Toponime Valahe în regiunea Kuči

Studiind trecutul istoric al regiunii Kuči, dr. Jovan Erdeljanović a ajuns la concluzia că valahii au trăit în această parte de Muntenegru. În legătură cu aceasta, el spune: „Poporul nostru din regiunea Kuči are în uz noțiunea *gropa*, care înseamnă vale, văișoare, vale mai mare, groapă”. Erdeljanović spune în continuare: „În România există un număr mare de toponime de tipul „groapă”, „grop” sau care derivă de la acestea”.

Comentând cuvântul „groape”, Majer spune că „dacă cuvântul albanez ar fi de origine slavă, atunci cuvântul românesc ar fi de origine albaneză”, iar Erdeljanović conchide: „În orice caz, toponimele „Gropeza” și „Gropa” au rămas în vorbirea muntenegrenilor de la valahi, cum e cazul cu cele din Bjeloși”.

Explicând originea numelui de familie Delja, Erdeljanović spune că în regiunea Kuči numele Delje „este forma prescurtată de la numele Deljan sau Dejan. De exemplu, un strămoș al neamului Delja din Kuči s-a numit Delja și a fost originar din Herțegovina”.

Într-un alt studiu despre valahii din Cetinjsko Polje (Câmpia Cetinje) a fost vorba despre neamul Delje, urmaș al cneazului valah Ivan Borojević.

Exemplele menționate vorbesc că valahi au fost și în tribul Kuči, pentru ceea ce vom oferi noi dovezi. Erdeljanović, în capitolul „Atestări despre

na Vlahe» govori o dva «topografska naziva, koji su vjerovatno uspomene na negdašnje Vlahe». Jedan je od njih Bunova Jama, a drugi je Brina.

Bunova Jama je očigledno nazvana po čovjeku, kome je bilo ime Bun. Đura Daničić, u Rječniku zagrebačke Akademije, kaže: «Bun, muško ime moglo bi biti rumunsko bun, dobar; ali kako ima Bunislav, moglo je postati od toga».

Na osnovu navedenog Erdeljanović zaključuje: «Koliko mi je poznato, u našim starim spomenicima ime Bun nose samo Vlasi, a jedno staro selo u Braničevu, koje se pominje u povelji kneza Lazara i patrijarha Spiridona 1382. godine, zove se vlaškim imenom Bounei».

Erdeljanović ide još dalje, pa kaže: «Na osnovi navedenih podataka čini mi se vjerovatnije da je ime Bun samo sobom bilo vlaško i da se Bunova Jama svakako nazvala po nekom Vlahu». Prednjem tvrđenju Erdeljanović dodaje: «Još jedan je razlog i u tome što je nedaleko od Bunove Jame i drugo ime vlaškog porijekla Brina».

Brina je poveliko stjenovito brdo. Erdeljanović je u Kučima zabilježio šest topografskih naziva, u kojima dolaze imena Brinja ili Brinje, koje su tamošnji Srbi preveli riječima: strana, sjenoviti bok i stijena, koje su vlaškog porijekla. Erdeljanović nastavlja ovu priču, pa kaže: «Prema svemu je jasno da su riječ brinje i slični joj oblici odavno postali terminima za razne vrste uzvišenja i da su od njih postali i mnogi topografski nazivi kod Vlaha i kod Arbanasa... Kako u Čeklićima nema nikakvih uspomena ni tragova od Arbanasa, a ima ih priličan broj od Vlaha, svakako je naziv Brinja ostao od Vlaha».

Topografski naziv Surdupi i Surdup vrlo je rasprostranjen na širem području Kuča. Tako na piperskoj planini Lukavici, sjeveroistočno od planine Žijeva, u Kučima, ima naziv Surdup, čije ime, po narodnom objašnjenju znači Provalija. Jugozapadno od Lukavice nalazi se vrlo strmi vrh Surdup.

Jovan Cvijić je u svojim istraživanjima naveo i ove riječi: «Vrtače, koje se kanalom produžuju u pećine i zovu se: vighedi, zvekare, bezdane, propasti, stromori, surdupi i surdupine». Prema tome, iz ovih navoda vidimo da surdup ima značenje: «rupčina», «provalija», «propast» i sl».

Vuk Karadžić i Đuro Daničić smatraju da je riječ «surduk» tuđa riječ. I od riječi surduk ima priličan broj topografskih naziva po našem narodu, a

valahi”, vorbește despre „două toponime care probabil amintesc de valahii de odinioară”. Unul dintre acestea este Bunova Jama, iar celălalt Brina.

Toponimul Bunova Jama (Peștera lui Bun) provine evident de la un om care s-a numit Bun. Đura Daničić precizează în Dicționarul Academiei din Zagreb că „Bun, nume de bărbat, poate proveni de la românescul „bun”; dar pentru că există și numele Branislav, ar putea să provină și de la acesta”.

Pe baza celor menționate, Erdeljanović conchide: „După cât îmi este cunoscut, pe monumentele noastre vechi, numele Bun îl poartă doar valahii, iar un sat vechi din Braničevo, care se amintește în Charta cneazului Lazar și a patriarhului Spiridon din anul 1382, poartă numele de Bounei”.

Erdeljanović menționează, de asemenea, că: „Pe baza datelor amintite, mi se pare mai verosimil că numele Bun a fost de origine valahă și că Bunova Jama a primit numele după un valah”. Erdeljanović mai adaugă: „Aceasta se poate argumenta și prin faptul că nu departe de Bunova Jama se află încă un toponim de proveniență valahă – Brina”.

Brina înseamnă un deal mai mare și stâncos. Erdeljanović a înregistrat în zona Kuči șase toponime care derivă de la numele Brina sau Brinje, pe care sârbii din părțile locului le-au interpretat prin cuvintele: margine, parte stâncoasă și stâncă, care sunt de origine valahă. Erdeljanović spune în continuare: „Este clar că cuvântul „brinje” și alte forme similare au devenit de mult timp noțiuni pentru diferite ridicături (coline, dealuri) și că acestea s-au transformat în multe toponime la valahi și albanezi... Deoarece la Čeklići nu există nici o atestare, nici urme provenind de la albanezi, dar există foarte multe de la valahi, numele Brinja, în tot cazul, a rămas de la valahi”.

Toponimele Surdupi și Surdup sunt foarte răspândite în zona Kuči și mai larg. Astfel pe muntele Lukavica din Piperi, la sud-est de muntele Žijev, în zona Kuči, se întâlnește toponimul Surdup, care, potrivit explicațiilor auzite în rândul poporului, înseamnă prăpastie. La sud-vest de Lukavica se află un vârf abrupt numit Surdup.

Jovan Cvijić în cadrul cercetărilor sale a menționat și aceste cuvinte: „Vrtače, care printr-un canal se prelungesc în peșteri și se numesc: „vigledi, zvekare, bezdane, propasti, stromori, surdupi și surdupine”. Așadar, observăm că „surdup” înseamnă groapă mare, prăpastie, abis ș.a.”.

Vuk Karadžić și Đuro Daničić consideră că cuvântul „Surduk” este de origine străină. De la cuvântul „surduk” au derivat destule toponime în regiunile unde locuiește poporul sârb, dar există și pe teritoriul României.

tako isto i u Rumuniji. I, što je važno istaći, po Vuku i Daničiću, «sa ovom našom riječi očigledno je u vezi i mađarska riječ szurduk, provalija».

Neki topografski nazivi, koji su bez sumnje vlašskog porijekla, svjedoče da su se vlaški pastiri bavili i na području Kuča. Tako se i topografski naziv Štek smatra vlaškim, mada ga i Arbanasi upotrebljavaju sa značenjem: ždrijelo, preslo.

Pošto i u Cucima, na širem području cetinjske opštine, nema nikakvih uspomena na Arbanase, i pošto su sva ostala nesrpska topografska imena vlašskog porijekla, Erdeljanović zaključuje: «I naziv Štek ostao je od Vlaha, a ne od Arbanasa».

I topografski naziv Kabasi se ponajprije može dovesti u vezu sa rumunskom riječi cabaz, koja označava katun. Erdeljanović napominje: «Vlasi su, živeći među Srbima, znali dobro srpski». Otuda se nameće logičan zaključak da je i Vlahinja, planina vlašskog porijekla.

Erdeljanović je u Kučima zabilježio više topografskih naziva vlašskog porijekla, kao što su Žabica i Šaljeza. Šaljeza je jedno presedlasto pasište u predjelu sela Orahova. U vezi s tim Erdeljanović kaže: «Svakako je dakle riječ šaljeza i u jeziku negdašnjih Vlaha bila geografski termin sa značenjem: sedlo, presedlina, presedlasto zemljište.

Iz razloga koje smo naveli, mislimo da je ovaj naziv Šaljeza mogao biti jedino vlašskog porijekla, a ne od Arbanasa».

Tu su još: Mali i Velji Lipovac, Jeseni, Zagonac, Slamnica i Lipovački vrh. Dr Jovan Erdeljanović u knjizi: «Stara Crna Gora» i ovo kaže: «O negdašnjim Vlasima i o njihovom stočarskom nomadizmu ima skoro u svakom plemenu Katunske nahije raznih uspomena i tragova. A najznatniji su i najmnogobrojniji oni u Bjelicama». Erdeljanović zatim nabraja toponimske nazive, kao što su: «Vlaški Do», za koji se pripovijeda, da mu je «ime došlo otud, što su Vlasi dohodili iz Hercegovine i u tome dolu počijevali, tj. privremeno stanovali».

Sudeći po analogiji nije isključena mogućnost da su se Vlasi iz Katunske nahije miješali sa Vlasima iz Kuča, budući da su jedni na zapadnom, a drugi na istočnom dijelu stare Crne Gore, koju je dobar pješak za jedan dan sa kraja na kraj mogao prepješaćiti. Otuda puno toponima koji se nalaze i na jednoj i na drugoj strani stare Crne Gore.

Este important să spunem că, potrivit lui Vuk și Daničić, „în legătură cu acest cuvânt este și cuvântul maghiar „szurduk”, care înseamnă prăpastie”.

Unele toponime care, fără doar și poate, sunt de proveniență valahă, vorbesc și despre faptul că păstori valahi au trăit și în regiunea Kuči. De exemplu, și toponimul Štek se consideră a fi de origine valahă, deși și albanezii îl folosesc pentru noțiunile de „strâmtoare”, „șă de munte”.

Deoarece în Cuce, în zona mai largă a comunei Cetinje, nu există nici o atestare despre albanezi, și pentru că celelalte toponime nesârbești sunt de origine valahă, Erdeljanović conchide: „Și toponimul Štek a rămas de la valahi, și nu de la albanezi”.

Și toponimul Kabasi se poate pune în legătură directă cu cuvântul românesc „cabaz”, care înseamnă cătun. Erdeljanović menționează că: „Valahii, trăind printre sârbi, au vorbit foarte bine sârbește”. De aceea, se impune concluzia logică că și Vlahinja este un nume de munte de origine valahă.

Erdeljanović în zona Kuči a înregistrat mai multe toponime de origine valahă, cum sunt Žabica și Šaljeza. Šaljeza este o pășune dintr-o șă de munte din apropierea satului Orahovo. În legătură cu aceasta, Erdeljanović spune: „cuvântul „šaljeza” e toponim și în limba valahilor și a însemnat: șă de munte, pășune dintr-o șă de munte, teren dintr-o șă de munte. Așadar, considerăm că numele „Šaljeza” poate fi doar de origine valahă, și nu albaneză”.

Există și toponimele: Mali i Veliki Lipovac, Jeseni, Zagonac, Slamnica și Lipovački vrh. În cartea „Străvechiul Muntenegru” („Stara Crna Gora”), dr. Jovan Erdeljanović de asemenea menționează: „În legătură cu valahii de odinioară și modul lor de viață nomad există diferite atestări și urme în fiecare dintre triburile din Katunska nahija. Iar cele mai cunoscute și mai numeroase sunt acelea din Bjelice”. Erdeljanović apoi enumeră toponimele existente, cum este, de exemplu, „Vlaški Do”, despre care se zice că „numele îi provine de la faptul că acolo au venit și au trăit provizoriu valahi din Herțegovina”.

Ținând cont de analogie, nu este exclusă posibilitatea că valahii din Katunska nahija s-au amestecat cu valahii din Kuči, având în vedere că unii au trăit în partea de apus, iar alții în partea de răsărit a străvechiului Muntenegru, distanță pe care se putea parcurge pe jos într-o singură zi. De aceea există multe toponime în ambele părți ale acestuia.

U zaleđu dalmatinskih gradova Zadra, Šibenika, Trogira, Splita, Makarske, Metkovića, duž tokova i pitomih dolina rijeka Krke, Cetine i Neretve kao i na ostrvima Visu, Hvaru, Braču i Pagu živjelo je stanovništvo pod nazivom Morovlasi ili Morlaci.

Porijeklo ovog stanovništva nije potpuno naučno osvjetljeno, ali se pretpostavlja da su na istočnu obalu Jadrana dospjeli sa obala Crnog Mora.

Znameniti italijanski prirodnjak i putopisac Alberto Fortis (Padova, 1741 - Bolonja, 1803) u periodu od 1765 do 1783. godine, 12 puta je obilazio Dalmaciju i o svojim istraživanjima ostavio dragocjene zapise i djelo "Put po Dalmaciji" (Venecija 1774.)

On ističe da u dokumentima starijim od 13. stoljeća nema pisanih tragova o Morovlasima ili Morlacima u Dalmaciji, pa navodi da:

"Seobe različitih plemena i naroda koji su preplavili rimske provincije, a posebno Ilirik u doba propadanja carstva, morale su čudnovato zamrsiti genealogije naroda koji su tu stanovali došavši možda na isti način u ranijim stoljećima".

Doseljavanje Morlaka na obale Jadrana može se povezati i sa najezdom i provalom Turaka u ove krajeve, koji su početkom 13. vijeka potjerali ugarskog kralja Belu IV koji se tom prilikom sklonio na dalmatinska ostrva.

Interesantno je mišljenje geografa Maginija, po kojem Morlaci potiču iz Epira i da im narječje mnogo više nalikuje raškome i bugarskome nego albanskom.

Fortis navodi da: "U Vlaškoj govore jezikom koji veoma mnogo vuče na latinski, pa kada ih pitaju zašto, odgovaraju da su porijeklom Rimljani.

MORLACII – VALAHII DE PE LITORALUL ADRIATIC

In spatele orașelor Zadar, Šibenik, Trogir, Split, Makarska și Metkvić din Dalmația, apoi în depresiunile cu climă blândă și în văile de-a lungul râurilor Krka, Cetina și Neretva, precum și pe insulele Vis, Hvar, Brač și Pag, au trăit așa-numiții morovalahi sau morolaci. Originea acestor locuitori nu este însă pe deplin elucidată din punct de vedere științific, dar se presupune că au ajuns pe coasta de răsărit a Mării Adriatice venind de pe Litoralul Mării Negre.

Alberto Fortis (Padova, 1741 – Bologna, 1803), celebru naturalist și autor de note de călătorii, a vizitat Dalmația de douăsprezece ori, în perioada 1765-1783, și în urma investigațiilor sale a lăsat prețioase însemnări despre aceste meleaguri, însemnări care au fost înmănușiate în opera sa „Călătorii prin Dalmația” (Veneția, 1774). În cartea respectivă autorul afirmă că în documentele mai vechi din secolul al XIII-lea nu există urme scrise despre morovalahii sau morlacii din Dalmația și menționează că „Migrarea diferitor triburi și popoare care au invadat provinciile romane, îndeosebi a ilirilor, pe vremea pătrunderii lor în Imperiul Roman, probabil că a contribuit la dereglarea genealogiei popoarelor stabilite aci sau venite poate în același mod în secolele precedente.

Stabilirea morlacilor pe Litoralul Adriatic poate să aibă legătură cu năvălirile și invaziile turcilor în aceste ținuturi, având în vedere că la începutul secolului al XIII-lea l-au alungat pe regele ungarilor Bela al IV-lea, care în asemenea împrejurări și-a găsit refugiu pe insulele dalmațiene.

Este interesantă părerea geografului Magini, potrivit căruia morlacii sunt originari din Epir și că idiomul lor seamănă mai mult cu al locuitorilor din Raška și al bulgarilor, decât al albanezilor.

Fortis menționează: „În Valahia se vorbește o limbă care este mult mai apropiată de limba latină, iar când pe locuitori îi întreabă cineva de ce vorbesc

Te Vlahe potekle iz latinskih kolonija poslije su pokorili Sloveni. Ne može se poreći da mnogih riječi latinskog porijekla ima u narječjima ilirskih stanovnika unutrašnjosti. Ali iz njih, ali i mnogih drugih od kojih bi se lako mogao načiniti dugi popis, vjerujem da se ne može sa valjanim razlogom zaključiti kako Morlaci našega doba vuku direktnu lozu od Rimljana naseljenih u Dalmaciji. Veoma sam uvjeren da ispitivanje jezika može da vodi do otkrića porijekla naroda koji ih govore, ali takođe sam uvjeren da se pri tom zahtijeva veoma oštar kriterijum za razlikovanje usvojenih riječi od prvobitnih, kako bi se izbjegle goleme greške. Trebalo bi mnogo dugog i napornog proučavanja da se rasvijetle takve starine, a možda bi pri tom svaki trud bio uzaludan.”

Istraživač Fortis zapaža da stanovnici primorskih gradova, pravi potomci rimskih kolonija prema Morlacima gaje prezir, što ga ovi zauzvrat iskazuju prema njima. On uočava i konstatuje velike razlike u najječjima, nošnjama, ćudima i navikama i vezuje ih za različita vremena i prilike koje mijenjaju čak i narodne osobine.

Neosporna su mnogostruka miješanja stanovništva provalama, najezdama i ratovima.

Morlaci naseljeni u Kotarima su plavi, modrih očiju, široka lica, spljoštena nosa, blagog su ponašanja, puni poštovanja i prilagodljivi. Morlaci iz Zadvorja i Vrgorca imaju kestenjastu kosu, guduljasto lice, maslinastu boju, lijep stas, ponosni su, preduzetni, oštri i smioni.

Turci su kod Morlaka veoma omraženi, jer su njihovi preci u te predjele doseljeni pod pritiskom najezde Turaka.

“Morlak je gostoljubiv i darežljiv po rođenju, otvara svoju ubogu kolibicu strancu, sav se pretrgne da ga dobro posluži, ne tražeći i često uporno odbijajući svaku zahvalnost”.

Istraživač Fortis je srdačno bio dočekan i ugošćen od vojvode Prvana u Kokoriću, koji mu je obezbijedio ruho i naredio sinu i svojim momcima da ga otprate do Neretljanskog polja.

Gostoljublje kod Morlaka vrlina je kako imućnih, tako i siromaha. “Kad Morlak na putu padne na konak svome domaćinu ili rođaku, najstarija djevojka u porodici, dočeka ga i poljubi kad sjaše s konja na ulazu u kuću. Putnik druge narodnosti ne uživa lako te ženske ljubaznosti, naprotiv, kriju se ako su mlade i drže se povučeno”.

așa, ei răspund că sunt de origine romană. Acești valahi din coloniile latine au fost asupriți ulterior de către slavi. Nu se poate nega faptul că multe cuvinte de proveniență latină există în idiomurile ilirilor din interior. Din aceste cuvinte și din alte cuvinte s-ar putea alcătui foarte ușor un vocabular de proporții. Cred că nu se poate conchide cu argumente ferme faptul că morlacii din această perioadă își trag originea direct de la romanii colonizați. Sunt convins că cercetarea limbii ar putea duce la descoperirea originii poporului care o vorbește, dar sunt la fel de convins că în privința acestui deziderat este nevoie de criterii severe în privința cuvintelor adaptate și a celor inițiale – de bază, iar astfel s-ar evita comiterea unor greșeli mari. Pentru clarificarea arhaismelor este nevoie de cercetări îndelungate și minuțioase, dar se poate întâmpla ca o asemenea investigație să fie zadarnică”.

Cercetătorul Fortis observă că locuitorii orașelor de pe Litoralul Adriatic descind într-adevăr din coloniile romanilor și că aceștia manifestă dispreț față de morlaci, iar aceștia, revanșându-li-se, îi desconsideră pe primii. El constată că există mari diferențe în privința idiomurilor, portului, deprinderilor și obiceiurilor și le explică raportându-le la vremurile și împrejurările care au influențat chiar și particularitățile care determină ființa unui popor.

Este indiscutabil și amestecul locuitorilor după invazii, atacuri și războaie. Morlacii din zona Kotorului erau blonzi și aveau ochi albaștri, față lată și nas turtit. De asemenea, erau blânzi, respectuoși și se adaptau ușor. Morlacii din Zadvorije și Vrgorac aveau păr castaniu, față lungită, piele de culoare măslinie, statură frumoasă, și erau mândri de sine, îndrăzneți, întreprinzători, dar și severi.

În ochii morlacilor, turcii erau rău văzuți, fiindcă înaintașii lor erau nevoiți să se stabilească în aceste ținuturi din cauza presiunilor și năvălirilor turcești.

„Morlacul este ospitalier și generos. El primește în coliba sa pe fiecare om nevoiaș, se străduiește să-l ajute cât mai bine, dar nu cere și refuză orice răsplată pentru cele făcute de el” – spune Fortis.

Cercetătorul Fortis menționează că a fost primit și găzduit cu mare amabilitate de către oștirea lui Prvan din Kokorić, care i-a dat îmbrăcăminte și a poruncit fiului său și altor feciori să-l însoțească până în Câmpia Neretljani. Ospitalitatea la morlaci este o virtute, pe care o cultivă și bogații, și săracii. „Atunci când morlacul este nevoit să fie cazat la vreo rudenie, cea mai mare față a gazdei îl întâmpină și-l sărută când coboară de pe cal și intră în casă. Dacă oaspetele este de altă origine, el nu se bucură de amabilitatea femeilor din căminul morlacului, căci acestea se retrag și-l lasă în seama bărbaților”.

Nijedan se Morlak ne ponižava toliko da traži milostinju od namjernika. "Morlaci ne drže mnogo do domaćih dobara: u toj su pojedinosti slični Hotentotima, jer za nedjelju raspu ono što bi im moralu biti dovoljno za nekoliko mjeseci, samo ako se pruži prilika za veselje. U vrijeme svadbe, za svetački dan zaštitnika porodice, o dolasku rođaka ili prijatelja, i bilo kom povodu za radost, neumjereno se pije i jede sve što ima u kući. Poslije je Morlak štedljiv i više no što treba."

Fortis ističe da su Morlaci veoma tačni. "Dogodi li se da ne mogne da u određeno i ugovoreno vrijeme vrati pozajmicu, on dođe s kakvim darom svome povjeriocu da zamoli za duži rok. Često se dogodi da od roka do roka i od dara do dara plati dvostruko više nego što je trebalo."

Kod Morlaka je prijateljstvo veoma postojano. "Oni su od njega stvorili gotovo vjerski zakon i ta se sveta spona sklapa pred oltarima. Slovenski obred ima poseban blagoslov da bi se svečano vezala dva prijatelja ili dvije prijateljice. Tako svečano sjedinjeni prijatelji zovu se pobratimi, a žene posesrime. Dužnosti su obredom povezanih prijatelja da jedan drugome pomaže u kakvoj nevolji i pogibelji, da osvećuju nepravde nanesene drugu, itd. Prijateljstvo može da seže dotle da se stavi na kocku i izgubi život za pobratima i nijesu rijetki primjeri takvih žrtava. Kada bi se dogodilo da među pobratimima izbiје nesloga, čitav bi obližnji kraj o tome govorio kao o sablažnjivoj sramoti."

Prijateljstva su kod Morlaka veoma česta, jaka i sveta. Njihova neprijateljstva se veoma teško zaboravljaju. Ona se prenose sa oca na sina, a majke ne propuštaju podsjetiti nejake dječake na obavezu da ih čeka čin osvete roditelja, ako je na nesreću ubijen i često im pokazuju okrvavljenu košulju ili oružje pokojnika. Morlak po prirodi naginje činiti dobro svome bližnjemu, on je silno zahvalan i za najnezatnija dobročinstva, ali jao onome ko mu nanese zlo ili ga uvrijedi. Osveta i pravda među tim ljudima odgovaraju istom pojmu... Stara porodična neprijateljstva i lične osvete mogu izazvati krvoproliće poslije mnogo i mnogo godina.

Ubica nekog Morlaka, koji ima jaku rodbinu, obično se mora potucati od sela do sela, krijući se po više godina. Ako je bio dovoljno vješt i spretan i umakao potrazi svojih gonitelja, a uz to i zgrnuo nešto novca poslije izvjesnog vremena nastoji da dobije oprostaj i pomilovanje kao i pomirenje, za pregovaranje o uslovima moli i dobija zajamčen prolaz koji se vjerno poštuje na riječ. On nalazi posrednike koji određenog dana

Nici un morlac nu se umilește atât de mult încât să ceară ceva de la oaspetele său. „Morlacii nu țin prea mult la bunurile lor, și în această privință se aseamănă cu hotentoții, fiindcă în decurs de o săptămână sunt în stare să cheltuiască ceea ce le-ar ajunge pentru câteva luni de zile, și se comportă astfel când au posibilitatea de a sărbători. În timpul nunților sau cu prilejul hramului casei, când vin în casă rude sau prieteni, ori în orice prilej de bucurie, se mănâncă și se bea peste măsură. După ce trec sărbătorile, morlacul face mari economii, chiar mai mult decât este necesar”.

Fortis afirmă că morlacii sunt foarte corecți. „Dacă se întâmplă ca la timpul prevăzut să nu poată să restituie ceea ce a împrumutat, morlacul va veni cu un dar și va ruga pe binefăcător să amâne termenul de restituire a ajutorului, astfel că se întâmplă deseori să plătească dublu, tot amânând cu diferite daruri rambursarea împrumutului”.

La morlaci, prietenia este o constantă. „Ei au făcut din prietenie aproape lege și ea se încheie în lăcașul sfânt. Ritualul include o binecuvântare, pentru a se încheia festiv legătura apropiată dintre doi prieteni sau două prietene. Relațiile astfel stabilite sunt numite „frate de cruce”, respectiv „soră de cruce” (în cazul femeilor). Obligațiile asumate în acest mod au subînțeles ajutorarea reciprocă la nevoie și în caz de pericol, respectiv răzbunarea nedreptății pricinuite de altcineva etc. Prietenia era atât de strâns legată, încât în multe cazuri putea să ducă și până la risca vieții pentru a se ajuta prietenul. Dar, atunci când se ajungea la neînțelegere între prieteni, toată regiunea vorbea despre aceasta, ca și despre o rușine a locului”.

La morlaci, prietenii erau frecvente, puternice și sfinte. Dușmăniile se uitau greu. Ele se transmiteau din tată-n fiu, ca un legământ de răzbunare (vendeta), iar mamele aminteau copiilor de primejdia că îi pândește răzbunarea părinților. Dacă cineva era ucis din pricina aceasta, copiilor li se arăta cămașa însângerată sau arma celui asasinat.

Morlacul tindea totdeauna să facă bine celui apropiat, era mulțumit dacă făcea și cele mai mici gesturi de bine, dar era foarte rău cu acela care i-a făcut vreun rău sau l-a ofensat. Acești oameni puneau totdeauna în cumpănă răzbunarea și dreptatea. Dușmăniile vechi între familii și răzbunările personale se soldau cu vărsări de sânge și după mulți, mulți ani, chiar și după mai multe generații.

Ucișorul unui morlac era nevoit să fugă din sat în sat, să trăiască departe de locul natal și să se ascundă mai mulți ani. Dacă se ascundea bine și scăpa de prigoană și dacă mai agonisea și niscaiva bani, după un timp oarecare putea să ceară iertare și pentru aceasta era nevoie de tratative despre condițiile pentru obținerea garanției că va fi iertat, iar aceasta era cuvântul dat din partea prigonitorilor.

sastavljaju dva neprijateljska roda. Poslije uvoda u pregovore, krivac se pripušta na mjesto sastanka, a on se vuče četvoronoške po zemlji dok mu o vratu visi puška, samokres, pištolj koji se pali pomoću kremenca ili nož kojim je izvršeno ubistvo. Dok on stoji u tako pokornom položaju, jedan ili više rođaka nabrajaju hvale o pokojniku, koji često podižu duhove na osvetu i četvoronožno presamićenog krivca izvirgavaju teškoj opasnosti. U ponekim mjestima, muškarci oštećene strane meću pod grlo krivca vatreno ili hladno oružje i poslije dugog opiranja pristaju da prime krvarinu u novcu.

Takva izmirenja mogu mnogo da koštaju među Albancima a među Morlacima ponekad se uglave bez velikog troška, a svugdje se zaključuju uz obilje jela i pića na račun krivca.

În acest sens, el trebuia să găsească intermediatori, pentru ca într-o anumită zi să se întâlnească cu cealaltă parte. Când a intrat în tratative, vinovatul avea acces la locul de întâlnire stabilit și se târa cu arma cu care a săvârșit crima. În timpul acestui ritual de umilință, căruia era supus vinovatul, o rudenie sau mai multe rudenii lăudau pe cel asasinat, fapt care deseori ațâța spiritele la răzbunare asupra vinovatului. În unele sate, bărbații din tabăra de la care se cerea iertare, puneau sabia la gâtul vinovatului sau țineau țeava puștii la tâmplă și abia după un timp mai îndelungat acceptau să primească tribut în bani din partea vinovatului.

Acest tip de împăcare costa foarte mult în cazul albanezilor, iar în cazul morlacilor uneori nu pretindea mari cheltuieli, dar întotdeauna se încheia cu o masă bogată pe contul vinovatului.

O AUTORIMA



Đuro Batričević je rođen je 5. maja 1931. godine u selu Očinići, kod Cetinja. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, gimnaziju i Višu pedagošku školu na Cetinju, Filozofski fakultet u Skoplju, magistrirao u Zagrebu, doktorirao u Prištini. Bio je profesor Cetinjske gimnazije, direktor Školskog centra na Cetinju, direktor Muzeja revolucije Crne Gore i direktor Arheološke zbirke Crne Gore u Podgorici. Urednik je edicije *Crnogorsko nasljeđe*,

Izdavačkog preduzeća *Obod* na Cetinju.

Objavio je preko 150 naučnih i stručnih radova. Sarađivao je u više listova i časopisa. Učestvovao je na više domaćih i međunarodnih simpozijuma i naučnih skupova. Njegova najznačajnija djela su: *Vlado Četković junak dvije revolucije*, Beograd 1981; *Poruke potomstvu*, Dnevnik, Novi Sad, 1988; *Ljudevit Lajoš Čaki*, Forum, Novi Sad, 1984, (preveden na mađarski jezik); *Pljevaljska bitka*, Beograd 1990, (za koju je dobio Saveznu nagradu "Četvrti jul"); *Dr Anto Gvozdenović, general u tri vojske*; *Crnogorci u rusko - japanskom ratu 1904-1905*, Obod, Cetinje, 1994; *Dobrovoljci u oslobodilačkim ratovima Crne Gore 1875-1918*, Podgorica, 1997; *Proslavljeni vojskovođe i velike bitke kroz istoriju*, Beograd, 1998; *Obavještajna služba u Grahovačkoj bici*, Cetinje, 1998; *Razvoj muzejske službe u Crnoj Gori*, Obod, Cetinje,

DESPRE AUTORI

Đuro BARIČEVIĆ s-a născut la 5 mai 1931 în satul Očinići, lângă Cetinje. Școala generală a terminat-o în localitatea natală, Liceul și Școala Superioară de Pedagogie în Cetinje, Facultatea de Filozofie în Skopje, masteratul în Zagreb, iar doctoratul la Priština. A fost profesor al Liceului din Cetinje, director al Centrului Școlar din Cetinje, director al Muzeului Revoluției din Muntenegru, director al Fondului arheologic din Muntenegru și redactorul Ediției *Patrimoniul muntenegrean* al Editurii *Obod* din Cetinje. A publicat peste 150 de lucrări științifice și de specialitate. A colaborat la mai multe ziare și reviste. Cele mai importante opere ale lui Đuro Baričević sunt: *Vlado Četković, eroul a două revoluții*, Belgrad 1981; *Mesaje urmașilor*, Dnevnik, Novi Sad, 1988; *Ljudevit Lajoš Čaki*, Forum, Novi Sad, 1984 (traducere în limba maghiară); *Lupta de la Pljevlje*, Belgrad, 1990 (pentru care a primit Premiul federal „4 Iulie”); *Dr. Anto Gvozdenović, general a trei armate*; *Muntenegreni în războiul ruso-japonez 1904-1905*, *Obod*, Cetinje, 1994; *Voluntari în războaiele de eliberare ale Muntenegrului 1875-1918*, Podgorica, 1997; *Conducători celebri de armate și marile bătălii în decursul istoriei*, Belgrad, 1998; *Serviciul de informații în lupta de la Grahovac*, Cetinje, 1998; *Dezvoltarea serviciului muzeal în Muntenegru*, *Obod*, Cetinje, 1998; *Patriarhul Gavriilo Dožić și epoca sa*, Nikšić, 2000. Este laureat a mai multor premii, recunoștințe și distincții sociale. Trăiește și lucrează în Cetinje.

1998; *Patrijarh Gavriilo Dožić i njegovo doba*, Nikšić, 2000. godine. Dobitnik je više nagrada, pohvala i društvenih priznanja. Živi i radi na Cetinju.



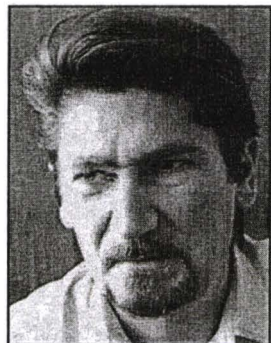
Cvetko Pavlović je rođen 16.02.1951. godine u Baru. Osnovnu školu završio je u rodnom gradu a geodetsku tehničku školu u Podgorici. Završio je Fakultet civilne odbrane u Beoradu, gdje je i magistrirao. Preko trideset godina bavi se paremiologijom i paremiografijom. Sakuplja maksime, sentence, narodne poslovice, narodne izreke, narodne pjesme, kletve, običaje, vjerovanja, legende, blagoslove, zdravice i druge oblike narodnog

stvaralaštva. Objavio je više naučnih i stručnih radova. Učestvovao je na više međunarodnih naučnih skupova i simpozijuma u zemlji i inostranstvu. Sarađivao je u više listova i časopisa: *Politika*, *Pobjeda*, *Barske novine*, *Gorocvet*, *Libertatea*, *Prosvjetni rad*, *Vrela*. Bavi se naučnoistraživačkim i humanitarnim radom. Član je *Vukove zadužbine*, Beograd i Rumunskog društva (Fondacije) za etnografiju i folklor, Novi Sad. Objavio je knjige: *Riznica I*, Vuk Karadžić, Paraćin, 1990; *Riznica II*, Vuk Karadžić, Paraćin, 1992; *Cuvinte înțelepte*, Editura S.L.R. Novi Sad, 1993; *Riznica III*, Vuk Karadžić, Paraćin, 1996. U štampi su mu knjige: *Glasom i vremenom*, *Biser krune*, *O ljubavi i poeziji*. Knjige su mu prevedene na rumunski, francuski i engleski jezik. Dobitnik je više nagrada, pohvala i društvenih priznanja. Živi i radi u Baru.

Kosta ROŠU rođen je 30. marta 1947. god. U Torku. Osnovnu školu je završio u rodnom mestu, Gimnaziju u Vršcu, studije rumunskog jezika i književnosti u Zrenjaninu, a žurnalistike u Beogradu. Od

Cvetko PAVLOVIĆ s-a născut în 16 februarie 1951 la Bar. Școala generală a terminat-o în orașul natal, iar Școala Tehnică de Geodezie în Podgorica. A terminat Facultatea de Apărare Civilă din Belgrad, unde a terminat și masteratul. De mai mult de 30 de ani îl preocupă paremiologia și paremiografia. A cules maxime, sentințe, proverbe populare, poezii populare, blesteme, obiceiuri, credințe, legende, binecuvântări și alte forme ale creației populare. A publicat mai multe lucrări științifice și de specialitate. A participat la mai multe reuniuni științifice și simpozioane din țară și din străinătate. A colaborat la mai multe ziare și reviste: *Politika*, *Pobjeda*, *Barske novine*, *Gorocvet*, *Libertatea*, *Prosvjetni rad*, *Vrela*. Se ocupă cu munca de cercetare științifică și umanitară. Este membru al Instituției *Vukova zadužbina* din Belgrad și al Societății (Fundației) *Române de Etnografie și Folclor* din Novi Sad. A publicat cărțile: *Tezaur I*, Ed. *Vuk Karadžić*, Paraćin, 1990; *Tezaur II*, Ed. *Vuk Karadžić*, Paraćin, 1992; *Cuvinte înțelepte*, Editura S.L.R., Novi Sad, 1993; *Tezaur III*, Ed. *Vuk Karadžić*, Paraćin, 1994; *Tezaurul orașului Bar*, Ed. *Vuk Karadžić*, Paraćin, 1996, iar în curs de apariție se află cărțile: *Pe aripile vocii și timpului*, *Nestemata coroanei*, *Despre iubire și poezie*. Cărțile îi sunt traduse în limbile română, franceză și engleză. Este laureat a mai multe premii, recunoștințe și distincții sociale. Trăiește și lucrează la Bar.

Costa ROȘU s-a născut pe 30 martie 1947 la Torac. Școala generală în satul natal, studii liceale la Vârșeț, studii de limbă și literatură română la Zrenjanin iar de jurnalistică la Belgrad. Între anii 1979—1986 redactor șef și responsabil al revistei *Tribuna tineretului*, din 1987 și până în 1989, redactor șef și responsabil al ziarului *Libertatea*, apoi coordonator al Subredacției *Libertății* din Novi



1979. do 1986. god. bio je glavni i odgovorni urednik časopisa *Tribuna tineretului* (*Tribina mladih*), a od 1987. do 1989. god. glavni i odgovorni urednik nedeljnika *Libertatea*, zatim koordinator podredakcije *Libertatea* u Novom Sadu, a od 2002. god. zamenik odgovornog urednika *Libertatea*. Od 1990. do 1997. god. glavni je urednik izdavačke delatnosti *Društva za rumunski jezik iz Vojvodine*, a od 1993. do 1994. odgovorni urednik časopisa *Tradicija*. Paralelno obavlja i druge odgovorne funkcije: predsednik *Rumunskog društva (Fondacije) za etnografiju i folklor iz Vojvodine*, predsednik *Osnivačkog odbora Muzeja Rumuna*, potpredsednik rumunske stranke - *Alijansa Rumuna iz Vojvodine*, potpredsednik *Udruženja novinara iz Vojvodine*. Kosta Rošu je inicijator nekoliko kapitalnih projekata iz oblasti rumunske kulture i tradicije, organizator je više međunarodnih naučnih simpozijuma i skupova i autor je preko sto studija iz oblasti književnosti, leksikografije i folkloru. Autor je 21 knjige, od kojih su neke od velikog značaja za kulturu i duhovnost Rumuna iz Vojvodine; *Leksikon rumunske književnosti iz Jugoslavije* (1989), *Leksikon rumunske žurnalistike iz Jugoslavije* (1998), *Leksikon rumunskih ličnosti iz Vojvodine* (2004), *Bibliografija Rumuna iz Jugoslavije; Bibliografija izdavačke delatnosti Libertatea* (1995) i *Bibliografija nedeljnika Libertatea* (1997). Dobitnik je više nagrada i priznanja, medju kojima su: *Iskra kulture* (Kulturno-prosvetna zajednica Vojvodine), *Nagrada za životno delo* (Savez novinara Srbije), *Velika nagrada za vrednovanje kulturne baštine Rumuna izvan Rumunije*, kao i tuitule *Počasni gradjanin Planinskog Banata iz Rumunije*. Kosta Rošu živi u Novom Sadu.

Sad și, din 2002, din nou redactor responsabil (adjunct) al ziarului. Între anii 1990 – 1997, redactor principal al Editurii Societății de Limba Română din Voivodina, iar în 1993 –1994, redactor responsabil al revistei *Tradiția*, îndeplinind în paralel și alte funcții responsabile: președinte al Societății/Fundației Române de Etnografie și Folclor din Voivodina, președinte al Comitetului de Fondare al Muzeului Românilor, vicepreședinte al Partidului Român – Alianța Românilor din Voivodina, vicepreședinte al Societății Jurnaliștilor din Voivodina. Costa Roșu este inițiator al câtorva proiecte capitale din domeniul culturii tradiționale românești, organizator al mai multor reuniuni și simpozioane științifice internaționale și autor a peste o sută de studii din domeniile: literatură, lexicografie și folclor. A scris 21 de cărți, câteva din ele opere de referință: *Dicționarul literaturii române din Iugoslavia* (1989), *Lexiconul Jurnalisticii Românești din Iugoslavia* (1998), *Lexiconul Personalități Românești din Voivodina* (2004), *Bibliografia Românilor din Iugoslavia: Bibliografia Editurii Libertatea* (1995) și *Bibliografia săptămânalului Libertatea* (1997). Laureat al mai multor premii și recunoștințe între care: *Scânteia culturii* (Comunitatea de Cultură a Voivodinei), Premiul *Opera vieții* (Uniunea Jurnaliștilor din Serbia), *Marele Premiu* pentru punerea în valoare a patrimoniului cultural român în afara României, precum și al titlului *Cetățean de Onoare al Banatului Montan din România*. Costa Roșu trăiește la Novi Sad.

BIBLIOGRAFIJA

BIBLIOGRAFIE

- Pavle Apolonović Rovinski, *Cernogorije*, Tom II, Peterburg, 1897.
- Dr Djuro Batričević – Mr Cvetko Pavlović, *Radule Vlah, Vlaški vojvoda na Cetinju*, Zbornik radova “Banat - istorijska i kulturna prošlost, Novi Sad, 2000.
- Actele Simpozionului »Banatul – trecut istoric și cultural” (Zbornik radova »Banat – istorijska i kulturna prošlost«, Editura Fundației, Novi Sad, 2001, p. 11-22.*
- Dr Djuro Batričević, *Razvoj muzejske službe u Crnoj Gori, Obod – Cetinje*, 1998. god. Beograd – Bar, Duga, Beograd, 1972.
- Dr Jovan Erdeljanović, *Stara Crna Gora*, Podgorica, 1997. god. (fototipsko izdanje)
- Istorija Crne Gore*, Knjiga II, Tom. 2, Titograd, 1970. god.
- Ilija F. Jovanović, *Na dvoru kralja Nikole*, Cetinje, 1990. god.
- Ilija F. Jovanović, *Na dvoru kralja Nikole – Uspomene iz mog života*, Cetinje, 1993.
- Andrija Jovičević, *Crnogorsko Primorije i Krajina*, Srpska Kraljevska Akademija Nauka, Beograd 1922. god.
- Jovan – Jošo F. Ivanišević, *Podločensko Cetinje, Javor*, Novi Sad, 1892. god.

Ljubomir Kapisoda, *Vlaška crkva, Starine Crne Gore*, V., Cetinje, 1975.

Ljubomir Kapisoda, *Vlaška crkva*, Cetinje, 1990. god.

Jovan Kukuljević Sakčinski, *Oporuka kneza Jure Crnojevića*, Arhiv za povescnicu jugoslovensku, knj. II, Zagreb, 1952, str. 41-45.

Leksikon srpskog srednjeg veka, Beograd 1999, s.v. Vlasi.

Evgenij Livović Nemirovski, *Počeci štamparstva u Crnoj Gori*, Cetinje, 1996. god.

Dr Dušan Martinović, *Portreti*, Cetinje, 1995. god.

Dimitrije Medaković, *Grafika prvih štamparskih knjiga XV-XVII veka*, Posebna izdanja SANU, Knj. CCCIX, Odeljenje društvenih nauka, knj. 29, Beograd 1958. god.

Musić C. (1984), *Romanske posudjenice u govorima Crne Gore. Crnogorski govori*. Rezultati dosadašnjih ispitivanja i dalji rad na njihovom proučavanju, Titograd, SANU, 1984 (Crnogorska akademija nauka i umetnosti, Naučni skupovi, knj. 12, Odeljenje umetnosti, knj. 3, str. 189-196.

Musić C. (1977), *Romanizmi u govorima naše južne jadranske obale i njenog zaledja*. Naučni sastanak slavista u Vukove dane 6/1, Beograd, 1977. god. str. 331-339.

Mr Cvetko Pavlović – Dr Djuro Batričević, *Morlaci – Vlasi na jadranskoj obali/Morlacii – Valahii pe Litoralul adriatic*, Lumina, Panciova, nr. 2. 2003.

Mr Cvetko Pavlović, *Potomci Rumuna na Crnogorskom primorju / Urmașii românilor pe Litoralul muntenegrean*, Actele Simpozionului „Banatul – trecut istoric și cultural” Zbornik radova

Simpozijuma „Banat – istorijska i kulturna prošlost, Editura *Fundației*, Novi Sad, 1999, p. 100-111.

Lazo Popović, *Cetinje i Crna Gora*, Beograd, 1927. god.

Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne*, II,II, III, București, 1906, 1926, 1929.

Djordje Sp. Radojčić, *O štampariji Crnojevića*, Glasnik Skopskog naučnog društva, 1938, br. 18-19.

Lipovac Radulović V. (1981) *Romanizmi u Crnoj Gori*, Jugoistočni dio Boke Kotorske, Cetinje, Titograd, *Obod, Pobjeda*, 1981 (Biblioteka Posebna izdanja).

Kosta Rošu, *Biserica valahă (Vlaška crkva), Libertatea*, Panciova / Pančevo, nr. 22-23, 24, 25, iunie 2003.

Kosta Rošu, *Prezențe culturale românești pe teritoriul ex-Iugoslaviei / Rumunski kulturni izrazi na teritoriji bivše Jugoslavije. Actele Simpozionului »Banatul – trecut istoric și cultural» / Zbornik radova Simpozijuma „Banat – istorijska i kulturna prošlost”, Editura *Fundației*, Novi Sad, 1998., p,11 p, 115-120.*

Todor Steganović Viljevski, *Moje uspomene (1867-1881)*, Nolit, Beograd 1988. god.

Dr. Božidar Šekularac, *Cetinjski ljetopis*, Cetinje, 1993. god.

Dr. Božidar Šekularac, *Dukljansko-crnogorski istorijski obzori*, Cetinje, 2000.god.

Ivan Zdravković, *Stećci u porti Vlaške Crkve na Cetinju, Stvaranje*, VI, Cetinje, 1951.

INDICE DE PERSOANE

INDEKS IMENA

A

Antonijević Dragoslav: 6,7

B

Baja Pivljanin: 100, 101

Barbu Vasa: 5

Baric Henrik: 6, 7

Batričević Djuro: 1,3,4,5, 96, 97,
144, 145

Bella (kralj): 136, 137

Bjelići (pleme): 64, 65, 92, 93

Bjelošević – Vuk Jovanov: 18, 19,
20, 70, 71, 72, 73, 110, 111

Borojević Jelica: 93, 94, 98, 99

Borojević Ivan: 30, 31, 32, 33, 40,
41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48,
49, 50, 51, 54, 55, 58, 59, 64, 65,
68, 69, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 92,
93, 94, 95, 98, 99, 100, 101, 106,
107, 130, 131.

Bošković: 52, 53, 54, 55

Branković Djurdj: 22, 23

Bunea A.: 114, 115

C

Candrea A.: 6, 7

Capidan T.: 6, 7

Ć

Ćetković Vlado: 144, 145

Ćirković Sima: 130, 131

D

Daničić Djura: 132, 133, 134, 135

Dapčevići: 50, 52, 53, 54, 55, 82, 83.

Dinovski Vasilije: 96, 97

Dožić Gavriilo: 144, 145

Doriemedov Nikolaj: 96, 97

Drăganu N.: 6, 7

Dragomir Silviu: 8, 9, 10, 11

Dragoslavljević Nikola: 48, 49, 84,
85

Dučić Jovan: 8, 9

Djurdje Arijanin Komnin: 20, 21

E

Erdeljanović Jovan: 8, 9, 18, 19, 20,
21, 54, 55, 64, 65, 69, 70, 71, 72,
73, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83,
85, 92, 93, 96, 97, 98, 99, 106,
107, 108, 109, 110, 111, 112, 113,
114, 115, 116, 117, 118, 119, 124,
125, 126, 127, 130, 131, 132,
133, 134, 135

F

Filipi Goran: 6, 7

Flora Radu: 6, 9

Fortis Alberto: 136, 137, 138, 139

G

Gamulescu Dorin: 6, 9
 Gazivoda Mihailo: 96, 97
 Grković Milica: 8, 9
 Guttemberg: 22, 23
 Gvozdenović Ante: 144, 145

I

Ivačković: 86, 87
 Ivančić: 50, 51, 83, 84
 Ivanišević Jovan – Joso: 30, 31, 32,
 33, 38, 39, 40, 41, 43, 50, 51, 52,
 53, 54, 55, 58, 59, 64, 65, 80, 81,
 82, 83, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98,
 99, 102, 103.
 Ivanov Božina: 122, 123
 Ivanovići: 52, 53, 54, 55, 64, 65, 80,
 81, 92, 93, 94, 95.
 Ivić Pavle: 8, 9

J

Jiriček Konstantin: 10, 11
 Jovanović F. Ilija: 69, 70, 72, 73, 74,
 75, 76, 77
 Jovičević Andrija: 18, 19, 66, 67, 68,
 69, 76, 77, 78, 79, 86, 87, 94, 95,
 96, 97, 106, 107

K

Kadlec Karol: 6, 7, 10, 11
 Kapisoda Ljubomir: 62, 63, 92, 93,
 96, 97, 98, 99
 Karadžić Vuk: 132, 133, 134, 135,
 146, 147
 Količići: 86, 87
 Komnin: 86, 87
 Komnin A. Djordje: 76, 77
 Kovacec Avgust: 6, 7

Kukalj: 86, 87

Knez Lazar: 114, 115, 132, 133

L

Ljudevit Lajoš Caki: 144, 145
 Lome Aleksandar: 6, 9

M

Magini: 136, 137
 Makarije: 22, 24, 25
 Marinovići: 52, 53, 54, 55, 84, 85
 Markis Ilijin: 52, 53
 Marović Miodrag Malisa: 122, 123
 Martinović Dušan: 96, 97
 Mikloshich Franc: 4, 7
 Miljanov Marko: 122, 123, 124, 125
 Milošević Nikov Šako: 102, 103
 Mrkojevići: 88, 89
 Musović Željko: 128, 129, 130, 131

N

Nenadović Ljubomir: 96, 97, 98, 99
 Nikolić Baja Pivljanin: 98, 99
 Nikolić Radomir: 24, 25

P

Paštrović: 50, 51
 Pavlović Milivoj: 8, 9
 Pavlović Cvetko: 1, 3, 4, 5, 86, 87,
 96, 97, 144, 145
 Pavlović Zvezdan: 8, 9
 Perašević: 83, 84
 Pešikan Mitar: 8, 9
 Petrović Danilo: 24, 25
 Petrović Djurdjica: 8, 9
 Petrović Emil: 6, 9
 Petrović Njegoš: 26, 27, 31, 32, 33,
 72, 73, 96, 97, 98, 99

Popović Djoko: 96, 97
Popović Ivan: 6, 7, 12, 13, 15
Popović Lazar: 68, 69, 94, 95, 96, 97
Popović N. Martin: 102, 103
Prvan – Vojevoda: 138, 139
Puškarju Sekstil: 6, 8, 9, 10, 11

R

Radule Vlah: 18, 19, 20, 21, 22, 23,
61, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71,
72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80,
81, 82, 83, 84, 85, 106, 107, 108,
109, 110, 111.
Radanović: 40, 41
Radulović: 50, 51
Radjenović: 50, 51
Rareš Petru: 24, 25
Roganović Ilarion: 96, 97, 98, 99
Rosetti Alexandru: 6, 9
Rošu Kosta: 1, 3, 4, 5, 146, 147
Rovinski Pavle: 96, 97

S

Sikimić Biljana: 14, 15
Skarlatorju Elena: 6, 9
Skok Petar: 6, 7, 10, 11, 13
Skornjan: 86, 87
Slakovići: 86, 87
Spiridon: 114, 115, 132, 133
Stanojević: 32, 33
Starovlah Miloš: 87, 88
Stevan Delije: 94, 95

Š

Šaban: 92, 93
Šekularac Božidar: 20, 21, 76, 77,
78, 79
Šimunović Petar: 9
Šorovići: 85, 86

T

Tekavčić Pavao: 6, 7

C

Crnojević Djurdje: 22, 23, 24, 25,
76, 77
Crnojević Ivan: 18, 19, 20, 22, 24,
25, 30, 31, 34, 36, 37, 44, 45,
63, 54, 55, 56, 57, 64, 65, 66,
67, 68, 69, 70, 71, 74, 75, 76, 77,
78, 79, 80, 81, 84, 85, 92, 93, 94,
95, 106, 107, 108, 109, 110, 111,
112, 113
Crnojević Jekaterina: 20, 21
Cvijić Jovan: 78, 79, 124, 125, 132,
133

V

Vladislavljevići: 50, 53, 54, 55, 84,
85
Vlaisavići: 54, 55
Vukanović Tatomir Vlah: 128, 129
Vukčević Djuro: 48, 49
Vukčić Stefan: 20, 21, 76, 77
Vukotić Milena: 98, 99
Vukolić Petar: 98, 99
Vušurevići: 84, 85

Z

Zarić Ilija: 96, 97
Zočević Vuk: 70, 71

W

Weigand Gustav: 4, 5

INDICE GEOGRAFIC

INDEKS GEOGRAFSKIH IMENA

A

Albania: 122, 123
Andran Voda 112, 113
Andrijina Voda 56, 57
Antera (bunar) 116, 117
Anterske doline 117, 118
Antersko Prisoje 116, 117
Austro-Ugarska 26, 27

B

Balkan: 6, 7
Bajice: 112, 113
Baljuškov Potok: 36, 37
Banat 4,5, 12,13, 86, 87
Bar 86, 87, 88, 89, 144, 145, 146,
147
Beograd: 50, 51, 144, 145, 146, 147
Bižaljevac: 112, 113
Bjelice: 82, 83, 84, 85, 108, 109,
134, 135
Bjeloše Selo: 56, 57, 66, 67, 70, 72,
84, 85, 108, 109, 110, 111, 112,
113
Bjeloški Sokol: 108, 109
Bobiju: 82, 83
Bojana: 128, 129
Boka Kotorska: 70, 71, 84, 85, 86,
87, 88, 89
Bokerinski Do: 112, 113

Bokovsko Polje: 48, 50
Bolonja: 136, 137
Bosna Hercegovina: 10, 11, 32, 33,
96, 97
Bostur: 112, 113
Bostur (Mali i Veliki): 112, 113
Bounei Selo: 114, 115
Brač: 136, 137
Brajici: 82, 83
Braničevo: 114, 115, 132, 133
Brčki Dol: 118, 119
Brina: 114, 115, 132, 133
Bucuresti: 8, 9
Bučinela: 20, 21, 72, 73, 112, 113
Budva: 50, 51, 82, 83
Bugarska: 8, 9, 12, 13
Bunova Jama: 114, 115, 130, 133
Burmazi Selo: 86, 87

Č

Čava (Visorvan): 112, 113
Čavaljin: 84, 85
Čipur: 72, 73
Čojki: 112, 113

Ć

Ćeklići: 106, 107, 114, 115, 116, 117
Ćindjina Dolac: 116, 117

D

- Dačija (Dacia): 24, 25
Dalmacija: 8, 9, 10, 11, 96, 97, 136,
137, 138, 139
Debeli Krš: 56, 57
Deliblata: 86, 87
Dobrsko: selo 110, 111
Donji Kraj: 52, 53, 64, 65, 81, 82,
92, 93, 94, 95
Donje Polje: 44, 45, 66, 67, 70, 71,
74, 75, 110, 111, 112, 113
Dračevo: 84, 85
Dragomindol: 116, 117
Dub (selo): 108, 109
Dubrovnik: 84, 85
Dugi Dol: 112, 113

Đ

- Đinov Dol: 118, 119
Đinovo Brdo: 56, 57, 66, 67

E

- Engleska: 26, 27
Epir: 136, 137

F

- Francuska: 26, 27

G

- Gacka: 50, 51
Garda: 12, 13
Glindura: 12, 13
Gnjilavo Ždrelo: 116, 117
Goli Brijeg: 56, 57
Gomile: 81, 82
Gornje Blato: 44, 45, 68, 69, 82, 83
Gornje Pojež: 81, 82
Grab: 116, 117

Gradina: 116, 117, 118, 119

Grbalj: 82, 83

Grlo: 66, 67

Grokopetska Rupa: 108, 109

Gropeza: 20, 21, 72, 73, 110, 111,
112, 113

H

- Hercegovina: 8, 9, 50, 51, 86, 87,
108, 109, 124, 125, 130, 131
Hilandar: 24, 25
Humac: 112, 113
Hvar: 136, 137

I

- Istria: 8, 9, 10, 11, 12, 13
Italia: 26, 27
Ivaniševići: 52, 53, 81, 82
Ivanovići: 82, 83

J

- Jadran: 136, 137
Jadransko Primorje: 18, 19
Jugoslavija: 8, 9
Jušini Do: 108, 109

K

- Kabasi: 116, 117, 118
Kašer: 116, 117
Katunska Nahija: 68, 69, 106, 107,
110, 111, 118, 119
Kladovo: 83, 84
Klešti Potok: 56, 57
Koložunj: 112, 113
Konak: 38, 39
Korčula: 50, 51, 83, 84
Kotor: 48, 49, 54, 55, 82, 83, 138,
139

Kremene Njive: 56, 57
Kriminalj Selo: 112, 113
Krk: 8, 9
Krka: 136, 137
Krstačko Polje: 66, 67
Kruši Dolovi: 112, 113
Krusa Glavica: 112, 113
Kunj: 112, 113
Kučište: 114, 115, 116, 117, 118, 119
Kucinska Glavica: 52, 53
Kutlučeva Rupa: 118, 119

L

Lagatori: 112, 113
Lastavec: 112, 113
Lašor: 20, 21, 72, 73, 110, 111
Lašor Bunar: 117, 118
Lašor Voda: 112, 113
Lašor Vrh: 112, 113
Leverinski Breg: 20, 21, 72, 73, 110,
111, 112, 113
Lipovački Vrh: 134, 135
Ljubotinj: 44, 45, 48, 49, 69, 82, 83,
84, 85
Ljug: 108, 109
Lunić: 108, 109
Longova Rupa: 112, 113
Lovćen: 18, 19, 66, 67, 68, 69, 74,
75, 76, 77, 82, 83, 94, 95, 106,
107, 110, 111, 112, 113, 114, 115
Lovčenski Dolac: 62, 63
Lucinj Do: 108, 109
Lukavica: 132, 133

M

Majstori (selo): 112, 113
Makarska: 136, 137
Makedonija: 24, 25, 96, 97

Mali Krš: 56, 57
Malo Blato: 68, 69, 82, 83
Marina Glavica: 52, 53
Marin Studenac: 56, 57
Medun: 122, 123
Medjureć: 86, 87, 88, 89
Metković: 136, 137
Miočeva Rupa: 116, 117
Mikulići: 108, 109
Mirca: 112, 113
Mletačka Republika: 44, 45, 80, 81,
84, 85, 88, 89
Moldavija: 24, 25
Morača: 34, 35
Morava: 8, 9
Mostar: 50, 51, 83, 84, 85
Mrkovici: 82, 83
Murakovac (brdo): 112, 113
Muštanski Do: 118, 119

N

Neretva: 128, 129, 136, 137
Nižebatina: 48, 49
Nikšička Župa: 82, 83
Nikšić: 144, 145
Niš: 80, 81, 82, 83
Njegalica: 66, 67
Njeguško Polje: 112, 113
Novi Sad: 3, 32, 33, 144, 145, 146,
147

O

Obod: 64, 65, 92, 93
Obodska Reka: 54, 55
Obrazovnica: 66, 67
Očinci: 85, 86
Očinići: 110, 111, 144, 145
Orahovo: 134, 135

Orlovi Krš: 138, 139
Ozrnići: 112, 113

P

Padova: 136, 137
Pag: 136, 137
Pandurica: 108, 109
Paraćin: 146, 147
Paštrovića: 48, 49
Petrov Do: 116, 117
Petrovo Selo: 50, 51
Ploča: 56, 57
Pljevlje: 86, 87
Pištet: 112, 113
Piva: 128, 129
Podgorica: 26, 27, 122, 123, 144,
145
Podločenski Dolac: 20, 21, 30, 31,
40, 41, 42, 43, 56, 57, 78, 79, 80,
81, 106, 107,
Police: 84, 85
Popovo Polje: 50, 51, 83, 84, 85
Prentin Do: 118, 119
Primorije: 124, 125
Prisoja: 56, 57
Priština: 144, 145
Proseni Dol: 117, 118
Procijep: 56, 57

R

Rača: 40, 41, 42, 43
Radulov Brijeg: 20, 21, 72, 73, 110,
111
Radulovi Dolovi: 72, 73
Radulova Glavica: 20, 21, 72, 73,
110, 111
Radulova Jama: 20, 21, 72, 73, 74,
75, 110, 111

Rasohati Kamen: 56, 57
Riječka Nahija: 64, 65, 70, 71, 92,
93, 106, 107, 112, 113, 118, 119
Rijen: 108, 109
Ržani Dol: 116, 117, 118
Ruda Glavica: 56, 57
Rumija: 86, 87
Rumunija / România: 116, 117, 134,
135
Rusija: 26, 27, 96, 97
Ruši: 112, 113

S

Sankova Gomila: 38, 39
Sinet: 118, 119
Skadarsko Blato: 52, 53
Skadarsko Jezero: 44, 45, 66, 67,
106, 107
Skoplje: 24, 25, 144, 145
Slamnica: 134, 135
Soko: 54, 55, 56, 57
Sokol Bjeloški: 74, 75
Slavonija: 10, 11
Sorska Greda: 117, 118
Sozina: 48, 49, 50, 51, 68, 69, 82, 83
Spiča: 68, 69, 82, 83
Split: 136, 137
Srbija / Serbia: 8, 9, 10, 11, 12, 15,
83, 84, 96, 97
Srem: 22, 23
Srpski Vlah: 116, 117
Sreski Do: 116, 117
Sreska Jama: 116, 117
Sreska Voda: 116, 117, 118, 119
Stari vlah: 64, 65, 80, 81, 92, 93, 94,
95
Stavor: 48, 49, 82, 83
Strugari: 8, 9

Surdup: 130, 133
Sveta Gora: 24, 25

Š

Šaljeza: 118, 119, 134, 135
Šibenik: 136, 137
Šorovo Ždrijelo: 112, 113
Štek: 116, 117, 118
Šumadija: 50, 51
Šura: 20, 21, 72, 73, 110, 111, 12,
113
Švrlja: 56, 57

T

Tara: 128, 129
Tomići: 44, 45, 48, 49, 84, 85, 106,
107, 108, 109
Târgoviște: 22, 23, 24, 25
Trnjine: 58, 59
Trnovo: 52, 53
Trogir: 136, 137
Trojana: 116, 117, 118, 119
Trokujev Do: 108, 109
Trst: 54, 55, 84, 85
Tujkovi Doci: 112, 113

C

Carigrad: 40, 41
Cerovi Do: 116, 117
Cetinje Manastir: 56, 57, 92, 93, 109,
110
Cetinje: 14, 15, 18, 19, 20, 21, 22,
23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32,
33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41
44, 45, 46, 47, 50, 51, 52, 53, 55,
56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65,
66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 76,
77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85,

91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 100,
101, 102, 103, 106, 107, 108,
109, 110, 111, 112, 113, 118, 119,
124, 125, 134, 135, 144, 145,
Cetinsko Polje: 62, 63, 66, 67, 70,
71, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 84, 85,
86, 87, 94, 95.
Crmnica: 50, 51, 52, 53
Crna Gora: 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 14,
15, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24,
25, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 50,
51, 52, 53, 54, 55, 70, 71, 72, 73,
78, 70, 80, 81, 82, 83, 86, 87, 88,
89, 100, 101, 105, 106, 108, 109,
118, 119, 124, 125, 128, 129,
130, 131, 134, 135, 144, 145
Crno More / Marea Neagra: 136, 137
Crnogorsko Primorije: 18, 19, 80,
81, 86, 87
Crna Ploča: 56, 57
Cuce: 106, 107, 112, 113, 117

U

Ubato: 66, 67
Ubice: 108, 109
Udači: 85, 86, 112, 113
Ugnji: 85, 86, 87, 112, 113

V

Veličani: 84, 85
Velji breg: 56, 57
Velja Bukva: 19, 20, 72, 73
Velja Gomila: 46, 47
Velja Medja: 52, 53
Venecija: 22, 23, 24, 25
Verna: 108, 109
Vidina: 8, 9
Vignište: 56, 57

Vis: 136, 137
Višebatina: 48, 49, 52, 53
Vlahinja: 116, 117, 134, 135
Vlaisavići: 54, 55
Vlaški Do: 108, 109.
Vlaška: 22, 23, 24, 25
Vlaška Rudina: 126, 127
Vlaška Rupa: 108, 109
Vlaška Crkva: 36, 37, 46, 47, 58, 59
Vojvodina: 2, 4, 5
Vranje: 128, 129
Vrbe: 112, 113
Vrgorac: 138, 139
Vrtjelica: 100, 101
Vuči Do: 114, 115

Z

Zabrdje: 66, 67
Zadar: 136, 137

Zadvorije: 138, 139
Zagrablje: 56, 57, 110, 111
Zagreb: 144, 145
Zarica: 12, 13
Zeta: 18, 19, 66, 67, 80, 81, 92, 93,
114, 115,
Zlatibor: 30, 31, 40, 41, 54, 55, 64,
65, 78, 79, 80, 81, 92, 93

Ž

Žabica: 134, 135
Žabljak: 22, 23, 36, 37, 54, 55, 80,
81
Žiјеva Planjina: 130, 131
Žnjev Do: 112, 113, 114, 115
Župa Nikšička: 50, 51, 66, 67, 68,
69, 94, 95
Žurim: 72, 73, 110, 111, 112, 113

CUPRINS / SADRŽAJ

Predgovor	
Prefață	
Dr. Biljana Sikimić	5 - 15
Istoriја i kultura Cetinја	
Cetinје – istorie și cultură	
Costa C. Roșu	18 – 27
Vlasi, prvi žitelji drevnog Cetinја	
Vlahi, primii locuitori ai străvechiului oraș Cetinје	
Dr Djuro Batričević	30 – 59
Radule Vlah Vlaški, vojvoda na Cetinју	
Radule Vlah, voievodul valah de la Cetinје	
Dr Djuro Batričević	62 – 89
Vlaška crkva, najstarije versko mesto na Cetinју	
Biserica valahă, cel mai vechi	
lăcaș de credință din Cetinје	
Costa C. Roșu	92 – 103
Vlaški toponimi u Staroj Crnoj Gori	
Toponime valahe în străvechiul Muntenegru	
Mr Cvetko Pavlović	106 – 119

Vlaška plemena u Kučima	
Triburile valahe din Kuči	
Dr Djuro Batričević	122 – 135
Morlacii – Vlasi na obali Jadrana	
Morlacii – Valahii de pe Litoralul Adriatic	
Mr Cvetko Pavlović	136 – 143
O autorima / Despre autori	
Dr. Djuro Batričević	144 – 145
Mr Cvetko Pavlović	145 – 146
Costa C. Roșu	146 – 147
BIBLIOGRAFIJA / BIBLIOGRAFIE	151
Indeks imena /Indice de nume	155
Indeks geogr. imena/ Indice de termeni geografici	
Rujița Roșu	159

SOCIETATEA (FUNDAȚIA) ROMÂNĂ DE ETNOGRAFIE ȘI FOLCLOR
DIN VOIVODINA
RUMUNSKO DRUŠTVO (FONDACIJA) ZA ETNOGRAFIJU I FOLKLOR
IZ VOJVODINE

Președinte fondator
Costa C. Roșu

EDITURA FUNDAȚIEI
Novi Sad

Biblioteca de albume, documente și monografii

Redactor responsabil
NICU CIOBANU

Referenți
dr. Željko Bjeljac, dr. Drago Njegovan, dr. Dumitru Țeicu

Tehnoredactarea computerizată
Marius Roșu

2004

Tiparul executat la



Imprimeria
M I R T O N

Timișoara, str. Samuil Micu nr. 7
Tel./Fax: 0256-208924; Tel.: 0256-225684
E-mail: mirton@mail.dnttm.ro
www.mirton.ro

COBISS.SR-ID 194002183

<https://biblioteca-digitala.ro>